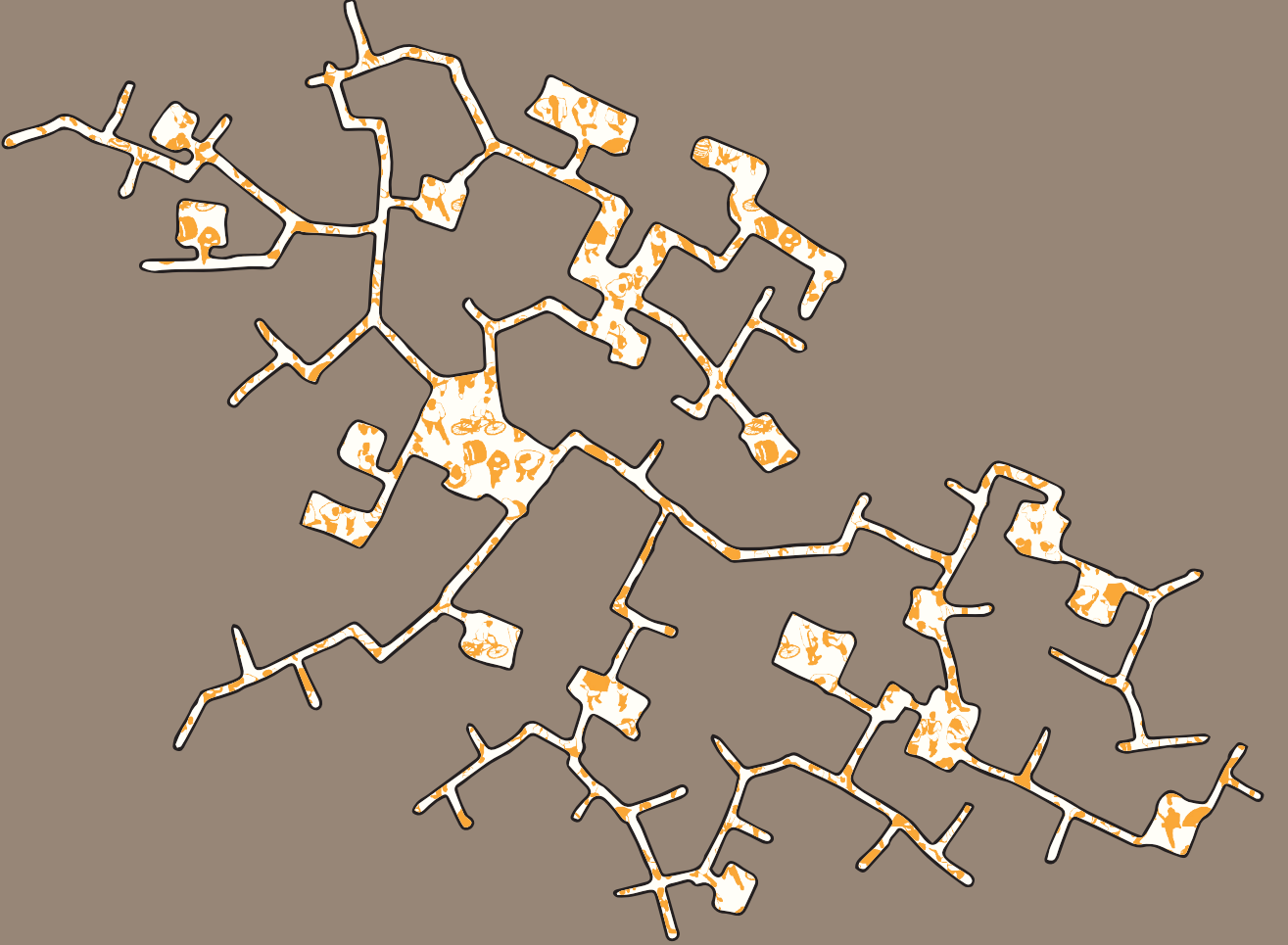

PLANLAMA

TMMOB ŞEHİR PLANCILARI ODASI YAYINI

Cilt | Sayı
25 | 2

Dört Ayda Bir Yayınlanır
ISSN 1300-7319

PLANLAMA

Editörler - Editors

Tuba İNAL ÇEKİÇ

YTÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü / TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi

Tayfun KAHRAMAN

MSGSÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü / TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi

Yardımcı Editörler - Co-Editors

Süleyman BALLYEMEZ

İstanbul Aydın Üniversitesi Mimarlık ve Tasarım Fakültesi Mimarlık Bölümü / TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi

Ahmet Kıvanç KUTLUCA

Kocaeli Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Mimarlık Bölümü / TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi

Yayın Kurulu - Editorial Board

Gürkan AĞÜN

Beylikdüzü Belediyesi / TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi

Akif Burak ATLAR

TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi

Duygu CİHANGER

ODTÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü / TMMOB Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi

Çare Olgun ÇALIŞKAN

MSGSÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü / TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi

Kumru ÇILGIN

MSGSÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü / TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi

Aysun KOCA

TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi

Murat ÖLMEZ

TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi

Ümit ÖZCAN

Serbest Şehir Plancısı / TMMOB Şehir Plancıları Odası

Ece Özden PAK

TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi

Emre SEVİM

TC Kültür ve Turizm Bakanlığı / TMMOB Şehir Plancıları Odası Ankara Şubesi

Özlem ŞENYOL

Bornova Belediyesi / TMMOB Şehir Plancıları Odası

Hakem Kurulu - Reviewers

Mehmet Rifat AKBULUT
Müslüm AKINCI
Murat BALAMİR
Erbatur ÇAVUŞOĞLU
Tayfun ÇINAR
Erol DEMİR
İclal DİNÇER
Bülent DURU
Gülden ERKUT
Melih ERSOY

Yiğit EVREN
Haluk GERÇEK
Ferhan GEZİCİ KORTEN
Cengiz GİRİTLİOLU
Sezai GÖKSU
A. Emel GÖKSU
Zekai GÖRGÜLÜ
Nuran Zeren GÜLERSOY
Behzat GÜRKAN
Tolga İSLAM

Ruşen KELEŞ
Hüseyin Çağatay KESKİNOK
Biray KOLLUĞLU
Turgay Kerem KORAMAZ
Seda KUNDAK
Hürriyet ÖGDÜL
Ayşe Nur ÖKTEN
Semahat ÖZDEMİR
Pelin Pınar ÖZDEN
Cenk Yaşar ŞAHİN

Savaş Zafer ŞAHİN
Betül ŞENGEZER
Nilgün Görür TAMER
Sırma TURGUT
Ali TÜREL
Handan TÜRKÖĞLU
Asuman TÜRKÜN
Tolga ÜNLÜ
Murat Cemal YALÇINTAN
Sibel YARDIMCI

ISSN 1300-7319

TMMOB Şehir Plancıları Odası'nın Yayın Organıdır
Oda birimlerine ve üyelere ücretsiz gönderilir
Yılda Üç Defa Yayınlanır (Mart, Temmuz, Kasım)

PLANLAMA Ulrich's ve Avery Index veri tabanlarında dizinlenmektedir.

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü: TMMOB Şehir Plancıları Odası adına Orhan SARIALTUN

TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi

İletişim: planlama@planlamadergisi.org

Adres: Cihannüma Mah. Akdoğan Sok. Başar Apt. No:30 D:6-7 Beşiktaş/İSTANBUL

Tel: 0212 275 43 67

Faks: 0212 272 91 19

E-posta: planlama@planlamadergisi.org

İnternet adresi:

www.planlamadergisi.org

www.journalofplanning.org

www.jplanning.org

KARE YAYINCILIK tarafından tasarlanmıştır.

Basım tarihi: Aralık 2015

Yayın türü: Süreli yayın

Baskı adedi: 5000

Matbaa: Aydan Yayıncılık San. ve Tic. A.Ş

Alinteri Bulvarı, 3364 Sokak No: 4, Ostim, Ankara

Planlama Dergisi TMMOB Şehir Plancıları Odası'nın yayın organıdır. Planlama Dergisi planlama, tasarım, kent sosyolojisi ve kentsel ve bölgesel çalışma alanından orijinal makaleleri, araştırma özetlerini, kitap incelemelerini ve meslek alanına ilişkin güncel tartışma ve görüşleri yayınlamak üzere kurulmuştur. Oda üyelerine ücretsiz dağıtılan dergi; şehir ve bölge planlama alanındaki uygulama örneklerinin yanı sıra politika uygulamalarını, uygulama araçlarını ve sosyolojik çalışmaları meslektaşlarına ve okurlara ulaştırma çabasında olup yılda üç kez yayınlanmaktadır. Planlama Dergisi, 2013 yılı itibarıyla TÜBİTAK tarafından ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanı listelerinde "Ulusal Hakemli Dergi" statüsüne alınmış olup Ulrich's ve Avery veritabanlarında dizinlenmektedir.

Dergide Türkçe ve İngilizce dillerinde makalelere yer verilmektedir. Araştırma makaleleri için yazı uzunluğu dipnotlar ve kaynakça dahil 9000, görüş ve araştırma özetleri için 2500 kelimedir. Tüm yazılar önce editör ve yardımcıları tarafından ön değerlendirmeye alınır ve incelenmeleri için danışma kurulu üyelerine gönderilir. Tüm yazılarda yazar adları gizlenerek anonim değerlendirme ve düzeltmeye başvurulur, gereken koşullarda yazarlardan yazıları hakkındaki soruları yanıtlaması ve eksikleri tamamlaması istenebilir. Dergide yayınlanmasına karar verilen yazılar yayına hazırlık sürecine alınır, bu aşamada tüm bilgilerin doğruluğu için ayrıntılı kontrol ve denetimden geçirilir, yayın öncesi şekline getirilerek yazarların kontrolüne ve onayına sunulur.

Dergiye yazı teslimi çalışmanın daha önce yayımlanmadığı ve Planlama Dergisi'nde yayımlanmasının editör ekibi tarafından uygun bulunduğu anlamına gelmektedir. Yazar(lar); çalışmanın yayımlanmasının kabulü itibarıyla yazıya ait her hakkı TMMOB Şehir Plancıları Odası'na devretmekte; izin almaksızın çalışmayı başka bir dilde ya da yerde yayımlamayacaklarını kabul etmektedir(ler)*. Gönderilen yazı daha önce herhangi bir toplantıda sunulmuş ise toplantı adı, tarihi ve düzenlendiği şehir dipnotta belirtilmelidir. Lisansüstü tez çalışmalarından üretilmiş yazılarda tezin ismi ve hazırlandığı kurum yazının başında dipnot ile belirtilmelidir.

*Telif hakkı devir işlemleri, makaleniz yayın kurulu ve hakemlerce onaylandıktan sonra, makaleniz yayına hazırlanma aşamasında yayıncı tarafından e-posta ile gerçekleştirilecektir.

KATEGORİLER

Araştırma Makaleleri: Makale kategorileri kısmında belirtilen alanlarda yeterli bilimsel inceleme, gözlem ve araştırmalara dayanarak bir sonuca ulaşan orijinal ve özgün çalışmalardır. Türkçe yazılmış makaleler Türkçe başlık, Türkçe özet ve anahtar kelimeler, İngilizce başlık, İngilizce özet ve anahtar kelimeler ile giriş, materyal, metot, bulgular, tartışma, sonuç ve kaynaklar bölümlerinden oluşmalı; metin, tablo, şekil vd. dahil 9000 kelimeyi aşmamalıdır. İngilizce makaleler ise İngilizce başlık, İngilizce özet ve anahtar sözcükler ile Türkçe başlık, Türkçe özet ve anahtar kelimelere sahip olmalı; Türkçe makale yazım kurallarında belirtilen bölümlerden oluşmalıdır. Türkçe ve İngilizce özetlerin her biri 200-400kelimeden oluşmalıdır.

Derleme Yazılar: Makale kategorileri kısmında belirtilen alanlarda güncel ve önemli bir konunun ve/veya yazarın kendi görüş ve araştırmalarından elde ettiği sonuçların değerlendirildiği özgün yazılardır. Bu yazıların başlık ve özet bölümleri orijinal araştırma makalesi formatında yazılmalı, bundan sonraki bölümleri giriş, metin ve kaynaklardan oluşmalı ve 2500 kelimeyi geçmemelidir.

Yukarıda belirtilenlerin yanı sıra Planlama Dergisi'nde görüş yazısı ve kitap inceleme kategorileri dışındaki **(çeviri, yarışma sunumları, araştırma özetleri, oda görüşü ve değerlendirmeler** başlıklarında yer alan) yazılar yayın kurulu ve editör süzgecinden geçtikten sonra yayımlanır.

Makale Başvurusu: Planlama Dergisi'ne makale başvuruları çevrimiçi olarak kabul edilmektedir. Planlama Dergisi'nin web sayfasında (www.planlamadergisi.org/www.journalofplanning.org/www.jplanning.org) "çevrimiçi makale gönder" ya da "journalagent" sekmesini kullanarak makale başvurusu yapılır.

MAKALE HAZIRLAMA DETAYLARI

Yazıların Hazırlanması: Yazılar (A4) kağıda, 11 punto büyüklükte "Arial" yazı karakterinde iki satır aralıklı olarak hazırlanmalıdır. Sayfanın her bir yüzünde üçer cm boşluk bırakılmalı ve tüm sayfalar numaralandırılmalıdır.

Ana Metin Dökümanı: Sayfalara göre sıralama, tam metin, kaynakçave var ise teşekkür sayfası şeklinde yapılmalıdır. Makaleye ilişkin isim, yazar adı özet ve anahtar kelimeler çevrimiçi makale gönderme sisteminde istenilecek olup ayrı bir döküman olarak sisteme yüklenmemektedir.

Başvuru mektubu: Başvuru mektubunun ayrı bir döküman olarak sisteme yüklenmesi gerekmektedir

olup; yazının tüm yazarlar tarafından okunduğu, onaylandığı ve orijinal bir çalışma ürünü olduğu ifade edilmelidir. Bunlara ek olarak; yazının başlığı, yazarların adı, soyadı ve unvanları, çalışmanın yapıldığı kurumun adı ve şehri, eğer varsa çalışmayı destekleyen fon ve kuruluşların açık adları yer almalıdır. Bu sayfaya ayrıca "yazışmadan sorumlu" yazarın isim, açık adres, telefon, faks, mobil telefon ve e-posta bilgileri eklenmelidir.

Tablo, şekil, grafik ve fotoğraflar: Tüm tablo, şekil ve grafikler ayrı metin dosyalarında ve her birinin altına numaraları ve açıklayıcı bilgiler yazılmış olarak gönderilmelidir. Şekillerin ana metin içerisindeki yerleri metin içinde ayrı bir paragraf açılarak yazı ile (örneğin "Şekil 1 burada yer alacaktır" ifadesi kullanılarak) belirtilmelidir.

Gönderilen yazılarda kaynakça gösteriminde uluslararası geçerliliği olan "APA 6.0 Yazım Kuralları ve Kaynak Gösterim Biçimi" kullanılacaktır;

KİTAP REFERANSLARI

Tek yazarlı kitap:

Abisel, N. (2006). Sessiz Sinema. Ankara: Deki.

Zizek, S. (2009). Matrix: Ya da Sapkınlığın İki Yüzü. Bahadır Turan (Çev.). İstanbul: Encore.

Çok yazarlı kitap:

Abisel, N., Arslan, U.T., Behçetoğulları, P., Karadoğan, A., Öztürk, S.R. & Ulusay, N. (2005). Çok Tuhaf Çok Tanıdık. İstanbul: Metis.

Editörlü kitap:

Özbek, M. (Ed.) (2005). Kamusal Alan. İstanbul: Hil.

Editörlü kitapta bölüm:

Kejanlıoğlu, B. (2005). Medya Çalışmalarında Kamusal Alan Kavramı. Meral Özbek (Ed.), Kamusal Alan içinde (s. 689-713). İstanbul: Hil.

Birden çok baskısı olan kitap:

Strunk, W. Jr. & White, E. B. (2000). The Elements of Style (4. Baskı). New York: Longman.

Sadece elektronik basılı kitap:

O'Keefe, E. (n.d.). Egoism & the costs in Western values. Erişim: <http://www.onlineoriginals.com/showitem.asp?item=1135>

Kitabın elektronik versiyonu:

Freud, S. (1953). The method of interpreting dreams: An analysis of a specimen dream.

J. Strachey (Ed. & Trans.), The standart edition of the complete psychological works of Sigmund Freud (Vol. 4, pp. 96-121). <http://books.google.com/books> (Özgün eser 1900 tarihlidir)

Shotton, M. A (1989). Computer addiction: A study of computer dependency [DX Reader version]. Retrieved from <http://www.ebookstore.tandf.co.uk/html/index.asp>

Schiraldi, G. R. (2001). The post-traumatic stress disorder sourcebook: A guide to healing, recovery, and growth [Adobe Digital Editions version]. doi: 10.1036/00713937

Elektronik adresten yararlanılan kaynakta, kaynağın erişilebileceği URL verilir:

<http://www.bianet.org/bianet/toplum/119375-avatar-in-sozde-solculugu-uzerine>

Elektronik makaleler varsa digital object identifier (DOI) numarası belirtilmelidir.

Von Ledebur, S. C. (2007). Optimizing knowledge transfer by new employees in companies. Knowledge Management Research & Practice. Advance online publication. doi: 10.1057/palgrave.kmrp.8500141

Çok ciltli çalışmalar:

Pflanze, O. (1963-1990). Bismarck and the Development of Germany (Cilt 1-3). Princeton, NJ: Princeton University Press.

Metin içinde: (Pflanze, 1963-1990)

Çok ciltli çalışmalarda tek cilt kullanımı:

Pflanze, O. (1990). The Period of Fortification, 1880-1898: Cilt 3. Bismarck and The Development of Germany. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Daha önceki bir baskının yeni basımı:

Smith, A. (1976). An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations. E. Cannan (Ed.). Chicago: University of Chicago Press. (İlk baskı 1776). Metin içindeyse: (Smith, 1776/1976)

Kitaptan çevrilmiş bölüm:

Weber, M. (1958). The Protestant Ethic and The Spirit of Capitalism. T. Parsons (Çev.). New York: Charles Scribner's Son. (İlk baskı. 1904-1905).

Metin içinde: (Weber, 1904-1905/1958)

MAKALE REFERANSLARI

Rapor ve teknik makaleler:

Gencil Bek, M. (1998). Medscape Turkey 2000 (Report No. 2). Ankara: BAYAUM.

Dergiden tek yazarlı makale:

Aktay, Y. (1999). Akıl Sososyolojik Soykütüğü: Soy Akıldan Tarihsel ve Toplumsal Akla Doğru. Toplum ve Bilim, 82, 114-140.

Dergiden çok yazarlı makale:

Binark, F. M.,Çelikcan, P. (1998). Mahremin Müzakereye Çağrılması ve Yıldı Örneği. Kültür ve İletişim, 1 (2), 197-214.

Elektronik dergiden makale:

Conway, P. (2003). Truthandreconciliation: Theroad not taken in Nambia. Online Journal of PeaceandConflictResolution, 5 (1) (varsa doi numarası, yoksa URL verilir. URL örneği: http://www.trinstitute.org/ojpcr/5_1conway.htm)

Kaynağa ait sayfanın adresi (URL) ya da varsa sadece doi numarası yeterlidir.

Yazarı belli olmayan editör yazısı:

Editorial: "What is a disaster" andwhydoesthisquestionmatter? [Editorial•]. (2006). Journal of ContingenciesandCrisis Management, 14, 1-2.

Elektronik gazete makaleleri:

Çetin, Ö. (2010, 21 Ocak). Televizyon alışkanlıklarımız IPTV ile değişecek.

www.hurriyet.com.tr

DİĞER REFERANSLAR

Yazarı belli olmayan gazete ve dergi yazıları için:

The United StatesandtheAmericas: OneHistory in TwoHalves. (2003, 13 Aralık). Economist, 36.

Strongafterchockscontinue in California. (2003, 26 Aralık). New York Times [Ulusal Baskı.]. s.23.

Metin İçinde:(United StatesandtheAmericas, 2003) (Strongaftershock, 2003)

Yazarı belli olan gazete ve dergi yazıları için:

Bruni, F. (2003, 26 Aralık). Popepleadsforendtoterrorismandwar. New York Times, s.21.

Tanıtım yazıları:

Orr, H. A. (2003, 14 Ağustos). What's not in yourgenes. [Review of thebook Nature vianurture: Genes, experience, andwhatmakes us human]. New York Review of Books, 50, 38-40.

Basılmamış tezler, posterler, bildiriler:

YÖK'den indirilmiş ise URL adresi de künye bilgileri sonuna verilir.

Sarı, E. (2008). Kültür Kimlik ve Politika: Mardin'de Kültürlerarasılık. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ansiklopediler:

Balkans: History. (1987). EncyclopaediaBritannica içinde (15. Baskı. Cilt. 14, s. 570- 588). Chicago: EncyclopaediaBritannica.

Metin İçinde:(Balkans: History, 1987)

Sözlükler:

Gerrymander. (2003). Merriam-Webster'scollegiatedictionary (11. Baskı). Springfield, MA: Merriam-Webster's.

Metin İçinde:(Gerrymander, 2003)

Görüşme:

Arroyo, GloriaMacapagal. (2003). A time forPrayer. Michael Schuman ile söyleşi. Time. 28 Temmuz 2003. Erişim Tarihi 13 Ocak 2004,

DEĞERLENDİRME VE BASIM SÜRECİ

Ön Değerlendirme: Dergi ön değerlendirmeyi tüm makale kategorileri için uygulamaktadır. Tüm makaleler dergi editör ekibi tarafından incelenir ve uygun bulunan makaleler ön değerlendirme amacıyla yayın kuruluna iletilir. Tüm makaleler editörlerce dergi yazım kuralları ve bilimsel içerik açısından değerlendirilir. Gerekli görüldüğünde yazıda istenen değişiklikler yazara editörlerce yazılı olarak bildirilir.

"Araştırma Makaleleri", ön değerlendirme sonucunda uygun bulunursa, yayın kurulu tarafından ilgili hakemlere gönderilerek "değerlendirme" süreci başlar.

Yazının Sorumluluğu: Yazarlar basılmış halde olan makalelerinde bulunan bilgilerin tüm sorumluluğunu üstlenirler. Dergi bu makalelerin sorumluluğunu üstlenmez.

Basım Hakkı: Dergide Basılmış bir Makalenin tamamı veya bir kısmı, makaleye ait resimler veya tablolar Planlama Dergisi editörü ve Planlama Dergisi yayın Kurulu, bilgisi ve yazılı izni olmadan başka bir dergide basılamaz.

Gerekli Bilgiler: Dergi editörü ya da yayın kurulu ön değerlendirme sürecinde gerek duyduklarında makalenin dayandığı verileri incelemek için yazardan isteyebilirler. Bu nedenle yazara kolay ulaşımı sağlayacak adres ve diğer iletişim araçlarının başlık sayfasında yer alması önemlidir.

The Journal of Planning is an official publication of UCTEA, Chamber of Urban Planners. It is an anonymously peer-reviewed e-journal including original articles, research briefs, book reviews and viewpoints on planning, design, urban sociology and urban and regional studies. The journal has been published three times annually distributed free to the members attempting to reach colleagues and readers through implementation case studies and tools in urban and regional planning field as well as politics and sociology. Planning is indexed in Ulrich's and Avery data bases and to be recognized as national refereed journal in the Social Science Data Base of ULAKBIM by TUBITAK.

Manuscripts could be submitted in English or in Turkish. Preferred length for manuscripts (including notes and references) is 9000 words for articles, and 2500 words for viewpoints or research briefs. All submissions are first initially reviewed by the editors, then sent to reviewers. Evaluation process is carried anonymously. If necessary, further information might be requested from the authors. The manuscripts accepted to be published, are passed through the detailed control for the accuracy and then submitted for approval of the author before publication.

Submission of a manuscript implies: that the work has not been published before and that its publication in The Journal of Planning is approved by all editors. The author(s) transfer(s) the copyright to UCTEA (Chamber of Urban Planners) after the acceptance, and the author(s) guarantee(s) that the manuscript will not be published elsewhere in any other language without the consent of the Chamber*. If the manuscript has been presented at a meeting, this should be stated together with the meeting name, date and the place of the meeting. If the manuscript has been generated as a part of a postgraduate thesis, this should be stated together with the thesis name and institution.

*Copyright transfer process will be fulfilled via e-mail -send by publisher- during the publication preparations, after your article approved.

CATEGORIES

Research Articles: These are the manuscripts that have an original and genuine conclusion based on a sufficient scientific study, observation and research. Articles in Turkish must have title, summary and keywords in both Turkish and English in addition to Turkish introduction, material and method, findings, disputes, conclusion and references. There is a 9000 words limit for the research articles including the text, tables and figures. Articles in English must have title, summary and keywords in English and both in Turkish also has to be written according to the manuscript preparation guide for the Turkish articles. The limit for the abstracts in all languages is between 200 to 400 words.

Collation Articles: These are the manuscripts written about the topics listed above that also reflect and evaluate the opinion and research results of the author over an important contemporary issue. The manuscript's title and summary parts shall be in the same format as Research Articles and shall continue with introduction, main text and references. The article must not be more than 2500 words.

In addition, the manuscripts apart from viewpoint articles, book reviews and others (**translations, presentation of competitions, research reviews, review of chamber and assessment**) are accepted to be published in The Journal of Planning after they are approved by editor and Editorial Board.

Application: Applications are only accepted online. Please see the link: www.planlamadergisi.org or www.journalofplanning.org or www.jplanning.org and proceed application through "Online Manuscript Submission" or "Journal Agent" tab.

ARTICLE PREPARATION DETAILS

Article Preparation: Articles should have double-line spacing, leaving margin (3 cm) on both sides. The font size (11 points) and style (Arial) of the main text should be uniformly taken into account. All pages of the main text should be numbered consecutively.

Main Text Document: Ordering should be like; main text, references and thank-you note if available. Article title, abstract, keywords and author name(s) will be requested in online manuscript application system and can not be uploaded as a separate document.

Application Letter: **Application letter should be uploaded as a separate document.** It must contain a brief statement that the article has been read and approved by all authors, that

it has not been submitted to, or is not under consideration for publication in another journal. In addition, article title, authors's name, surname and titles, institutions and places, if available supporting institution and fund name. Besides, it should be written that; name, address, telephone number, mobile phone number and e-mail address of the corresponding author.

Figures, illustrations, tables and photos: All figures and tables should be numbered in the order of appearance in the text. The desired position of figures and tables should be indicated in the text. Legends should be included in the relevant part of the main text.

The articles' reference must be written according to the international APA 6.0 Formatting and Style Guide:

BOOK REFERENCES

Single Author Book:

Zizek, S. (2009). Matrix: Ya da Sapkınlığın İki Yüzü. Bahadır Turan (Çev.). İstanbul: Encore.

Multi-Author Book:

Abisel, N., Arslan, U.T., Behçetoğulları, P., Karadoğan, A., Öztürk, S.R. & Ulusay, N. (2005). Çok Tuhaf Çok Tanıdık. İstanbul: Metis.

Edited Book:

Özbek, M. (Ed.) (2005). Kamusal Alan. İstanbul: Hil.

Edited Book Chapter:

Kejanlıoğlu, B. (2005). Medya Çalışmalarında Kamusal Alan Kavramı. Meral Özbek (Ed.), Kamusal Alan içinde (s. 689-713). İstanbul: Hil.

Edition other than the First:

Strunk, W. Jr. & White, E. B. (2000). The Elements of Style (4. Baskı). New York: Longman.

Only Electronically Printed Book / e-Book as Main Reference:

O'Keefe, E. (n.d.). Egoism&thecnsts in Western values. date
<http://www.onlineoriginals.com/showitem .asplitem | 135>

Electronic Version of the Book / e-Book Version of Main Reference:

Freud, S. (1953). Themethod of interpretingdreams: An analysis of a specimendream.

J. Strachey (Ed. & Trans.), The standart edition of thecompletepsychologicalworks of Sigmund Freud (Vol. 4, pp. 96-121).

<http://books.google.com/books> (Originaledition is dated 1900)

Shotton, M. A (1989). Computeraddiction: A study of computerdependency [DX Reader version]. Retrievedfrom
<http://www.ebookstore.tandf.co.uk/html/index.asp>

Schiraldi, G. R. (2001). The post-traumaticstressdisord ersourcebook: A guidetohealing, recovery, andgrowth [AdobeDigitalEditionsversion]. doi: 10.1036/00713937

Web Links as Online References:

<http://www.bianet.org/bianet/toplum/119375-avata-r-in-sozde-solculugu-uzerine>

Article From an Online Periodical with DOI Assigned

VonLedeber, S. C. (2007). Optimizing knowledge transfer bynewemployees in companies. Knowledge Management Research&Practice. Advanceonlinepublication. doi: 1 0.1 057/ palgrave.kmrp.8500141

e-NewspaperArticles/Columns:

Çetin, Ö. (2010, 21 Ocak). Televizyon alışkanlıklarımız IPTV ile değişecek.

www.hurriyet.com.tr

Multivolume Work:

Pflanze, O. (1963-1990). Bismarckandthe Development of Germany (Cilt 1-3). Princeton, NJ: Princeton UniversityPress.

Singlevolume in a Multivolume Work:

Pflanze, O. (1990). ThePeriod of Fortification, 1880-1898: Cilt 3. Bismarck andThe Development of Germany. Princeton, NJ: Princeton UniversityPress.

Earlier Version of Former Edition:

Smith, A. (1976). An inquiryintothenatureandcauses of thewealth of nations. E. Cannan (Ed.). Chicago: University of Chicago Press. (İlk baskı 1776). Metin İçindeyse:(Smith, 1776/1976)

Translation:

Weber, M. (1958). The Protestan EthicandTheSpirit of Capitalism. T. Parsons (Çev.). New York: Charles Scribner's Son. (İlk baskı. 1904-1905).

If in text:(Weber, 1904-1905/1958)

ARTICLE REFERENCES

Reportsand Technical Articles:

Gencil Bek, M. (1998). MediscapeTurkey 2000 (Report No. 2). Ankara: BAYAUM.

Single Author Article from a Journal:

Aktay, Y. (1999). Aklın Sosyolojik Soykütüğü: Soy Akıldan Tarihsel ve Toplumsal Akla Doğru. Toplum ve Bilim, 82, 114-140.

Multi Author Article from a Journal:

Binark, F. M., Çelikcan, P. (1998). Mahremin Müzakereye Çağırılması ve Yıldı Örneği. Kültür ve İletişim, 1 (2), 197-214.

e-Journal Articles:

Conway, P. (2003). Truth and reconciliation: The road not taken in Namibia. Online Journal of Peace and Conflict Resolution, 5 (1) (If it has doi number if it doesn't have a doi then URL shall be given. URL sample: http://www.trinstitute.org/ojpcr/5_1conway.htm)

Article of an Unknown Editor:

Editorial: "What is a disaster" and why does this question matter? [Editorial*]. (2006). Journal of Contingencies and Crisis Management, 14, 1-2.

OTHER REFERENCES

Unknown Editor Articles of Newspaper and/or Journal:

The United States and the Americas: One History in Two Halves. (2003, 13 Aralık). Economist, 36.

Strong after shocks continue in California. (2003, 26 December). New York Times [National Edition.]. s.23.

If in text: (United States and the Americas, 2003) (Strong after shock, 2003)

Newspaper and/or Journal Articles:

Bruni, F. (2003, 26 Aralık). Pope pleads for end to terrorism and war. New York Times, s.21.

White Papers:

Orr, H. A. (2003, 14 Ağustos). What's not in your genes. [Review of the book Nature via nurture: Genes, experience, and what makes us human]. New York Review of Books, 50, 38-40.

Unpublished thesis, posters and articles:

If it's downloaded from YÖK page, URL address and information shall be given at the end.

Sarı, E. (2008). Kültür Kimlik ve Politika: Mardin'de Kültürlerarasılık. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

An Encyclopedia Entry:

Balkans: History. (1987). Encyclopaedia Britannica (15. Baskı. Cilt. 14, s. 570- 588). Chicago: Encyclopaedia Britannica.

If in text: (Balkans: History, 1987)

Dictionary:

Gerry mander. (2003). Merriam-Webster's collegiate dictionary (11. Edition). Springfield, MA: Merriam-Webster's.

If in text: (Gerry mander, 2003)

Interviews:

Arroyo, Gloria Macapagal. (2003). A time for Prayer. Michael Schuman ile söyleşi. Time. 28 Temmuz 2003. [Accessed: 13 Ocak 2004]

EVALUATION AND PUBLISHING PROCESS

Pre-evaluation: Pre-evaluation is mandatory for all manuscripts. All manuscripts are reviewed by the editor and appropriate manuscripts are sent to the editorial board and reviewed in terms of scientific concept. All manuscripts are subject to editing and, if necessary, authors are asked for responses to outstanding questions or for addition of any missing information.

"Research Articles" that are found appropriate are sent to the referees for reviewing by the editorial board.

Liability of the Article: The author has the complete liability of the content of the printed manuscript. The Journal of Planning has no responsibility over the information given within the text.

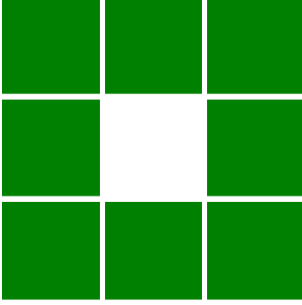
Right to Publish: Without the written permission of the editor and the editorial board of The Journal of Planning, manuscripts can not be fully or partly published in any other journal.

Further Information: The editors or the editorial board have the right to ask to make further research on the fact that the manuscript is based on. Therefore, communication information (address and other) of the author must be given in the title page.

PLANLAMA

İçindekiler/Content

Editörden	xi
GÖRÜŞ / REVIEW	
Tarihi Kent Merkezinde Bitmeyen Bir Film; Perşembe Pazarı'ndan Kim Gidecek? <i>An Endless Film in Historical Centre of the City; Who Will Go from Perşembe Pazarı?</i> Balcan C.....	81
DERLEME / REVIEW	
Antalya Büyükşehir Belediyesi Plan Kararlarının 6360 Sayılı Büyükşehir Kanunu Kapsamında Değerlendirilmesi <i>Evaluation of Antalya Metropolitan Municipality Planning Decisions under Metropolitan Law No. 6360</i> Hansu L.....	85
ARAŞTIRMALAR / ARTICLES	
Kentsel Dönüşüm Öncesi Kentsel Yaşam Kalitesi Araştırmasına Yönelik Yöntem Önerisi ve Ataşehir Barbaros Mahallesi Örnekleme <i>A Pre-application Method for Urban Regeneration Projects Using Qualitative and Quantitative Indicators of Urban Quality of Life in Istanbul's Atasehir Barbaros Neighborhood</i> Okumuş DE, Eyüboğlu EE.....	93
Mevcut Yığılmaların Kümelenmeye Dönüşümünde İlişkilerin Mekansal Dağılımı ve Yakınlık Olgusu <i>The Spatial Distribution of Relationships and the Proximity Factor in the Transformation of Agglomerations to Clusters</i> Müderrişoğlu B, Gezici Kortan EF.....	107
Türkiye'deki İBBS2 Bölgelerini Lojistik Firmalarının Dağıtım Sistemleri ile Tekrar Düşünmek <i>Rethinking NUTS 2 Regions in Turkey with Logistic Firms' Distribution Systems</i> Sakarya A, Erkut G, Evren Y.....	122
Akdeniz Bölgesi'nde Kentleşme Sürecinin Kırsal Bileşenleri: 70 Yıl Sonra Erdemli <i>Rural Constituents of the Urbanization Process in the Mediterranean Region: Erdemli after 70 Years</i> Bayraktar U, Beyhan B, Kiper N, Yoloğlu AC, Erkiç H.....	134
LGBTT Bireylerin Buluşma Noktası Olarak Kullandıkları Mekânların Şehir Planlama Kapsamında İncelenmesi <i>An Examination of Spaces Used as Meeting Points by LGBTT Individuals in the Scope of City Planning</i> Güney ME, Demircioğlu F.....	147

Planlama alanında önemli yayınlar arasındaki yeri gün geçtikçe sağlamlaşan Planlama Dergisi; 2015 yılının ikinci sayısında da görüş, derleme ve hakem sürecinden geçmiş araştırma makaleleriyle sizlere meslek alanında özgün çalışmalar sunmaktadır. Bu doğrultuda; 5366 Sayılı Yenileme Yasası'nı Perşembe Pazarı örneği üzerinden inceleyen bir görüş yazısının yanı sıra; Antalya Büyükşehir Belediyesi'nin plan kararlarını 6360 Sayılı Büyükşehir Yasası kapsamında değerlendiren bir derlemeye yer verilmiştir.

Kentsel dönüşüm öncesi kentsel yaşam kalitesi araştırmasına yönelik yöntem önerisini Ataşehir Barbaros Mahallesi üzerinden tartışmaya açan, mevcut yığılmaların kümelenmeye dönüşümünde ilişkilerin mekânsal dağılımını inceleyen araştırma makalelerine yer verildi. Türkiye'deki İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırmasında 2. düzey bölgeleri lojistik firmaların dağıtım sistemleri ile yeniden ele alan bir araştırma ve Mersin Erdemli örneği üzerinden Akdeniz Bölgesi'nde kentleşme sürecinin kırsal bileşenlerini tartışan diğer bir araştırma makalesi ile bölgesel ölçekte çalışmaların ağırlıkta olduğu bu sayımızda yer buldu. Son olarak, LGBTT bireylerin buluşma noktası olarak kullandığı mekanları şehir planlama çerçevesinden irdeleyen bir araştırmayla dergimizin bu sayısını siz değerli okuyucularımıza sunuyoruz.

Bu sayıda katkısı bulunan tüm yazarlara ve hakemlere tek tek teşekkür eder, kentsel ve bölgesel çalışma alanlarından orijinal makalelerinizi, araştırma özetlerinizi, kitap incelemeleri ile meslek alanına ilişkin güncel tartışma ve görüşlerinizi meslektaşlarımızın yanı sıra tüm okurlarımıza sunmak üzere yayın kurulumuza iletmenizi bir kez daha belirtmek isteriz.

Yayın Kurulu

GÖRÜŞ / VIEW

Tarihi Kent Merkezinde Bitmeyen Bir Film; Perşembe Pazarı'ndan Kim Gidecek?

*An Endless Film in Historical Centre of the City;
Who Will Go from Perşembe Pazarı?*

Ceren Balcan

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Şehircilik Doktora, İstanbul

Giriş

5366 sayılı Yenileme Yasası'nın (Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanunun) hayatımıza girişinin üzerinden 10 yıl geçti. 2005 yılında 5366 sayılı yasanın gündeme gelişi ve bunu izleyen yıllarda tarihi alanlarda birbiri ardına ilan edilen yenileme alanları, bir anda kentin gündemine oturdu. Sulukule, Tarlabası, Süleymaniye, Fener-Balat, Kapalıçarşı çokça dillendirilen yenileme alanlarını oluştururken, Zeytinburnu, Tuzla gibi ilçelerde de muhtelif yenileme alanları ilan edildi. Kentin kimliği olan tarihi alanlara ilişkin hazırlanan projelere yönelik büyük tepkilerin ardında en çok, yerinden ederek kâr elde etme girişimi olduğuna dair yükselen itirazlar vardı. Geçen 10 yılın ardından bakınca bu itirazların ne denli haklı olduğunu belki de uygulaması ilk biten alan olan Sulukule'de görebilmek mümkündür.

Tarihi kent merkezini her ne pahasına olursa olsun “yenileme” konusunda ısrarlı olan iktidar mekanizmasının üzerinde durduğu konu, bu alanların birer işgal alanına dönüştüğü ve

suç üreten merkezler haline geldiği idi. En çok dile getirilen söylemler; “Ne gündüz, ne gece Sulukule ya da Tarlabası'na girebilmek mümkün mü?” ya da “Bir Osmanlı mirası olan Süleymaniye'nin bekâr odalarına dönüşmüş hali kabul edilebilir mi?” şeklindeydi. Medya aygıtı da son derece başarılı bir şekilde kullanılarak kriminalleştirilen bu merkezlerin “yeni”, “temiz” ve “yaşanılabilir” yerleşimler olmasına karar verilmişti. Süleymaniye ve Tarlabası kamulaştırma yöntemiyle mevcut ve istenmeyen kullanıcılarından “temizlendi”. Bu iki semtin bugünkü görünümüne bakıldığında hava saldırısına uğramış bir savaş kentinden farksız olduğunu söylemek haksızlık olmaz. Sulukule'de yaşanan durum ise en acıklı tecrübelerden birisi olarak kent tarihindeki yerini aldı.¹

Yenilemeye Giden Süreçte Perşembe Pazarı

06.12.2010 tarihine gelindiğinde Bakanlar Kurulu kararı ile Perşembe Pazarı Yenileme Alanı olarak ilan edildi. Bu bölgenin yenileme alanı olarak ilan edilişi ilk etapta şaşırtıcıydı. Ancak

¹ Sulukule'de kamuoyunun, meslek örgütlerinin, ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşlarının tüm yüksek sesli itirazlarına karşın 2009 yılında yıkımların ardından yenileme projesi uygulamaya başlandı. Tam manasıyla bir soylulaştırma projesi olarak gerçekleşen Sulukule yenileme projesi uygulaması sırasında yargı aşaması devam etmekteydi. Yıkımların ardından 6 yıl geçtikten sonra projenin kamu yararına aykırı olması gerekçesi ile Danıştay 14. Dairesi, İstanbul 4. İdare Mahkemesi'nin Nisan 2012'de almış olduğu projenin iptaline dair aldığı kararı, Nisan 2015'te onaylamış oldu.

alandaki esnafı yerel yönetimlerin yıllarca süren bölgeden gitme-gitmeme mücadelesi düşünüldüğünde durum pek de şaşırtıcı bulunmayabilir.

Kente kattıkları kimlik değerleri açısından baktığımızda hem Tarihi Yarımada'nın hem de Pera'nın İstanbul'u İstanbul yapan yerleşim yerleri olduğunu söyleyebiliriz. Perşembe Pazarı da bu tarihi alan içerisinde önemli bir konuma sahiptir. Bunu bölgenin tarihsel sürecine kısaca değinerek açıklayabilmek mümkün olabilir.

İstanbul'un mahalleleri milletlere göre ayrılmıştı. En büyük grubu oluşturan Müslümanlar, Tarihi Yarımada'nın merkezinde yaşarlardı. Ermeniler, Rumlar ve Yahudiler ise daha çok sahil-lerde yerleşmişlerdi. Marmara sahillerinde genellikle Rum ve Ermeni mahalleleri varken, Haliç Rum ve Yahudi mahalleleriyle çevrelenmişti (Çelik, Z., 1998).

Perşembe Pazarı konumunu bir liman ve bununla özdeşleşen ticaret alanı olarak oluşturmuştur. 20. yüzyıla birlikte Haliç ve çevresi sanayi alanlarının yerleştiği bölgeye dönüşürken, Perşembe Pazarı'nın bulunduğu alan ticarethane, hal, balıkhaneler ve toptan ticaret yapan işletmelerin yer aldığı bir bölgeye dönüşmektedir. 1950'li yıllar Beyoğlu ve çevresini hızla değiştirirken, Menderes yıkımlarından Karaköy bölgesinin de etkilendiğini belirtmek gerekir.

Perşembe Pazarı alanı, içinde bulunduğu Galata Bölgesi ile birlikte değişim yaşarken, bölgenin kendine özgü tarihsel dokusu ve kültür varlığı olarak tescilli yapıları ile birlikte, alanın İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulunca Sit Alanı ilan edilmiş 1991 yılında gerçekleşmiştir.² Bölgenin kendine ait sit alanı kararı olması nedeniyle Beyoğlu'ndaki planlama çalışmaları kapsamında değil, kendi bölgesinin planlama çalışmaları başlatılmıştır.

Sit alanının ilanından sonra gerçekleştirilen planlama çalışmaları İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nce yürütülmüş, ancak bu esnada Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kurulu'nca çeşitli revize istemleri, bölgede yaşayanların bireysel başvurularıyla açılan davalar nedeniyle 2009 yılına dek 1/5000 ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı yürürlüğe girememiştir. Perşembe Pazarı Kentsel Sit Alanı'na ilişkin hazırlanan 1/5000 ölçekli plan, İstanbul II Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 22.10.2009 gün ve 2977 sayılı kararı ile uygun bulunmuş olup, bu plan askıya çıkmadan önce Bakanlar Kurulunun 06.12.2010 gün ve 2010/1167 sayılı kararı ile Perşembe Pazarı'nın bulunduğu bölge Yenileme Alanı

olarak ilan edilmiştir.³

2009 yılında yürürlüğe giren 1/100000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı SWOT Analizinde Tarihi Yarımada ve Beyoğlu ile birlikte Galata bölgesindeki kültürel ve tarihi varlıkların turizm potansiyeli öne çıkarılırken, plan raporundaki pek çok başlık altında Haliç ve çevresinin turizm potansiyeline sıklıkla vurgu yapılmaktadır. Perşembe Pazarı'na ilişkin hazırlanan 1/5000 ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı da bu üst ölçekli planın işaret ettiği fonksiyonları olabildiğince referans almıştır.

Perşembe Pazarı'nda yıkım, projeler, yenileme çalışmaları söylemleri Bedrettin Dalan'ın 1984-1989 tarihleri arasındaki İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı olduğu dönemden bu yana sürekli olarak gündeme gelmektedir. Dalan'ın başkanlığı süresince Haliç kıyılarının kötü yapılaşmadan temizlenmesi çalışması kapsamında Perşembe Pazarı'nda yıkım çalışmalarına başlanmış, ancak bu çalışmalar dönem içinde tamamlanamamıştır. O dönemde kamuoyunda yankı uyandıran yıkımlar, hak sahiplerinin açtığı davalar nedeniyle uzamıştır (URL 1).

1988 yılında Okmeydanı'nda 690 bin metrekarelik monoblok gövdesiyle devasa bir görünüme sahip, 4.500 iş yeri kapasiteli PerPa Ticaret Merkezi inşa edilmiş ancak bu devasa yapının inşası Perşembe Pazarı'ndaki yerleşik, geleneksel ticari faaliyetin mevcut bölgeden taşınmasını sağlayamamıştır.

Bu süreçte gelen tüm büyükşehir belediye başkanlarının Perşembe Pazarı'nda değişmeyen söylemi olan "alanın temizlenmesi", "Perşembe Pazarı'na yakışan görünüm" olurken, Tophane'den Galata ve Karaköy bölgesine uzanan değişim süreci de Perşembe Pazarı'na giderek yakınlaşmaktadır (URL 2). 2009 yılında uygun bulunan 1/5000 ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı bölgenin mevcut ticari anlayışından arındırılıp, alana kültür odaklı turizm sektörünün getirilmesini sağlar nitelikte hazırlanırken, meslek odalarının bu noktada itirazları yükselmeye başlamıştır. TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi sonraki aşamada İstanbul 4. İdare Mahkemesi'ne planın iptali yönünde dava açmıştır.

Bölgedeki esnafın yaklaşımının genel olarak alanın mevcut fonksiyonunun korunarak bir yenileme yapılması gerektiği yönünde olduğu söylenebilir (URL 3). Tabii mülk sahiplerinin bir kısmının da, dönem dönem gündeme gelen Galataport projesi, Karaköy'de hızla değişen çehre (butik kahve dükkanları, oteller...) gibi faktörlerle turizm odaklı fonksiyon değişikliğiyle gerçekleştirilecek yenileme fikrine sıcak baktığı gerçeği es geçilmemelidir.

² İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 05.02.1992 gün, 3418 sayılı kararında; Galata ve Unkapanı Köprüleri arasında yer alan, Karaköy-Azapkapı Haliç Sahil şeridinde ilişkin alınmış olan 04.12.1991 gün ve 3227 sayılı kararda söz konusu alanın sit alanı ilan edilmediği belirtilerek "Beyoğlu Galata Tersane Caddesi güneyindeki Karaköy ve Unkapanı köprüleri arasındaki sınırlar içinde kalan alanın Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nun 17. maddesi gereğince sit alanı ilan edilmesine karar verilmiştir" denilmektedir.

³ İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından söz konusu plan 01.03.2011 – 01.04.2011 tarihleri arasında askıya çıkarılmıştır.

22.10.2009 tarihinde onaylanan söz konusu plana gerek parsel ölçeğinde mülk sahiplerince, gerekse plan bütünüde TMMOB'a bağlı Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi'nce çeşitli davalar açılmıştır. Planın onaylanması aşamasındaki toplantılarda Vakıflar mülkiyetindeki taşınmazlar için İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü temsil yetisinin olmaması, bu kurumun da plana dava açmasına sebep olmuştur. Özellikle akar vakıf niteliği olan taşınmazların park alanında bırakılması dava konusu edilmiştir.

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi'nce İstanbul 4. İdare Mahkemesi'ne açılan dava konusu özetle; "Galata Kent Surları ile ilgili yapılan çalışmalardan biri olan Wolfgang Müller-Wiener'in İstanbul Tarihi Topoğrafyası kitabında yer alan Galata Kent Surları ile İBB Planlama Müdürlüğü tarafından hazırlanan Galata Kent Surlarının çakıştığı birbiri ile uyumlu olmaması, hazırlanan planın sadece anıt eserlere yönelerek birim ögeyi koruyan ancak bugün varlıklarını bildiğimiz ama kaybolmuş olanların izlerini ve aralarındaki ilişkiler sistemini dikkate almayan, mevcut kentsel dokuyu hiçe sayan, düz bir alanı planlıyormuşçasına var olan sokak örüntülerini, binaları yok ederek park önerisi getiren bir plan anlayışında olması, yüzyıllardır liman ve denizcilikle ilgili uzmanlaşmış bir ticarete hizmet eden hırdavatçıları ve geleneksel yöntemlerle imalat yapan birimleri dışlayıcı ve dolayısıyla mekânın özünü ortadan kaldıran nitelikte bir tutum göstermesi..."dir. İstanbul 4. İdare Mahkemesi'nin 2011/1099 esas 2012/785 karar numarası ve 27.04.2012 tarihli kararı ile söz konusu plan bütünü olarak iptal edilmiştir.

Perşembe Pazarı Yenileme Alanı sınırları, 1/5000 ölçekli planın sınırları olan kentsel sit alanının dışına çıkarak, Arap Camii önündeki 1483, 1484, 1475 ve 1476 sayılı yapı adalarını içerecek şekilde belirlenmiştir. Yenileme Alanı sınırı belirlenirken söz konusu bu genişlemenin hangi gerekçe ile yapıldığına dair herhangi bir bilimsel gerekçe bulunmamaktadır.

TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi alanın Yenileme Alanı ilan edilmesine dair yaptığı itirazı da mahkemeye taşımış ve Danıştay 14. Dairesi'nde Başbakanlık, İçişleri Bakanlığı, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı aleyhine açılan davada, 10.07.2014 gün ve E:2011/15057 tarihli kararlar alanın yenileme alanı ilanının yürütmesi durdurulmuştur.⁴

Sonuç

1/100.000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı incelendiğinde, Haliç kıyıları için genel olarak Haliç'in kıyılarında kültürel faaliyetlere dönüşecek büyük potansiyel mekânların olmasına vurgu yapılmakta, Tarihi Yarımada ve Beyoğlu ile birlikte Galata bölgesindeki kültürel ve tarihi varlıkların turizm po-

tansiyelini öne çıkarmakta olduğu görülmektedir. Bu yönüyle incelendiğinde çevre düzeni planı ve halihazırda artık yürürlükte olmayan Perşembe Pazarı Kentsel Sit Alanı 1/5000 ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planlarının tutarlı olduğu söylenebilir. Burada dikkat çeken noktalardan biri, planların analiz aşamalarında ayrıntılı bir şekilde belirtildiği gibi, mevcut kullanım fonksiyonunun perakende ticaretin yapıldığı hırdavat ve tesisat, dükkânları ile bunlara ait depolama alanlarından oluşmasıdır. Hazırlanan her iki plan da bu fonksiyondan farklı olarak turizme yönelik ticari fonksiyonların bölgede yer almasından yana olup, alanın mevcut kullanımının bölgeden tavsiye edilmesini öngörüyor olduğunu söyleyebiliriz. Bir diğer dikkat çeken nokta da alanın 5366 Yenileme Yasası'na istinaden 06.12.2010 tarihinde "Yenileme Alanı" olarak ilan edilmesidir. Bahsi geçen planlar bu duruma ilişkin ise herhangi bir öngöründe bulunmamıştır.

İstanbul'da Yenileme Alanı ilan edilmiş ve uygulama süreci başlatılan alanlarda yaşanan tecrübelerle bakıldığında, sit alanı olan bölgelerde plansız kalma durumunun önemli bir risk yarattığı açıkça görülebilmektedir. 5366 sayılı yasa ve yönetmeliği sit alanlarının ranta kurban edilmesi için oldukça yüzeysel olarak hazırlanmış ve alanı gerek fiziksel gerekse sosyal açıdan koruyucu nitelik ve bağlayıcılık içermeyen bir yasadır. Yürürlükte planı bulunmayan bu gibi alanlarda, tüm müdahale ve uygulama biçimleri uygulamaya konulan Yenileme Avan Projeleri ile yürütülmektedir.

2009 yılında uygun bulunan 1/5000 ölçekli Perşembe Pazarı Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı'nın TMMOB Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi'nce dava konusu edilen yönlerinin oldukça haklı tarafları bulunduğu şüphesizdir. Planda alanın Azapkapı tarafında oluşturulan yeşil alan sanki alan boşmuşçasına planlanmış gibi bir görüntü sergilese de mevcutta bu alanda pek çok ruhsatlı yapı bulunmaktadır. Diğer tarafta Galata Köprüsü'ne doğru uzanan tescilli yapılar yine ticaret alanı olarak işlevlendirilmişse de bunun bölgenin geleneksel hırdavatçı esnafını alandan tasfiye edip, turizm odaklı ticareti bölgeye getirmeyi hedeflediğini görebilmekteyiz. Bu haliyle söz konusu plan 25 yıldır süren Perşembe Pazarı esnafının alandan çıkarılmasına yönelik projenin gerçekleştirilmesinin yasal zeminini hazırlamış olmaktadır. Tüm bu yönleriyle planda, anayasanın mülkiyet hakkı ile ilgili maddelerini, planlamanın kamu yararı ilkesini gözetmesi açısından çok büyük eksikler bulunduğu görülebilmektedir.

Dolayısıyla mevcut kullanımı gerek fiziksel gerek sosyal açıdan korumayan bir planın yürürlükte bulunmasının sakıncaları ortadadır. Ancak yenileme alanı olarak ilan edilmiş bir bölgenin plansız kalmasının riskleri, plan iptal ettirilirken ne kadar hesa-

⁴ Söz konusu mahkeme kararı incelemesi İstanbul I Numaralı Yenileme Alanları Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü Arşivi'nde 10.06.2015 tarihinde yapılmıştır.

ba katıldı? bunu da düşünmek gerekmektedir. Onaylanan plan ve projelerin pek çok kriter açısından sakıncalı sonuçlar doğuracağı düşünülüp mahkeme kararları ile yürütmelerinin durdurulması ya da tamamen iptal edilip kaldırılmaları, herhangi bir kentsel alanda büyük sakıncalar doğurmayabilir. Ancak kentsel ranta bu kadar açık, üstelik yenileme alanı ilan edilmiş bir bölgede plan bağlayıcılığı da kalmadığında, mevcut tarihi çevrenin fiziksel ve sosyal korumacılığı tamamen yenileme projelerinin “vicdanına” bırakılmaktadır.

Plan iptali için başvuru alanı Perşembe Pazarı gibi hem sit alanı hem de korunması gerekli ve restorasyon müdahalesine ciddi anlamda ihtiyaç duyulan, tescilli anıt eser ve sivil mimarlık örneği yapıların yoğun olarak bulunduğu bir bölge olup, üstelik de Yenileme Alanı ilan edilen bir alansa, yapılan iptal başvuruları, iptal sonrası uygulamaya dönük öneriler de içermeli⁵ ve bu öneriler yasal mercilerce de karara bağlanmalıdır. Sulukule örneğinde tecrübe edildiği gibi, geç gelen adaletin ne kadar adalet ol(a)madığı gerçeğinin başka mekânlarda da yaşanmaması bu yolla sağlanabilir. Aksi halde Perşembe Pazarı gibi 25 yıldır yerel ve merkezi iktidarlarca tasfiyesi yapılmaya çalışılan alanlarda, planla başarısız olan durum yenileme projeleri yoluyla sağlanmış olacaktır.

KAYNAKLAR

- 1/100000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Plan Raporu.
 1/5000 ölçekli Perşembe Pazarı KANİP Raporu.
 Çelik, Z., 1998, 19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

İNTERNET KAYNAKLARI

- İstanbul I Nolu Yenileme KVKBKM Arşivi.
 URL1: <http://v3.arkitera.com/h32007-20-yil-once-baslayan-yikimi-top-bas-bitirecek.html>.
 URL2: http://www.radikal.com.tr/ekonomi/persembe_pazarina_otel_yagiyor-1105510.
 URL3: <http://emlakkulisi.com/persembe-pazarı-yeni-yuzune-kavusacak/58552>.

⁵ Plan ilke ve esaslarının yanı sıra kamu yararına atıfta bulunan bir plan hazırlanıcaya kadar yenileme projelerinin özellikle de uygulamaya dönük projelerin değerlendirilmesi gerekliliği gibi öneriler getirilmelidir.

DERLEME / REVIEW

Antalya Büyükşehir Belediyesi Plan Kararlarının 6360 Sayılı Büyükşehir Kanunu Kapsamında Değerlendirilmesi

Evaluation of Antalya Metropolitan Municipality Planning Decisions under Metropolitan Law No. 6360

Levent Hansu

Konyaaltı Belediye Başkanlığı, Plan ve Proje Müdürlüğü, Antalya

ÖZ

Kentsel yerleşmelerin iç ve dış göçlerle her geçen gün büyümesi büyükşehir kavramının ve kanunlarının da değişmesine neden olmuştur. Bu büyüme beraberinde yerel yönetimlerin sınırlarını da değişmesini beraberinde getirmiştir. Özellikle Büyükşehir Belediye sınırları bu büyümeye bağlı olarak her geçen gün genişletilmiştir. 2004 yılında yürürlüğe giren 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ile sınırların belirlenmesinde, ölçek ve nüfus kriterleri getirilmiş, bu kanunla “pergel” (yarıçap) düzenlemesi olarak adlandırılan yöntemle sınır genişletmeleri yapılmıştır. Ancak, bu kanunun eksiklerinin giderilmesi ve yeni Büyükşehir Belediyelerinin kurulabilmesi için 2012 yılında yeni kanuni düzenlemeye gidilmiştir. 6360 sayılı Kanun ile Büyükşehir kavramı ve sınırları yeniden belirlenmiştir. Kanunda temel amaçlardan biri de planlama ve koordinasyon açısından imkanların en yetkin birim tarafından yönlendirilmesi düşünülmektedir. Bu yönüyle en geniş ölçekte daha verimli, hızlı ve kaliteli hizmetin oluşacağı; imar bütünlüğü, işbölümü ve kaynakların verimli kullanımı ile en uygun şekilde hizmet bütünlüğünü hedeflenmektedir. İlçelerin ve köylerin büyükşehir sınırlarına dahil edilmesiyle gelir artışı, zengin hizmet donanımı, uzman personel ve bütünlükçü hizmet anlayışı sayesinde Büyükşehirin sahip olduğu imkanlara kavuşturulacağı düşünülmektedir. Günümüzde halen devam etmekte olan tartışmalar sonrasında 6360 sayılı Büyükşehir Kanunu Mart 2014 yerel seçim sonrasında uygulamaya girmiştir. Kanununun yürürlüğe girdiği tarihten günümüze kadar geçen 1 yıllık süreç göz önüne alınarak büyükşehir ve ilçe belediye meclislerini nasıl etkilediği araştırılarak, Antalya Büyükşehir Belediye Meclisince karara bağlanan imar planı konuları niceliksel olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar sözcükler: 5216 ve 6360 Büyükşehir Yasası; Antalya Büyükşehir Belediye Meclisi.

ABSTRACT

Each passing day, the growth of urban settlements due to internal and external migration has led to changes in the concepts of law and the metropolis. This growth has also caused a change in the boundaries of local governments. The boundaries of metropolitan municipalities in particular expand every day due to growth. Metropolitan Municipality Act No. 5216, which went into effect in 2004, specified scale and population criteria, expanding borders using a “compass” (radius) method of arrangement. However, in order to remedy the deficiencies of this act and address the establishment of new metropolitan municipalities, new legislation was adopted in 2012. With Act No. 6360, the concepts of borders and the metropolis were redefined. Regarding planning and coordination, an aim of the act was to reassign management responsibilities in an effort to provide faster, more efficient, and higher-quality service to the largest communities, ensuring the integrity of service with zoning integrity, distribution of labor, and efficient use of resources. It is believed that municipal facilities will converge owing to a growth in revenue derived from the inclusion of towns and villages, enhancements in service equipment, a more qualified workforce, and a holistic approach to service. Metropolitan Law No. 6360 went into effect after municipal elections in March 2014. Today, discussions are still ongoing. Decisions of the Antalya Metropolitan Assembly regarding zoning plans made in the year between the enactment of the law and the present are quantitatively evaluated, and their effects on metropolitan and district councils are investigated.

Keywords: Metropolitan Laws Numbered 6360 and 5216; Metropolitan Municipal Council of Antalya.

Geliş tarihi: 11.06.2015 Kabul tarihi: 09.12.2015

İletişim: Levent Hansu.

e-posta: leventhansu@gmail.com

TMMOB
Şehir Plancıları Odası

Giriş

Kentsel yerleşmelerin iç ve dış göçlerle her geçen gün büyümesi büyükşehir kavramının ve kanunlarının da değişmesine neden olmuştur. Bu büyüme beraberinde yerel yönetimlerin sınırlarını da değişmesini beraberinde getirmiştir. Özellikle Büyükşehir Belediye sınırları bu büyümeye bağlı olarak her geçen gün genişletilmiştir.

2004 yılında yürürlüğe giren 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ile sınırların belirlenmesinde, ölçek ve nüfus kriterleri getirilmiş, bu kanunla “pergel” (yarıçap) düzenlemesi olarak adlandırılan yöntemle sınır genişletmeleri yapılmıştır^[1] (İzci ve Turan, 2013). Ancak, bu kanunun eksiklerinin giderilmesi ve yeni Büyükşehir Belediyelerinin kurulabilmesi için 2012 yılında yeni kanuni düzenlemeye gidilmiştir. 6360 sayılı Kanun ile, “On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile Büyükşehir kavramı ve sınırları yeniden belirlenmiştir. Kanunun temeli birleştirme esasına dayanmaktadır. Bu uygulama ile birleştirilen yerel yönetimlerin yeniden düzenlenmesi, yerel birimlerin büyüklüklerine en uygun sınırların çizilmesi ve kentlerin birleştirilmesi amaç edinilmiştir.^[2] (Keleş, Yeniden Yönetim ve Siyaset).

Kanun bu yönüyle oldukça eleştirilmiş; belediye yönetiminin, kentsel yerleşme mekanlarının yönetimi^[3] (Güler, 2012) olduğu ve kentsel alan yönetimi olarak kurulan belediyelerin, kırsal alanı kapsamaması gerektiği^[4] (Çukurçayır, 2014) yorumlarına neden olmuştur. Ayrıca, kanunun il ölçeğinde bir yönetim biçiminin eyalet yapısına dayalı başkanlık sisteminin ilk adımlarından biri olduğu da iddia edilmiştir.^[5]

Kanunda belirtildiği şekliyle 6360 sayılı yasanın ortaya çıkmasında temel amaçlardan biri de planlama ve koordinasyon açısından imkanların en etkin birim tarafından yönlendirilmesi düşünülmektedir. Bu yönüyle en geniş ölçekte daha verimli, hızlı ve kaliteli hizmetin oluşacağı; imar bütünlüğü, işbölümü ve kaynakların verimli kullanımı ile en uygun şekilde hizmet bütünlüğünü hedeflenmektedir. İlçelerin ve köylerin büyükşehir sınırlarına dahil edilmesiyle gelir artışı, zengin hizmet donanımı, uzman personel ve bütünlükçü hizmet anlayışı sayesinde büyükşehirin sahip olduğu imkanlara kavuşturulacağı düşünülmektedir^[6] (www.tefekkurdergisi.com).

Duru'ya (2012) göre her ne kadar kamuoyuna yerel yönetimlerin güçlendirilmesi olarak sunulsa da getirilen yasa, yerelleşmeyi değil, tam tersine yerel düzeyde merkezileşmeyi sağlamaya yöneliktir. “Binlerce belediye ve köy biriminin kapatılması nasıl bir yerelleşme olarak değerlendirilir”^[7] ifadeleriyle bu düşüncesini desteklemektedir.

Günümüzde halen devam etmekte olan tartışmalar sonra-

sında 6360 sayılı Büyükşehir Kanunu Mart 2014 yerel seçim sonrasında uygulamaya girmiştir. Ülkemiz nüfusunun yaklaşık %77'si ve yüzölçümün %51'i bu yasa ile yönetilmektedir.

“Merkeziyetçi yerleşme/yerelde merkezileşme yasası” olarak da adlandırılan yasa ile yerel yönetimler merkeziyetçi bir anlayışla güçlendirilmeye çalışılmıştır.^[14]

Bu kanunla birçok yeni düzenlemeler getirilmiş olup bu düzenlemelerden en önemlileri şunlardır;

- Büyükşehir belediye sınırı il sınırı olmuştur.
- 13 ilde yeni Büyükşehir Belediyesi kurulmuştur.
- Belde belediyeler ve il özel idareler kapanmıştır.
- Yeni ilçeler kurulmuştur.
- Büyükşehirlerdeki bütün ilçe belediyelerinin sınırı mülki sınır olmuştur.
- Köyler ve belde belediyeler mahalleye dönüşmüştür.
- Yatırım ve İzleme Koordinasyon Başkanlığı kurulmuştur.
- Merkezi yönetim payları yeniden düzenlenmiştir.
- İmar planı yapma ve onama yetkisi Büyükşehir Belediyesi-ne geçmiştir.

İlçe Belediyelerinin maddi ve teknik konulardaki yetersizlikleri nedeniyle yapamadıkları yatırımların ve projelerin Büyükşehir Belediyesine yürütülmesi bu kanunun en olumlu yönlerinden biridir.

6360 sayılı Büyükşehir Kanunu sonrasında büyükşehir ve ilçe belediye meclislerini nasıl etkilediği, alınan meclis karar sayıları, ilçe ve büyükşehir belediyelerince yürütülen plan çalışmaları gibi konular bu çalışmada incelenmiştir. Bu kapsamda kanununun yürürlüğe girdiği tarihten günümüze kadar geçen 1 yıllık süreç göz önüne alınarak Antalya Büyükşehir Belediye Meclisince görüşülen imar planı konuları niceliksel olarak değerlendirilmiştir. Bu kapsamda, büyükşehir meclisinde kaç tane imar planı konusunun değerlendirildiği, ilçe belediyelerinden kaç tane imar planı teklifi sunulduğu, kamu ve özel firmalar tarafından kaç tane plan yapıldığı, ilçe belediye kararlarının büyükşehir belediyesine nasıl değerlendirildiği gibi birçok soruya cevap aranmıştır.

Antalya Büyükşehir Belediyesi'nin Tarihsel Gelişimi

Antalya Belediyesi 1984 yılında yürürlüğe giren 3030 sayılı yasa'nın dayanak oluşturduğu yapılanma içerisinde, kentin yönetim statüsünün değiştiği 1993 yılı, yeni bir sürecin başlangıcı olmuş, 504 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Antalya Belediyesi, büyükşehir belediyesi statüsü almış ve Büyükşehir Belediyesi sınırları içerisinde Muratpaşa, Kepez ve Konyaaltı olmak üzere üç alt kademe belediyesi kurulmuştur (Şekil 1).

Tablo 1. İlçe belediyelerinin 2014 yılı nüfusu (kişi)

İlçeler	Nüfus (kişi)
Kepez	470.759
Muratpaşa	465.927
Alanya	285.407
Manavgat	215.526
Konyaaltı	145.648
Serik	117.670
Aksu	68.106
Kumluca	66.783
Kaş	55.574
Döşemealtı	53.554
Korkuteli	52.913
Gazipaşa	48.561
Finike	46.853
Kemer	41.621
Elmalı	38.598
Demre	26.059
Akseki	12.254
Gündoğmuş	7.949
İbradı	2.800
Büyükşehir Belediyesi	2.222.562

Kaynak: <http://tuik.gov.tr>**Tablo 2.** İlçe Belediyelerinin Yüzölçümleri (km²)

İlçeler	Alan (km ²)
Korkuteli	2.433
Manavgat	2.351
Akseki	2.083
Kaş	1.750
Alanya	1.577
Elmalı	1.433
Serik	1.263
Kumluca	1.225
Gündoğmuş	1.175
Gazipaşa	1.111
İbradı	778
Finike	768
Döşemealtı	687
Konyaaltı	546
Aksu	440
Kemer	412
Demre	329
Kepez	292
Muratpaşa	96
Büyükşehir Belediyesi	20.749

Kaynak: http://www.hgk.msb.gov.tr/images/urun/il_ilce_alanlari.pdf (2014 yılı itibariyle)-<http://www.antalyakulturturizm.gov.tr/>

Büyükşehir sınırları içerisinde en fazla nüfus Kepez ve Muratpaşa ilçelerinde yaşamasına rağmen bu ilçeler en az yüzölçümüne sahiptir. Bu nedenle bu ilçelerde km² düşen insan sayısı oldukça fazladır.

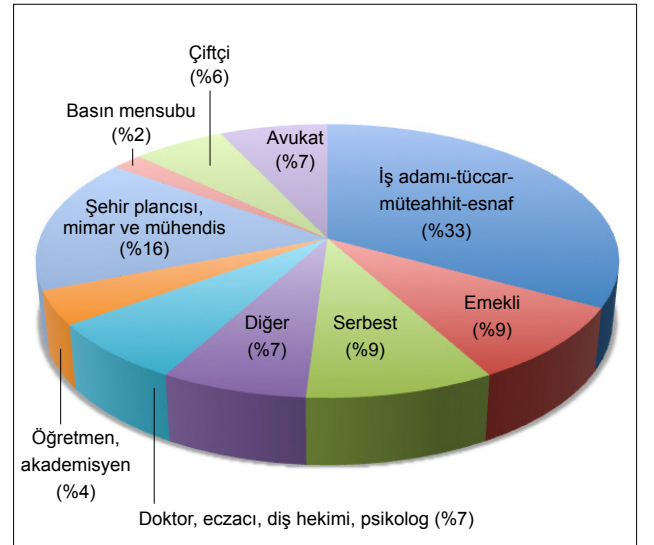
Antalya Büyükşehir Belediye Meclisi ve Görüşülen İmar Konuları

Antalya Büyükşehir Belediye meclisi 2014 yerel seçimler sonrasında 103 kişiden oluşmaktadır. Meclis üyelerinin meslekleri oldukça farklılık göstermekle beraber genel olarak gruplandırıldığında; %32'si İş adamı, Tüccar, Esnaf ve Müteahhit, %16'sı Şehir Plancısı, Mimar ve Mühendis, %9'u Emekli ve Serbest, %7'si Avukat, Doktor, Eczacı, Diş Hekimi, Psikolog ve Diğer meslek grupları(meslek grubu belirtilmemiş meclis üyeleri), %6'sı Çiftçi, %4'ü Öğretmen ve akademisyen, %2'si Basın Mensubundan oluşmaktadır (Grafik1).

Mecliste görüşülen imar konuları hakkında ihtisaslaşmış şehir plancısı, mimar ve mühendisler toplam meclisin %16'sını oluştururken diğer meslek grupları %74'ünü oluşturmaktadır.

Antalya Büyükşehir Belediye Meclisi Mart 2014 yerel seçim-

lerden sonra Nisan Ayı toplantısında belediyenin ihtisas komisyonlarının oluşturulması için karar aldığından bu ay çalışmaya dahil edilmemiştir.

Grafik 1. Antalya Büyükşehir Belediyesi Meclis Üyelerinin Meslekleri.^[15]

Mayıs 2014–2015 tarihleri arasında Temmuz ayı tatil olmasından dolayı 11 ay ve Ocak ayında olağanüstü meclis toplantısı olmak üzere toplam 12 toplantı gerçekleşmiş olup 1812 konu görüşülmüştür. Görüşülen bu konuların 857 tanesi teklif niteliğinde olup ilgili komisyonlara havale edilirken 955 tanesi meclisce karara bağlanmıştır.

Karara bağlanan konulardan %73'ü imar konuları ve % 27'si diğer konulardan oluşmaktadır. Genel olarak Meclisçe karara bağlanan 4 konudan sadece 1 tanesi imar konusu dışındadır (Grafik 2).

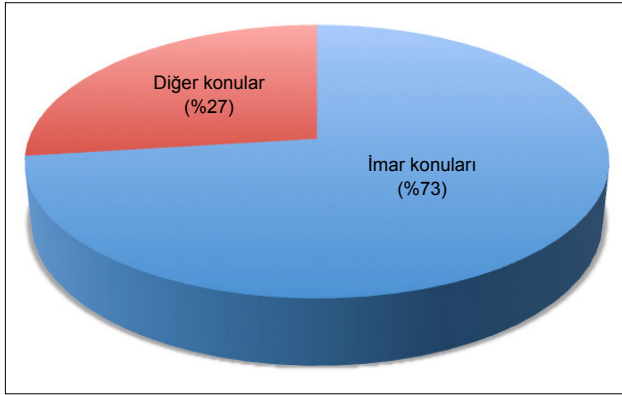
Antalya Büyükşehir Belediye Meclisinde görüşülen gündem maddeleri incelendiğinde; en fazla 204 gündem maddesi ile Mart 2015 ve en az 48 gündem maddesi ile Mayıs 2014 yılındadır (Grafik 3).

İmar planı talep sahipleri incelendiğinde %42'si özel şahıslar, %23'ü İlçe Belediyeleri, %11'i Büyükşehir Belediyesi ve İtiraz-

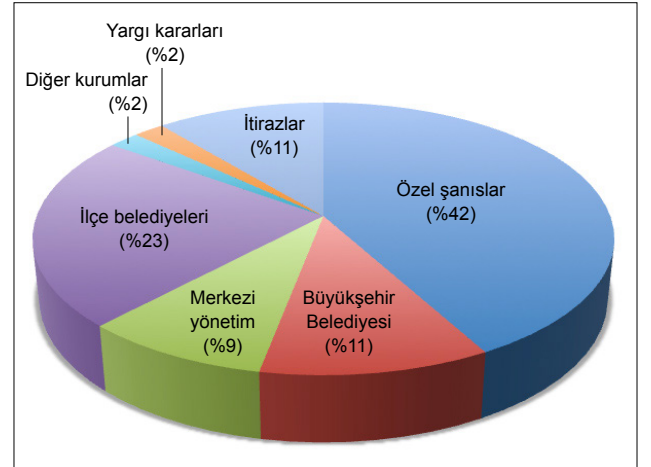
lar, %9'u Merkezi Yönetim, %2'si Diğer Kurumlar ve Yargı Kararlarıdır (Grafik 4).

İmar planı çalışmaları veya değişikliklerinin ilçelere göre dağılımı incelendiğinde en fazla imar planı kararı verilen ilçeler sırasıyla Muratpaşa, Kepez, Konyaaltı, Aksu en az imar kararı verilen ilçeler sırasıyla Gündoğmuş, Akseki Kemer ve Kaş ilçeleridir (Grafik 5). Demre ve İbradi ilçelerinden plan değişikliği veya plan kararına yönelik karar alınmamıştır. Büyükşehir Belediyesine yürütülen ve karara bağlanan plan sayısı 34 adet dir.

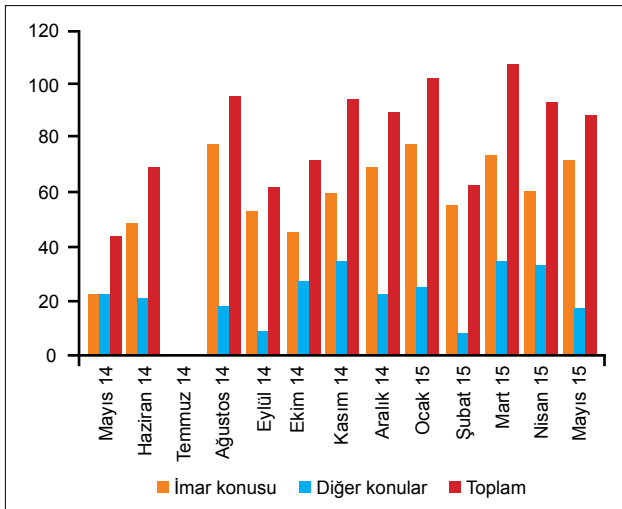
Büyükşehir Belediyesine onaylanan planların 83 tanesine askı sırasında itiraz edilmiştir. Bu itirazlar meclisce değerlendirilmiş; %23'ü uygun görülmüş, %7'si kısmen uygun görülmüş, %58'i uygun görülmemiş, %10'u ilgili dairesine gönderilmiş ve %2'si karar verilmesine gerek olmadığı yönünde karara bağlanmıştır. İtiraz konuları genel olarak %30 oranında uygun veya kısmen uygun görülürken %70 oranında uygun görülmemiştir (Grafik 6).

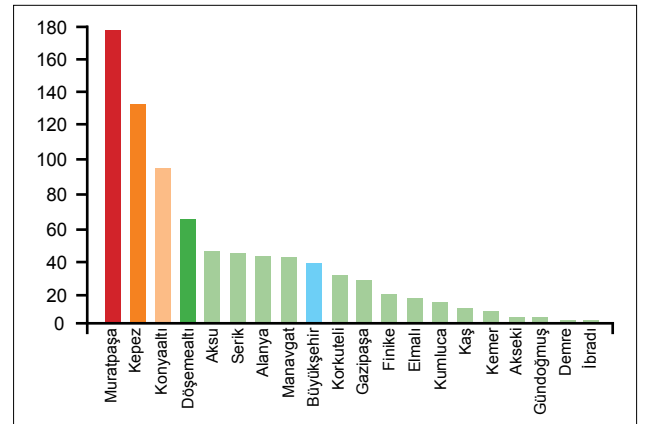
Grafik 2. Büyükşehir Belediyesine Karara Bağlanan Konular.^[16]

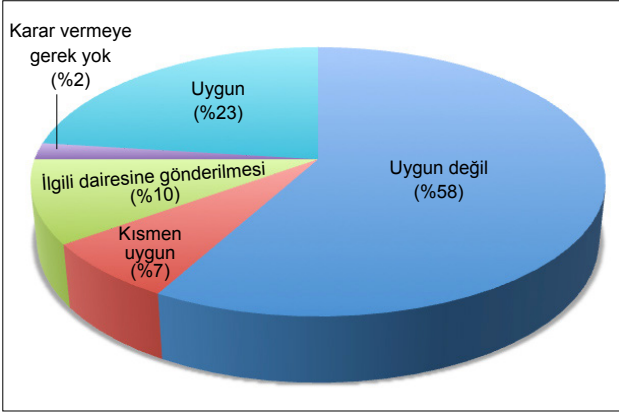
Grafik 4. İmar Planı Talepleri.^[16]

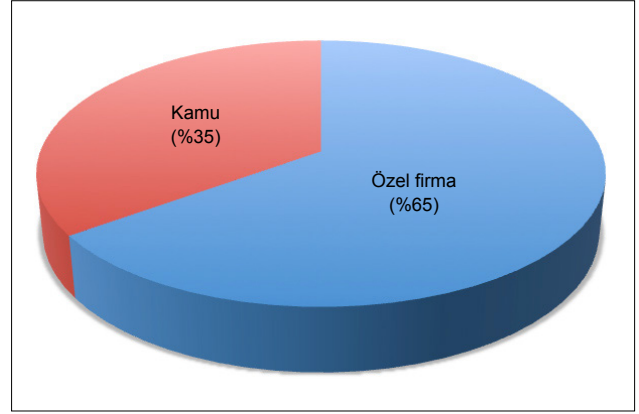
Grafik 3. Büyükşehir Meclisinde 1 yıl içerisinde değerlendirilen konuların aylara göre dağılımı.^[16]

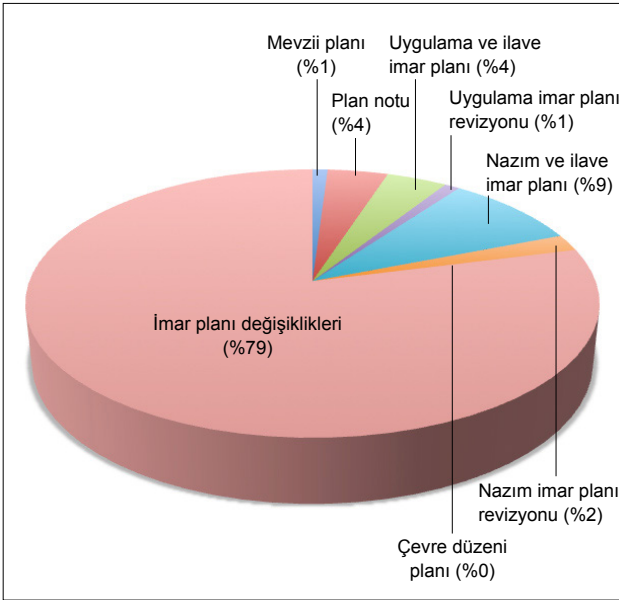
Grafik 5. Büyükşehir belediye meclisince onaylanan planların ilçelere göre dağılımı.^[16]

Grafik 6. Büyükşehir Belediye Meclisince itiraz konularının değerlendirilmesi.^[16]

Grafik 8. Antalya Büyükşehir Belediye Meclisince kabul edilen imar plan müellifleri.^[16]

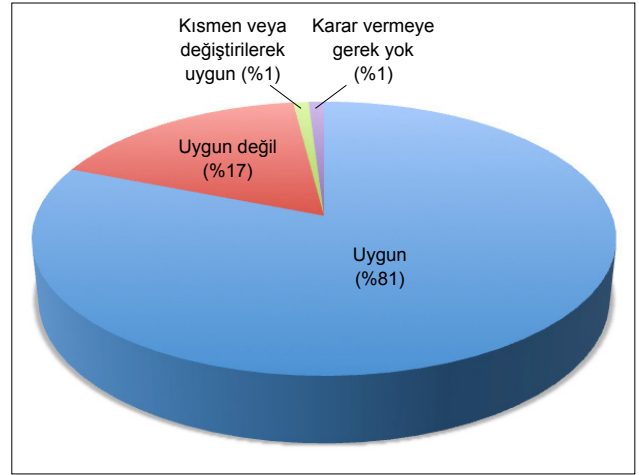

Grafik 7. Büyükşehir Belediye Meclisince Karara Bağlan İmar Planlarının Niteliği.^[16]

Meclisin karara bağladığı planların özellikleri incelendiğinde %79'u imar planı değişikliği, %9'u yeni oluşturulan nazım ve ilave imar planı, %4'ü plan notu, uygulama ve ilave imar planı, %2'si nazım imar planı revizyonu, %1'i mevzii imar planı ve uygulama imar planı revizyonu ve 1 adet çevre düzeni planından oluşmaktadır (Grafik 7).

Meclisin karara bağladığı planların %65'i özel sektör tarafından yapılırken kamu sektörü sadece %35'inin oluşturmaktadır (Grafik 8).

İlçe belediyelerince karara bağlanan uygulama imar planları incelendiğinde; %81'i planların uygun olduğu, %17'si uygun olmadığı, %1'i kısmen veya değiştirilerek uygun veya karar vermeye gerek olmadığı yönünde değerlendirilmiştir (Grafik 9).

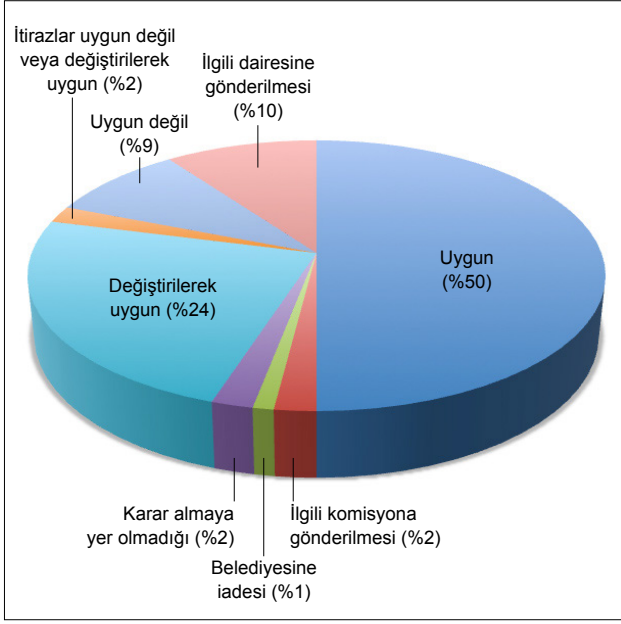
Grafik 9. İlçe Belediye Meclislerinin İmar Planı Kararları.^[16]

İlçe belediye meclislerince uygun bulunan imar konularının %50 si Büyükşehir Belediye meclisince uygun bulunmuş, %24'i değiştirilerek uygun bulunmuş, %10'u ilgili dairesine gönderilmiş, %9'u Uygun bulunmamış, %2'si ilgili komisyonlara gönderilmiş, karar almaya yer olmadığı ve itirazların uygun bulunmadığı veya değiştirilerek uygun bulunacağı, %1'i ise Belediyesine İadesi olarak karara bağlanmıştır.

Genel olarak, Büyükşehir Belediye meclisinde alınan kararların %38'i ilçe belediye kararlarının dışında (Uygun bulunmayan, değiştirilen, karar alamaya gerek olmayan ve belediyesine iadesi) olurken, sadece %50'si uygun bulunmuştur (Grafik 10).

Sonuç ve Öneriler

- 1- Büyükşehir sınırlarında bulunan ilçe belediyelerinin ve kırsal alanın teknik altyapı ve imar sorunlarının çözümüne yönelik tespitler analiz edilerek çözüme ulaştırılması ve Büyükşehir Belediyesine bağlı birimlerinin güçlendirilmesi gerekmektedir. Köylerde ve kırsalda imar sorunlarının

Grafik 10. İlçe Belediye Meclislerince Uygun Bulunan Plan Kararlarının Büyükşehir Belediyesince Değerlendirildiğinde.^[16]

çözümlemesine yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Yapılacak yapılar için kanunda belirtilen yörenin geleneksel, kültürel ve mimari özelliklerine uygun tip projeler oluşturarak uygulamaya geçmesi gerekmektedir.

- 2- Büyükşehir Belediyesi bu kanunla beraber İl bütününe yayılması, İl özel idarelerin ve belde belediyelerinin kapanması Büyükşehir Belediyesi'ne fazla iş yükünün oluşmasına neden olmuştur. Büyükşehir Belediyelerinin çoğu Mart 2014 yerel seçiminde sonra Nisan ayında yönetimsel organizasyonla uğraşmak zorunda kalmıştır. Ayrıca büyükşehir meclisi yasanın tanımadığı yılda 1 ay tatil iznini kullandığı zaman kanun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 1 yıl geçmesine karşın 10 ay verimli çalışabilmiştir. Büyükşehir belediyesi karar meclisin karar vermesi gerektiği konuları hızlandırmak, proje ve yatırımların yapılabilmesi için devam meclisleri yapmak zorunda kalmıştır. Devam meclisleri büyükşehir kanunun belirlediği (bütçe hariç beş gün) süreler göz önüne alındığında kısa bir süre içerisinde toplanmak ve karar almak zorunda kalmıştır. Kanunca belirtilen kısa sürelerde alınan ve geri dönüşü zor olan meclisin yoğunluklu konularını oluşturan imar konuları ne yazık ki araştırma yapılmadan, eksik bilgi ve belgelerle karara bağlanmıştır. Özellikle imara yönelik konuların devam meclisleri yerine meclisin olağan akışı içerisinde çözülmesi gerekmektedir.
- 3- Yasa ile sadece Büyükşehir Belediyeleri'nin değil, ilçe belediyelerinin de iş yükleri artmıştır. İlçe belediyelerinde var olan teknik altyapı, ulaşım, plan ve proje sorunlarına, kapanan belde belediyelerinin ve mahalleye dönüşen köylerin

sorunları eklenmiştir. İlçe belediyelerinin artan sorunların çözümüne yönelik gelirlerine ayrılan payın düşük olması yeni sorunların olmasına neden olmaktadır. Ayrıca personel sayısının yetersizliği ve kalifiye personellerin bulunmaması veya görevlendirilmemesi belediye hizmetlerinin koordinasyonunda aksaklıklara ve sorunların büyümesine neden olmaktadır.

- 4- Büyükşehir Belediyesince gündeme alınan konuların büyük çoğunluğu imar planlarından oluşmaktadır. Meclis, plan kararları üzerinde oldukça zaman harcamaktadır. Ayrıca meclis üyelerinin imar konularında ihtisas sahibi meslek gruplarından olmaması da imar konularının değerlendirilme sürecini zorlaştırmaktadır.
- 5- İmar konuları belediye meclisi dışında büyükşehir, ilçe belediyesi, kamu kurum temsilcileri ve sivil toplum örgütü üyelerinin olacağı komisyon toplantısı ile karara bağlanmalıdır. Bu toplantılar internet ortamından yayınlanmalı ve vatandaşların da bulunacağı toplantı salonlarında gerçekleştirilmelidir. Yapılan tüm uygulamalar şeffaf ve katılımcı politikalarla oluşturulmalıdır.
- 6- İlçe Belediye meclislerince imar planının uygun olmadığı yönünde alınan kararın Büyükşehir Belediye meclisine gönderilmesi, ilçelerin yerel gücünü zayıflattığı gibi, demokratik yönetim anlayışı ile de örtüşmemektedir. Ayrıca İlçe belediye meclislerince uygun bulunan imar planlarının %50'si Büyükşehir belediyesince uygun bulunmamakta veya değiştirilmektedir.
- 7- Planlama çalışmaları bir yada birkaç uzman tarafından değil uzmanlar grubu (şehir plancısı, harita mühendisi, mimar, arkeolog, peyzaj mimarı, arkeolog, sosyolog vb.) ile yürütülmelidir.
- 8- Mecliste görüşülen imar tekliflerinin %65'i özel sektör ve %35'i kamu eliyle hazırlanmaktadır. İmar planların özel firmalar tarafından yapılması kadar kamu eliyle yapılması için gerekli düzenlemeler (Plan Yapımını Yüklenecek Müellifler Hakkındaki Yönetmelik) yapılmalıdır.
- 9- İmar konuları içerisinde özellikle imar planı değişiklikleri çok büyük orana sahiptir. Özellikle merkez ilçe konumundaki yerleşmeler (Muratpaşa, Kepez, Konyaaltı) imar planı değişikliği yaparak imar sorununa çözüm aramaktadır. İmar planı değişiklikleri yerine genel revizyonlar yapılarak imar konularına bütüncül çözümler getirilmesi sorunların çözümünde daha etkili olacaktır.
- 10- Büyükşehir belediyesinin bir an önce il bütünde bütüncül nazım imar planı ve plan hükümleri oluşturması gerekmektedir. Özellikle il bütününde imara ilişkin ortak dilin oluşturulması ve ilçe belediyeler arasında koordinasyon oluşturulmalıdır.

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Kentsel Dönüşüm Öncesi Kentsel Yaşam Kalitesi Araştırmasına Yönelik Yöntem Önerisi ve Ataşehir Barbaros Mahallesi Örnekleme

A Pre-application Method for Urban Regeneration Projects Using Qualitative and Quantitative Indicators of Urban Quality of Life in Istanbul's Atasehir Barbaros Neighborhood

Deniz Erdem Okumuş, Engin Eyüp Eyüboğlu

İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü, İstanbul

ÖZ

1999 Marmara Depremi, özellikle İstanbul'da kentsel dönüşüm kavramını her yönüyle tartışmaya açmış olup; 2012 tarihinde yürürlüğe giren, 6306 sayılı "Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun" ve uygulama yönetmelikleri ise kentsel dönüşüm faaliyetlerine hız kazandırmıştır. Faaliyetler kapsamında, kent merkezinde işlevini yitirmiş, çeşitli şekillerde bozulmaya uğramış afet riski taşıyan alanların/binaların yanında; kent çeperlerinde, çoğunlukla 1990'lı yıllarda imar islah planları ile meşrulaştırılmış alanların da dönüşümü söz konusu olmaktadır. Ne var ki, doğal afet riski seviyesinin yüksek ve kentsel yaşam kalitesi seviyesinin düşük olduğu durumlarda, kentsel riskleri azaltarak yaşam kalitesini arttırmak, kentleri yeniden canlandırmak ve yenilemek üzere başvurulması gereken kentsel dönüşümün, söz konusu yasa ve yönetmeliklerinden hareketle gerçekleştirilmeye çalışılan uygulamalarının, arazi geliştirme projelerinin bir aracı gibi kullandığı, toplumda yaygın bir kanı haline gelmiştir. Bunun nedeni mevcutta dahi yetersiz olan kamusal mekânlar ve sosyal donatı alanlarının, söz konusu kanun çerçevesinde artırılan imar hakları ile öngörülen nüfus artışına karşılık sabit kalması; daha da ötesinde farklı fonksiyonlarda yerleşime açılabilmesi durumu ile daha da yetersiz hale getirilmesidir. Ayrıca, yapılacak uygulamaların kentlerdeki yaşam kalitesi seviyesini yükseltmek yerine düşüreceği; doğal afet zararlarını azaltmaya çalışırken sosyal afet risklerini arttıracağı yönünde şüpheleri gündeme getirmiştir. Bu çalışma kapsamında, dönüşüm sürecinin başlangıcı olarak, proje alanının kentsel yaşam kalitesi açısından mevcut durum incelemelerinin yapılarak sosyal ve fiziksel gerekliliklerin belirlenmesi ve kentsel dönüşüm projelerinin buna yönelik olarak geliştirilmesi düşüncesi öne çıkarılmaktadır. Buradan yola çıkarak; 6 temel alan altında sınıflandırılmış, 81 adet kantitatif ve kantitatif göstergesi ışığında 'dönüşüm öncesi kentsel yaşam kalitesi araştırma yöntem önerisi ortaya konulmaktadır. Ortaya konan model, afet odaklı kentsel dönüşüm proje çalışmalarının halen devam ettiği, İstanbul Ataşehir İlçesi Barbaros Mahallesi'nde gerçekleştirilmiş olup; etkili ve sürdürülebilir kentsel dönüşüm projeleri üretme konusunda uygulama alanına da katkıda bulunacağı düşünülmektedir.

Anahtar sözcükler: Ataşehir; İstanbul; kantitatif göstergeler; kantitatif göstergeler; kentsel dönüşüm; kentsel yaşam kalitesi; sosyal donatı alanları.

ABSTRACT

The Marmara earthquake in 1999 brought urban regeneration up for discussion. Regenerative activities were accelerated by a law that went into effect in 2012 (Law No. 6306) addressing risky urban areas, particularly in Istanbul. Due to these activities, not only have city centers lost their functions and been destroyed in several ways, areas surrounding the city that were only included in the 1990s have been regenerated due to unhealthy conditions. While the purpose of urban regeneration is to increase quality of life by decreasing urban risks, it is believed that current projects are used as tools for land development. For instance, within the framework of the law, upsizing the development rights of parcels may encourage investors, while currently insufficient public health and educational facilities, and urban services including cultural and recreational facilities may be neglected despite a rising population. Furthermore, facilities may be subjected to functional transformation, yielding functions like residential and commercial units. Thus, doubts regarding plans to regenerate have been raised, with concerns that such efforts will reduce rather than improve quality of life, increasing the risk of social disasters while attempting to reduce the risks of natural disasters. It is argued in the present report that analysis of urban quality of life to determine social and physical requirements should precede the initiation of urban regeneration projects. Proposed within this context is a method of analysis supported by 81 qualitative and quantitative indicators of the intersection of urban quality of life and urban regeneration. Current levels of quality of life are identified in the light of spatial values and personal assessments. Popular perceptions and expectations of urban transformation were questioned, and levels of satisfaction were determined based on sample applications. The proposed method of analysis was used in the Atasehir Barbaros neighborhood in an effort to contribute to the production of effective and sustainable urban regeneration projects.

Keywords: Ataşehir; İstanbul; qualitative indicators; quantitative indicators; urban regeneration; urban quality of life; urban facilities; public services.

Bu makale 2014 yılında tamamlanan "Kentsel Dönüşümde Sosyal Donatı Alanlarının Değişimi ve Kentsel Yaşam Kalitesine Etkisi: Ataşehir Barbaros Mahallesi Örneği" isimli Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

Geliş tarihi: 21.07.2015 Kabul tarihi: 13.12.2015

İletişim: Deniz Erdem Okumuş.

e-posta: deniz.erdem@gmail.com

TMMOB
Şehir Plancıları Odası

Giriş

Kentsel yaşam kalitesi kavramı, çeşitli bilim insanının ortak görüşüne göre, bireyin ve toplumun gelişimini etkileyen sosyal, sağlık, ekonomik ve fiziksel çevre koşullarının etkileşimi olarak tanımlanmaktadır. Kentsel alanlarda, bahsi geçen toplumsal gelişim, etkileşim ve sağlığın temelini oluşturan unsurlar; konut ve çevresinin vaziyeti ile kişilerin algı ve memnuniyetleri çerçevesinde şekillenmektedir (Shookner, 1997). Dünya Sağlık Örgütü'ne göre, yaşam kalitesi, bireyin fiziksel sağlığı, özgürlük seviyesi, sosyal ilişkileri ve yaşadığı çevrenin özellikleri ile etkileşimleri gibi çok sayıda bileşeni içeren geniş kapsamlı bir kavramdır (WHOQOL, 1995). Perloff (1969) ise, "The Quality of the Urban Environment" isimli çalışmasında yaşam kalitesinin mekânsal boyutuna değinmekte; kentsel alandaki yaşam kalitesinin doğal ve yapıli çevre etkileşimiyle belirlendiğini vurgulamaktadır.

Dolayısıyla, toplumsal, ekonomik ve mekânsal öğeler açısından, kentsel altyapı, sosyal donatı alanları, iletişim, ulaşım, konut gibi olanakların, önceden belirlenen standartların üzerinde olması; kentte yaşayan bireylerin de kentin sunduğu bu olanak ve fırsatlardan eşit biçimde yararlanması durumu olarak da tanımlanabilmektedir (Geray, 1998; Üçer, 2009). Bir diğer deyişle, kentsel yaşam kalitesi kavramı, "bir kentte çağdaş kent ve çevre standartlarının sağlanmasının yanında, kentli haklarının herkese sağlanmış olmasıyla da doğrudan ilgilidir" (Torunoğlu, 1997; Üçer, 2009).

Kentsel dönüşüm kavramı ise bu noktada, çağdaş kent ve çevre standartlarının sağlanması, güvenli, fiziksel ve sosyal anlamda güçlü kentsel alanlar üretilmesi ve toplumun her kesiminin bu haklardan eşit şekilde faydalanabilmesi doğrultusunda kentsel yaşam kalitesini arttırmaya yönelik bir uygulama biçimi olarak ortaya çıkmaktadır (Lichfield, 1992; Akkar, 2006). Bu yönde Roberts ve Sykes (2000) tarafından, ekonomik, fiziksel, toplumsal ve çevresel koşulların iyileştirilmesini sağlamaya çalışan, kapsamlı ve bütünlük bir eylem olarak tanımlanmaktadır. Dolayısıyla kentsel dönüşümün, birbiriyle entegre politikalar üretmekte ve buna bağlı projeler ortaya koymakta olup; yeni kentsel alanların üretilmesinden çok, mevcut alanların yeniden planlanması, düzenlenmesi ve mevcut alanlarda kaybolan/azalan yaşam kalitesinin artırılması ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır.

Öte yandan, Roberts ve Sykes (2000), kentsel dönüşümün, dönüşüme konu olan alanların sahip olduğu niteliklere bağlı hedefler belirlediğini savunmuş; bu hedeflerin temel amaç üzerine hizmet ettiğini ortaya koymuştur. Roberts ve Sykes'e göre, kentsel refah ve yaşam kalitesini artırıcı ekonomik, sosyal ve çevresel bir kalkınma yaklaşımı ortaya koymanın, kentsel dönüşümün en önemli hedeflerinden biri olması ile birlikte; kentsel dönüşüm, kentteki yaşam kalitesini arttırmak

için bölgeyi yeniden canlandırarak stratejiler; ihtiyaç duyulan konut ve sosyal donatıların üretileceği plan ve projeler geliştirmeyi amaçlamaktadır.

TMMOB Şehir Plancıları Odası (2013) tarafından kentsel dönüşüm uygulamalarının temel amaç ve hedeflere başarıyla ulaşabilmesi adına ortaya konulan ilkeler arasında ise, "dönüşüm projesine konu olan alanların yeniden yapılanmasında; konut alanlarının sağlıklı bir yaşam alanı niteliğine kavuşması için, sosyal ve teknik altyapı tesisleri ile çalışma alanlarına yönelik kararlar birlikte ele alınmalı, kentsel sosyal donatılar standartlara uygun olarak geliştirilmeli, teknik altyapının ve sosyal donatı tesislerinin konutlarla eş zamanlı biçimde kullanıma geçmesi sağlanmalıdır" maddesi dikkat çekmektedir. Kısacası; kentsel dönüşüm, kentsel bölgelerin afet zararlarını ve kentsel riskleri azaltarak kentsel yaşam kalitesini arttırmak üzere dönüştürülmesini amaçlayan bir planlama aracı olarak değerlendirilmektedir.

Dünya'da uzun yıllardır, özellikle sanayinin desantralizasyonu sonrası, Batı'daki kentleşme politikalarında bir planlama aracı olarak yer edinen kentsel dönüşüm, Türkiye'de sürekli olarak farklı boyutlarıyla yorumlanarak ortaya konulmuş; yeni yasal ve yönetsel düzenlemelerle kentsel planlamada yer edinmiştir. Son dönemlerde ülkemizde, 2012 yılında çıkarılan 6306 sayılı "Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun" beraberinde afet odaklı dönüşüm söylemi ile yeni bir boyut kazanan kavram, afet riski yüksek kentsel bölgelerde, gerekli kentsel dönüşüm uygulamalarının yapılarak bölgelerdeki risk azaltımının sağlanması şeklinde yorumlanmaktadır. Söz konusu yasa ve yönetmeliklerinin yayınlanması ile afet riski yüksek kentsel bölgelerin riskli alan ilan edilmesini takiben planlama yetkilerinin Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na geçmesi sürecinde ise yeni bir uygulama biçimi kazanmıştır. Bu sürece bağlı uygulamalar, özellikle İstanbul'da hızlı bir şekilde başlamış ve devam etmektedir. Ancak söz konusu alanların yenilenmesine yönelik üretilen/üretilecek olan yeni planlarda, dönüşüme teşvik amaçlı başvuru alan "bonus imar hakkı" yani kentsel dönüşüme konu parsellerin birleştirilmesi karşılığında verilen emsal artış hakkı uygulamalarının, bölgede nüfus baskısını arttırarak kamusal mekanlar ve sosyal donatı alanları konusunda yeni ihtiyaçlar doğuracağı düşünülmektedir. Kamusal mekanlar ve sosyal donatı alanlarının, bir yerleşim birimi içerisinde, kentsel yaşamın önemli bir boyutunu oluşturan olgular olduğu düşünüldüğünde; bu hizmetlerin yeterli düzeyde oluşu ve mekanda dengeli biçimde dağılışı kentsel yaşam kalitesinin önemli bir unsuru olmakla birlikte; bu tür hizmetlerin yetersizliği, toplumsal yapıyı da olumsuz etkilemektedir. Dolayısıyla dönüşüm uygulaması sonrası, mevcudun üzerinde bir nüfus yerleşiminin öngörüldüğü alanlarda, bu nüfusun ihtiyaçlarını giderecek düzeyde kamusal hizmetler sağlanamamış ise, bölgedeki kentsel yaşam kalitesini arttırmak temel amacı ile başvurulmuş olan kentsel dönüşüm uygulaması, yapıların

depreme dayanıklı hale getirilmesi ve ekonomik kazanımların haricinde başarıya ulaşamayacak ve aksine kentsel yaşamı ve toplumsal yapıyı olumsuz yönde etkileyecektir.

Henüz tamamlanan örneği olmadığı için ne tür sonuçlar doğuracağı ancak tahmin edilen projelerin, bu sebepler neticesinde kentlerdeki doğal afet risklerini yok etmek amacıyla, farklı türde ikincil afetlere sebebiyet vereceği tartışmaları sürmektedir. Beklenen doğrultuda kentsel yaşam kalitesini olumsuz yönde etkileyeceği endişesinden yola çıkarak, kentsel dönüşüm uygulanacak alanlarda öncelikle, toplumsal sağlık üzerinde önemli derecede etkili olan, kamusal mekânlar ve sosyal donatı alanları ile birlikte, kullanıcıların algı ve beklentilerini odağına alan bir kentsel yaşam kalitesi araştırması yapılması gerekli görülmüş ve önerilen parametreler ışığında bu çalışma ortaya konmuştur.

6306 sayılı "Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun"u temel alan kentsel dönüşüm çalışmaları, İstanbul'da, yoğun olarak özel yatırımcılar tarafından ya da kamu-özel yatırımcı ortaklığında yürütülmekte olup; birbirinden farklı uygulama modellerine konu olabilmektedir. Uygulayıcının özel yatırımcı olduğu modelde sürecin, genellikle 6306 sayılı yasadan bağımsız biçimde, standart bir arazi ve arsa geliştirme süreci niteliğinde geliştirilecek arsanın belirlenmesi ve malikler ile kat karşılığı inşaat sözleşmelerinin yapılması şeklinde başladığı görülmektedir.

Ataşehir, 1990'lı yıllarda Emlak Bankası'nın başlattığı bir uydu kent projesi iken, son yıllarda küreselleşmenin de etkileriyle, çok katlı konut ve ofis projeleri konseptinde, TOKİ ve özel sektör yatırımlarının ilgi odağı ve 2012 yılı itibarıyla de kentsel dönüşüm projelerinin hedefi olarak İstanbul'un hızla gelişen bölgesi haline gelmiştir. Araştırma kapsamında incelenen Barbaros Mahallesi dahil, diğer mahallelerinde de farklı yatırımcılar ve inşaat şirketleri tarafından gerçekleştirilen, mahalle sakinleri ile anlaşma süreçleri devam eden bir çok kentsel dönüşüm girişimi bulunmaktadır.

İlçenin 1960'lı yıllardan bugüne gelişme grafiği incelendiğinde, sürekli yükselen 5 dönem ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki, süreci başlatır nitelikte 1960 ve 70'li yıllarda artan sanayileşme ve hızlı şehirleşme ile küçük yerleşimlerden büyük kente yaşanan göçler sonucu nüfus artışı ve İstanbul'da mevcut konut sayısının bu artışa cevap verememesi neticesinde düzensiz yapılaşmaların ortaya çıkışıdır. 1980 öncesi dönemde, bugün Doğu Ataşehir olarak anılan bölgede parçacıl yaklaşımlarla konut talebi karşılanmaya çalışılırken, Batı Ataşehir'de göçle gelen nüfusun oluşturduğu yasal olmayan yapılaşmalar ve gecekondu bölgeleri oluşmaya başlamıştır (Özçelik, 2010).

1980-1990 yılları arasında yaşanan 3 gelişme ise ilçenin bugünkü vaziyetinin temellerini atar niteliktedir. Bunlardan iki-

si, 1984 yılında yürürlüğe giren, döneminde yapılan imar ıslah planlarının dayandırıldığı 2981 sayılı "İmar Ve Gecekondu Mevzuatına Aykırı Yapılara Uygulanacak Bazı İşlemler Ve 6785 Sayılı İmar Kanununun Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun" (R.G.:18335) ile 2985 sayılı "Toplu Konut Kanunu" (R.G.:18344)dur. 2981 sayılı kanun kapsamında uygulanan ıslah imar planları ile özellikle Batı Ataşehir Bölgesi'ndeki gecekondu niteliğindeki yapılar meşru hale getirilmiştir. Bu alanların planlı hale gelmesi olumlu bir gelişme olarak algılsa da, bugün yaşanan mülkiyet problemlerinin temelini oluşturmaktadır (Okumuş, 2014). Öte yandan bu gelişmeyi, tek katlı gecekonduların, ileride yasal statüye kavuşacağı ümidiyle, çok katlı apartman gecekondu haline geldiği sürecin başlangıcı olarak da değerlendirmek mümkündür. Aynı yıl yürürlüğe giren Toplu Konut Kanunu ise, Ataşehir'in uydu kent olma sürecinin temeli olan, daha sonra isim değiştirilerek Ataşehir ismine kavuşan ilk toplu konut projesi "Anatepe Projesi"nin ve planlanan diğer toplu konut uygulamalarının dayandığı yasa niteliğindedir. Proje, inşaatının başlaması ile önceleri şehrin yapılaşmış alanının dışında kalan bu bölgeye nüfus çekilmesine ve bölgede yapılaşma hareketliliğine sebep olarak, zaman içerisinde çevresiyle entegre hale gelmiştir (Kılıç, 2006). Takip eden yıllarda ise, toplu konut uygulamaları, belli bir takım ihtiyaçları karşılamak amacından uzaklaşıp, yüksek gelir grubuna hitap eden, düzenli, güvenli, kaliteli bir yerleşim alanı ortaya koymak amacını benimsemiştir (Keleş, 1990).

Bölgedeki talebin giderek artması ile birlikte, 1995 yılında Kadıköy Belediyesi sınırları içerisinde, "uydu kent" olarak planlı biçimde yerleşime açılır (Okumuş, 2014). Anadolu Yakası'ndaki ilk uydu şehir olması ile birlikte Ataşehir, yeni bir gelişme dönemi içerisine girmiş ve aynı dönemde İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin bölgenin gelişimini hızlandırmaya yönelik çalışmaları sonucu nüfus yoğunluğu iki kat artmıştır (Erna, 2009). 1999 yılında yaşanan Marmara Depremi ise, bölgenin, jeolojik olarak, yerleşim açısından çok uygun olan Kurtköy Formasyonunda bulunması sebebi ile çekim merkezi haline gelmesine ve ilk blokların yükselmesine sebep olmuştur. Bu dönemde lüks konut projelerinin planlanmaya başlaması, ilçede gayrimenkul olan talebin ve arz dengesine bağlı olarak da fiyatların artmasına sebep olmuştur (Özçelik, 2010). Talebin ve fiyatların hız kesmeyen artışı, 2005 yılından itibaren bölgeyi gayrimenkul yatırımcılarının da ilgi odağı haline getirmiştir; özellikle Batı Ataşehir' in boş arsalarında kendi sosyal olanaklarını içeren, yüksek yoğunluklu, konut, karma kullanımlı ve üst-orta ve üst gelir grubuna hitap eden projeler üretilmeye başlanmıştır. Bu içerikte, 2005 yılında yapımına başlanıp, 2008 yılında tamamlanan ve Şekil 1'de görüleceği üzere araştırma alanı sınırlarına çok yakın 3 önemli proje göze çarpmaktadır.

Kentsel mekânda yaşanan bu değişimler, Ataşehir Bölgesi'ni İstanbul içerisinde daha da önemli bir konuma getirmiş ve 2008 yılında 351.046 kişilik nüfusu ile 5747 sayılı "Büyükşehir Beledi-

yesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması Ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun”a (R.G.:26824) dayanarak ilçe haline getirilmiştir. Bu sayede Ataşehir İlçesi, Doğu Ataşehir Bölgesi olarak adlandırılan, O2 Karayolu'nun doğusunda kalan, Atatürk, Küçükbakkalköy, İçerenköy, Yeni Çamlıca, Kayışdağı, İnönü, Ferhatpaşa Mahalleleri; Batı Ataşehir Bölgesi olarak adlandırılan, O2 Karayolu'nun batısında kalan Barbaros, Yenisahra, Mustafa Kemal, Aşık Veysel, Esatpaşa, Fetih, Örnek Mahalleleri olmak üzere 14 mahalleye sahip olmuştur.

Bu tarihten itibaren Ataşehir ilçesi, kentsel gelişmeye daha açık, yeni bir merkez olarak ön plana çıkmış ve 2009 yılında hazırlanan İstanbul 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı'nda da I. derece üst düzey hizmet odaklı bir merkez olarak planlanmıştır.

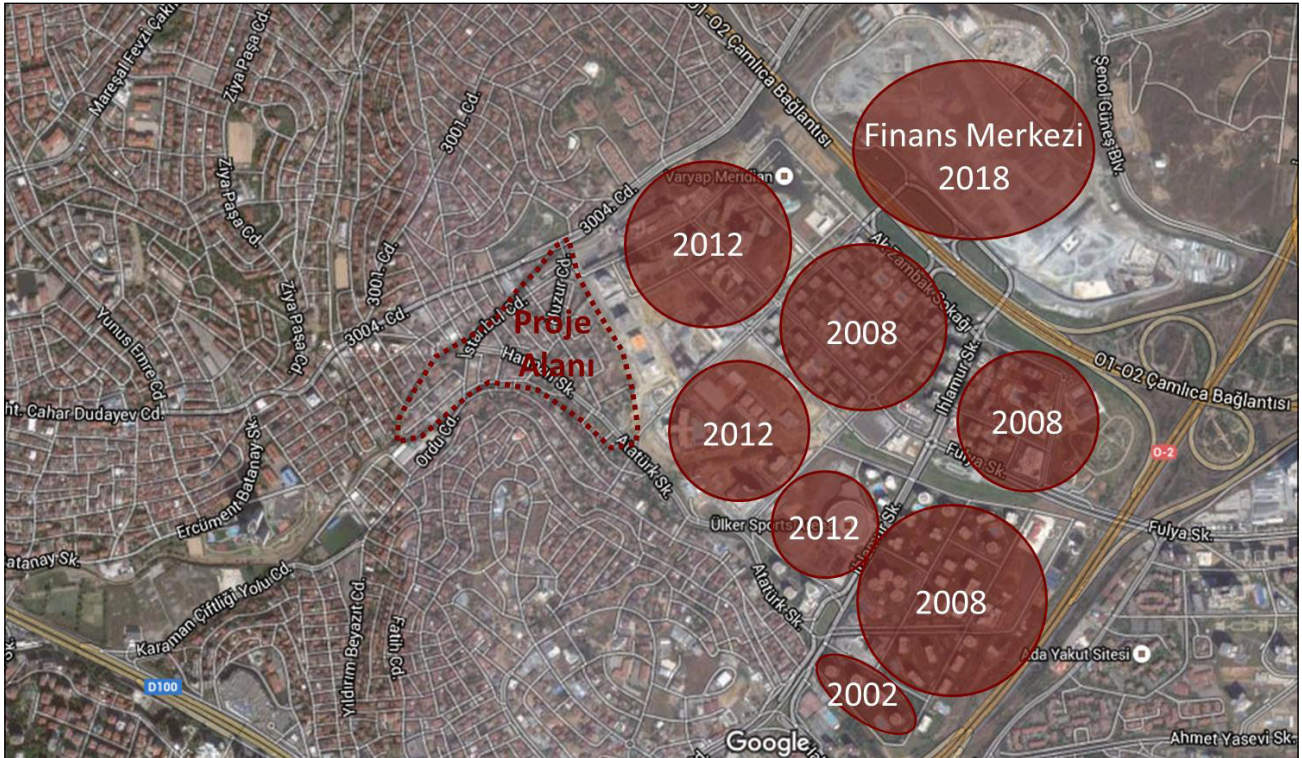
Aynı yılın Ekim ayında “İstanbul Uluslararası Finans Merkezi Stratejisi ve Eylem Planı” çerçevesinde ise sınır krokisi de verilerek Uluslararası Finans Merkezi Projesi için ilçe sınırları içerisinde yer gösterilmiştir. Bu kararlar, beyaz yakalılar diye tabir edilen, finans sektöründe çalışan, orta üst ve üst gelir grubu kesimin bölgeye yönleneceği ve bölgedeki talebin artacağı öngörüsüne dayanarak yatırımcıların ve gayrimenkul geliştiricilerinin de bölgedeki yatırım taleplerinin artmasına sebep olmuştur. Buna bağlı olarak 2009 yılında, yine araştırma kapsamında incelenen bölgeye sınır teşkil eder nitelikte yeni bir projenin temelleri atılmıştır. Üretilen bu projeler, bölgede,

plansız ve düzensiz yapılaşmalarda ve sağlıksız mahallelerde kentsel dönüşümün gerekliliği konusunda farkındalığın artmasına sebep olmuştur (Şekil 1).

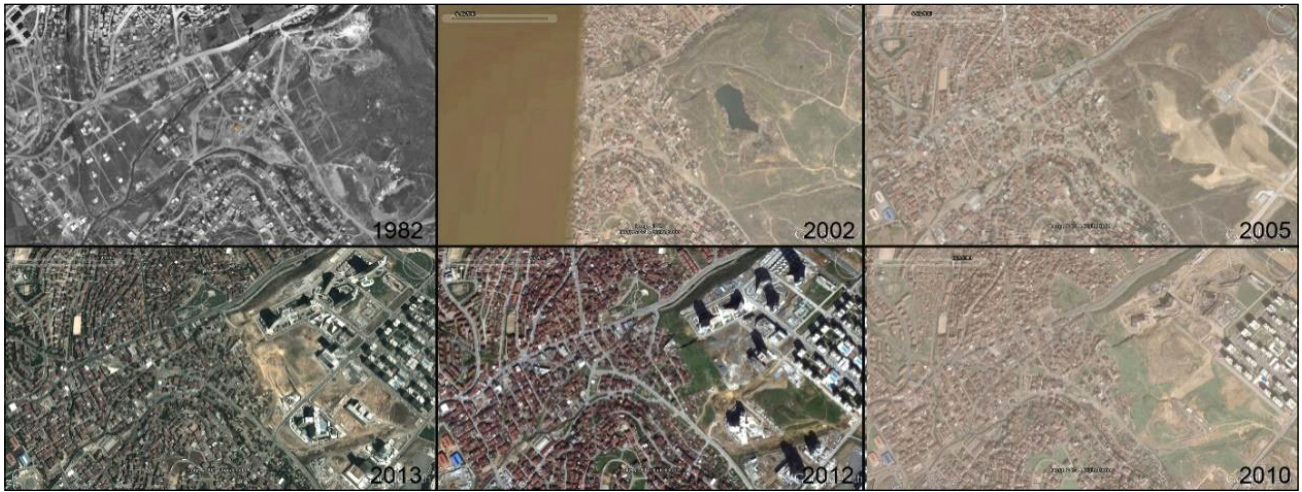
2012 yılına gelindiğinde, ilçede geliştirilmeye uygun boş arazilerin tükenmesi, inşaat şirketleri ve diğer müteahhitleri mevcut mahallelere yönlendirmiş ve Ataşehir’de kentsel dönüşüm faaliyetlerini ön plana çıkarmıştır. Bölgenin geçekundu niteliğinde gelişmesi ve sonradan yasal statüye kavuşması, çok parçalı bir mülkiyet yapısının oluşmasına sebep olduğu için, Ataşehir’de kentsel dönüşüm yatırımlarına da öncülük eden özel sektör, bu mülkiyet sorunları sebebi ile bölgede toplu arsa üretiminde zorlanmıştır. 2012 yılında 6306 sayılı “Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun”u (R.G.:28309) takiben uygulama yönetmeliklerinin yürürlüğe girmesi ile birlikte, Ataşehir’deki kentsel dönüşüm faaliyetlerinde de artış gözlenmiştir.

Barbaros Mahallesi de, Şekil 2’de görülen proje yatırımlarının baskısı altında, 2012 yılı itibariyle potansiyel kentsel dönüşüm proje alanı olarak yatırımcıların ilgi odağı haline gelmiştir.

Henüz Çevre Şehircilik Bakanlığı tarafından riskli alan olarak ilan edilmemesine rağmen, son iki yıldır inşaat şirketleri tarafından kentsel dönüşüm projelendirme çalışmalarının devam ettiği bir alan olması itibariyle araştırma örneklem alanı olarak seçilmiştir.

Şekil 1. Çalışma alanı ile yakın çevresinde gelişen gayrimenkul projeleri ve tamamlanma tarihleri.

Şekil 2. Çalışma alanı ve yakın çevresinin tarihsel gelişimi. (Okumuş, 2014).

Materyal ve Metot

Araştırma kapsamında, Ataşehir İlçesi Barbaros Mahallesi'nde sayısal ölçümler ile tespit edilen nesnel verilerin yanında; kullanıcıların algısını, beklentilerini ve ihtiyaçlarını ortaya koyan öznel veriler birlikte değerlendirmeye alınmış olup; alanın kentsel dönüşüm öncesi fiziksel koşullarının incelenmesine ek olarak; anket ve mülakat çalışmalarına dayalı hane halklarının memnuniyet düzeylerini, yaşam kalitesi algılarını ve kentsel dönüşümden beklentilerini dikkate alan bir yaklaşım biçimi benimsenmiştir.

Çalışmada yöntem olarak; kentsel dönüşüm ve kentsel yaşam kalitesi kavramları arasındaki ilişkiyi tanımlayacak ve test etmeye yarayacak gösterge setlerinin belirlenmesi ve sınıflandırılması; mevcut durumun bu gösterge setlerine göre analizi ve değerlendirilmesi aşamaları izlenmiştir. Söz konusu nesnel değerlendirmeler; mevcut mekânsal verilerin, Plan Yapımına Ait Esaslara Dair Yönetmelik'in EK-2'inde yer alan sosyal donatı alanlarına dair standartlarla karşılaştırılması biçiminde olup; kullanıcıların öznel değerlendirmeleri ise, anket ve mülakat çalışmaları sonucunda elde edilen verilerin, belirlenen göstergeler çerçevesinde incelenmesi şeklinde ilerlemektedir. Yapılan anket ve mülakat adetlerine karşılık gelen rakamları Tablo 1 ve Tablo 2'de izlemek mümkündür.

Tablo 1'e göre, %90 güvenilirlik seviyesi ve %10 güven aralığında, sağlıklı bir sonuç elde edilebilmesi için, toplamda 600 hane içerisinde 61 adet hane ile 85 soruluk anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Anket dahilinde demografik yapı, konut içi, konut çevresi, erişilebilirlik ve ulaşım, memnuniyet düzeyi, arazi kullanım biçimi ve yeterlilik düzeyi, algı düzeyi, beklenti düzeyi ile ilgili sorular sorulmuştur. Kullanıcılara, kentsel hizmetler konusundaki görüşlerini değerlendirmeye yönelik yöneltilen soru grubu 5'li Likert Ölçeği'ne göre hazırlanmış olup; göstergelerin ortalama değerlerine, kişilerin 1 (en kötü) ile 5 (en iyi) arası puanlamaları sonucu ulaşılmıştır. Kullanıcıların kentsel

dönüşüm konusundaki düşünceleri, algıları ve beklentilerine yönelik soru grubu ise 3'lü Likert Ölçeği'ne göre hazırlanmış olup; 1 (hayır), 2 (belki), 3 (evet) şeklinde puanlamaları ile sonuç değerlere ulaşılmıştır.

Kullanıcılardan güvenilir değerlendirmeler alabilmek amacı ile anket çalışmasının yanında mülakatlar da gerçekleştirilmiştir. Anket ve mülakat yapılan kişiler rastgele biçimde seçilmiş olup, açıklanan alt bölgelerde eşit sayıda olacak biçimde gerçekleştirilmiştir.

Tablo 2'ye göre ise, %90 güvenilirlik seviyesi ve %10 güven aralığında, doğru bir sonuca ulaşabilmek için toplamda 600 hane içerisinde yaşayan 2520 kişilik nüfustan 66 kişi ile mülakat yapılması yeterli olmasına rağmen; 130 kullanıcı ile mülakat gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1. Anket sayısının belirlenmesi (Okumuş, 2014)

Güvenilirlik seviyesi (confidence level) (%)	90
Güven aralığı (confidence interval) (%)	10
Toplam hane sayısı	600 adet
Gereken örneklem sayısı	61 adet
Gerçekleştirilen örneklem sayısı	61 adet

Tablo 2. Mülakat yapılacak kişi sayısının belirlenmesi (Okumuş, 2014)

Güvenilirlik seviyesi (confidence level) (%)	90
Güven aralığı (confidence interval) (%)	10
Toplam kişi sayısı (nüfus)	2520 kişi
Gereken örneklem sayısı	66 adet
Gerçekleştirilen örneklem sayısı	130 adet

Araştırmada kullanılan gösterge seti, 6 temel alan altında sınıflandırılmış olup; 16 alt alan ve 81 adet göstergeden oluşmaktadır. Söz konusu alt alanları, sınıflanma biçimlerini ve gösterge adetlerini Tablo 3’de izlemek mümkündür.

Araştırmanın Bulguları

TÜİK adrese dayalı nüfus kayıt sistemi veri tabanına göre, çalışma alanının yer aldığı Barbaros Mahallesi, 2013 yılı toplam yerleşik nüfusu 30.316 kişidir. Sahada yapılan analizler doğrultusunda ise, proje alanının bu nüfusun, 2520 kişilik kısmını bünyesinde barındırdığı tespit edilmiştir. Proje alanının brüt 127.000 m² olduğu düşünüldüğünde; nüfus yoğunluğu yaklaşık 200 kişi/ha olarak hesaplanmıştır. Toplamda 600 adet hane halkı bulunduğu belirlenmiş olup; TÜİK 2011 verilerine göre İstanbul ilinin ortalama hane halkı büyüklüğü 3,8 kişi iken, proje alanında, ortalama hane halkı büyüklüğünün 4,2 kişi olduğu tespit edilmiştir.

Söz konusu nüfus içerisinde, %17’sinin “okuyacak yaşta değil” ya da “ilkokul öğrencisi” olduğu, %41’inin “ilkokul mezunu”, %14’ünün “ortaokul mezunu”, %15’inin “lise mezunu”, %6’sının “üniversite mezunu” olduğu, %8’inin ise okuma yazma bilmediği tespit edilmiştir.

Kullanıcıların ortalama %50 kadarının İstanbul dışından bölgeye göç ettiği bilgisine dayanarak, memleket dağılımlarının mekânsal yer seçimlerinde doğrudan belirleyici olduğu görülmüştür.

Net olarak 4 ayrı bölge oluşturacak biçimde, 1. alt bölge olarak nitelendirilen alanda çoğunlukla Kastamonu ve Amasyalıların yer aldığı; 2. alt bölgede Ordulular, 3. alt bölgede İstanbul doğumlu fakat kökenleri Kahramanmaraş’a dayanan bireylerin ve 4. alt bölgede ise Kars ve Ardahanlıların yer seçtiği görülmektedir. Bahsi geçen dört bölge kendi içerisinde incelendiğinde ise, işsizlik oranının en yüksek olduğu 4. bölge iken, gelir düzeyi 1. bölgede daha düşüktür. Uğraşılan meslekler ve eğitim durumlarının da değişiklik gösterdiği alanda, lise ve üniversite mezunu kişiler yoğunluklu olarak 3. ve 4. bölgelerde yer seçerken; okuma yazma bilmeyen, ya da ilkökul mezunu olan ve genellikle kâğıt toplayıcılığı gibi işlerle uğraşan kişilerin (roman vatandaşların) 1. bölgede yer seçtiği belirlenmiştir. Bireylerin sosyo ekonomik yapıları, sürdürdükleri yaşam tarzı ve içinde buldukları koşullar yaşam kalitesi algıları ve beklentileri üzerinde de belirleyici etkiye sahiptir.

Ortalama bölgede oturma süresi 21 yıl olarak hesaplanırken; oturma sebebini ankete katılanların %9’u “işe yakın oluşuna”, %37’si “bölgenin ucuz oluşuna”, %2’si “iyi bir semt oluşuna”, %37’si “tanıdıkların varlığına”, %15’i de “evlilik”e bağlamıştır. Kişilerin bölgeyi, çoğunlukla ucuz olması sebebiyle seçtiklerini belirtmesi, bölgenin geçmişindeki gecekondu yerleşimlerinin gelişim sürecini de destekler niteliktedir.

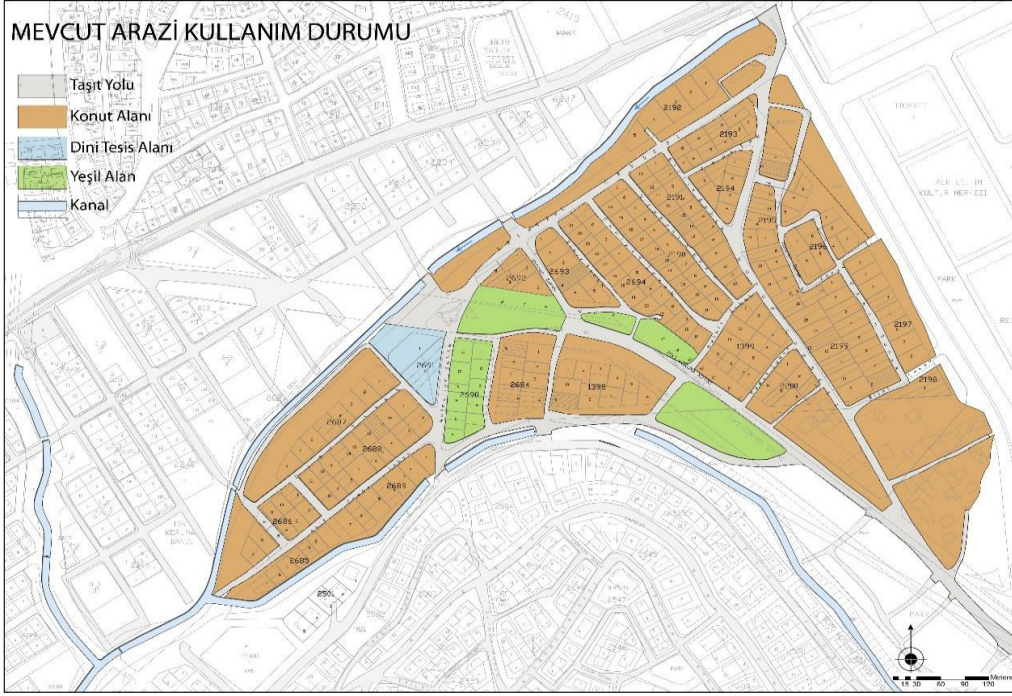
Mekânsal Yapıya Dayalı Bulgular

Araştırma alanı brüt 127.000 m²; net 97.259 m² olup, top-

Tablo 3. Araştırma göstergeleri (Okumuş, 2014)

Temel alan	Alt alan	Gösterge adedi
1. Demografik yapı	1.A. Nüfus	3
	1.B. Hanehalkı yapısı	2
	1.C. Sosyo-ekonomik yapı	6
2. Mekânsal yapı	2.A. Arazi kullanımı	13
	2.B. Bina	13
	2.C. Konut içi	3
3. Erişilebilirlik ve ulaşım	3.A. Ulaşım	3
	3.B. Erişilebilirlik	7
4. Memnuniyet düzeyi	4.A. Konut içi	1
	4.B. Konut çevresi	9
5. Algı düzeyi	5.A. Konuta aidiyet algısı	3
	5.B. Mahalleye aidiyet algısı	4
	5.C. Kentsel yaşam kalitesi algısı	2
	5.D. Kentsel dönüşüm algısı	4
6. Beklenti düzeyi	6.A. Kentsel yaşam kalitesi beklenti	1
	6.B. Kentsel dönüşüm beklentileri	7
6	16	81

Şekil 4. Çalışma alanı mevcut arazi kullanım durumu (Okumuş, 2014).

dan sıkıntı duyduklarını belirtmişlerdir. Toplu ulaşım araçları konusunda ise, taşıma araçlarının sayısının az olduğu, bu sebeple de çok kalabalık olduğu; duraklara erişebilmek için uzun süre yürümeleri gerektiği ve araçların uzun zaman dilimlerinde alandan geçtiği gibi yanıtlar alınmıştır.

Kentsel fonksiyonlara erişim konusunda ise, yakın mesafede okul olmaması sebebiyle bölgede taşınmalı eğitim yapıldığını,

alanda herhangi bir spor ve kültür tesisinin olmaması sebebiyle kullanıcıların çoğu spor yapmadıklarını ve tiyatro, sinema vb. kültürel etkinliklere katılmadığını; diğerleri ise bölge dışındaki tesisleri kullandığını ifade etmiştir. Park alanları ile ilgili olarak da alan sınırları itibarıyla dışında kalan Deniz Gezmiş Parkı'nı kullandıklarını, fakat ana caddenin karşı tarafında yer aldığı için erişimin çok zor ve tehlikeli olduğunu ifade etmişlerdir (Tablo 7).

Tablo 4. Arazi kullanımı göstergeleri rakamsal verileri ve standartlarla kıyası (Okumuş, 2014)

Gösterge	Mevcut durum	Yönetmelik EK-I standartlarına göre olması gereken
Toplam inşaat alanı	73.941 m ²	–
Toplam parsel sayısı	243 adet	–
Konut alanı	97.259 m ² (%77)	–
Ticaret alanı	0	–
Eğitim tesis alanı	0	10.080 m ²
Sağlık tesis alanı	0	5040 m ²
İdari tesis alanı	0	7560 m ²
Dini tesis alanı	2392 m ² (%)	1260 m ²
Kültürel tesis alanı	0	1260 m ²
Aktif yeşil alan	0	25.200 m ²
Pasif yeşil alan	10.090 m ² (%8)	–
Yol alanı	17.259 m ² (%13)	–
Otopark alanı	0	–

Tablo 5. Kullanıcıların kentsel fonksiyonların yeterliliği konusundaki değerlendirmeleri (Okumuş, 2014)

Gösterge	(en kötü) 1	2	3	4	(en iyi) 5
Eğitim tesisleri (%)	70	16	3	7	4
Sağlık tesisleri (%)	35	18	9	29	9
İdari tesis alanı (%)	7	7	5	46	35
Dini tesis alanı (%)	11	11	3	16	59
Kültürel tesis alanı (%)	100	0	0	0	0
Spor tesis alanı (%)	100	0	0	0	0
Yeşil alanlar (%)	27	27	28	11	7

Tablo 6. Kullanıcıların ulaşım konusundaki değerlendirmeleri (Okumuş, 2014)

Gösterge	(en kötü) 1	2	3	4	(en iyi) 5
Yaya ulaşımı (%)	59	13	17	9	2
Araç ulaşımı (%)	15	42	24	17	2
Toplu taşıma araçları (%)	37	13	18	28	4

Tablo 7. Kullanıcıların kentsel fonksiyonlara erişim konusundaki değerlendirmeleri (Okumuş, 2014)

Gösterge	(en kötü) 1	2	3	4	(en iyi) 5
Eğitim Tesisleri (%)	68	13	4	13	2
Sağlık Tesisleri (%)	33	17	9	28	13
İdari Tesis (%)	7	9	9	41	34
Dini Tesis (%)	13	11	9	17	50
Spor Tesis (%)	92	2	4	2	0
Kültürel Tesis (%)	94	4	0	2	0
Açık Alanlar (%)	35	20	15	13	17

Memnuniyet Düzeyine Dayalı Bulgular

Memnuniyet düzeyi temel alanının altında yer alan göstergeler doğrultusunda kullanıcıların konut çevresi, kentsel hizmetler ve sosyal donatı alanları konusundaki memnuniyet düzeyleri değerlendirilmiştir. Uzun yıllardır bu bölgede ikamet eden kişiler, bölgenin Ataşehir Belediyesi olarak ayrılmadan önce “çok berbat” bir durumda olduğundan, yolların “çamur içinde” olduğundan, “bakımsız gecekondü bölgesi” olduğundan bahsetmişler; fakat Ataşehir Belediyesi olarak ayrıldıktan sonra “çok güzelleşti”ğini söylemişler, bu sebeple yaşadıkları mahalleden çok memnun olduklarını belirtmişlerdir. Fakat kıyaslamayı bölgenin önceki durumu ile bugünkü üzerinden değil de; bugün bölgenin başka bir noktası ile yapmaları durumunda, mahallenin olumsuz koşullarını belirterek puanlamalarını yenilemek istemişlerdir. Sonuç olarak, kullanıcıların konumu ve yıllara bağlı gelişimi itibarıyla bölgede yaşamaktan memnun olduğu, fakat yetersiz kentsel hizmetler ve güvenlik problemleri

sebebiyle çocuklarını yetiştirmek için uygun bulmadıkları tespitinde bulunulmuştur. Anket sonuçlarını detaylı biçimde Tablo 8’de izlemek mümkündür.

Algı Düzeyine Dayalı Bulgular

Algı düzeyi temel alanının altında, 4 farklı alt alan 13 farklı göstergelere ele alınmıştır. Bunlar, konuta, mahalleye karşı aidiyet algılarının ölçümünün yanında; kentsel yaşam kalitesi konusundaki algılarını ve uygulanması planlanan kentsel dönüşüm kavramı konusundaki algılarını anlayabilmek amacıyla sınıflandırılmıştır. Bu doğrultuda ilk etapta kullanıcılara, “konutunuzdan taşınmayı düşünüyor musunuz?”, “nereye taşınmayı düşünüyorsunuz?”, “herhangi bir nedenle konutunuzdan taşınmak zorunda kalsanız, üzülür müsünüz?”, “mahalleden taşınmayı düşünüyor musunuz?”, “herhangi bir nedenle buradan taşınırsanız, üzülür müsünüz?” soru grubu yöneltilmiştir. %60 oranında katılımcının konutlarının riskli ve hasarlı olduğunun bilincinde olup,

Tablo 8. Kullanıcıların memnuniyet durumu (Okumuş, 2014)

Gösterge	(en kötü) 1	2	3	4	(en iyi) 5
Konut çevresi (%)	15	11	22	28	24
Kentsel hizmetler (%)	23	30	27	13	7
Bölgede yaşamaktan memnun musunuz? (%)	13	9	26	28	24
Yaşamak için güzel bir yer mi? (%)	30	27	15	20	8
Yaşam koşulları nasıl? (%)	42	24	17	15	2
Çocuk yetiştirmek için iyi bir yer mi? (%)	76	10	4	10	0
Genel memnuniyet düzeyi (%)	17	40	30	13	0

hayatlarının tehlikede olduğunu düşündüklerinden konutlarından taşınmak istedikleri; %25 oranında ise taşınmaktan üzüntü duymayacakları şeklinde tespitlerde bulunulmuştur. Buna karşın, kullanıcıların çoğunluğu taşınacaksa bile proje alanı ve yakın çevresinde bir yere taşınmayı istediğini belirtmiştir.

İkinci etap olarak ise, “kentsel yaşam kalitesi ne demek biliyor musunuz?”, “kentsel yaşam kalitesi nedir, ne olabilir?”, “kentsel dönüşüm ne demek biliyor musunuz?”, “kentsel dönüşüm nedir, ne olabilir?”, “kentsel dönüşümün gerekli olduğuna inanıyor musunuz?”, “yakın çevredeki kentsel dönüşüm projelerinden memnun musunuz?”, “yakın çevredeki projelerin sosyal tesislerini kullanıyor musunuz?” soru grubu yönlendirilmiştir. Buna göre, katılımcıların %72 oranında kentsel yaşam kalitesinin ne anlama geldiğini bilmediği, büyük bir oranının kavramı kentsel dönüşüm şeklinde algılayıp ona yönelik cevaplar verdiği görülmüştür. Geriye kalanlar ise, “ihtiyaçlarımızı karşılayacağımız yerlere yürüyerek ulaşabilme imkânı”, “sağlıklı, depreme dayanıklı, güzel evler”, “okul, sinema, park olanakları”, “alışveriş alanları” şeklinde açıklamalar getirmişlerdir. Kentsel dönüşüm kavramı ile ilgili olarak ise, %70 oranında çoğunluk ne anlama geldiğini bildiğini belirtmiş; tanımlamaları istendiğinde ise “arsaların daire karşılığı müteahhite yaptırılması”, “binaların yıkılarak yeni binaların yapılması”, “binaların yenilenmesi/sağlamlaştırılması”, “binaların güçlendirilmesi”, “mahallenin gelişmesi”, “daha güzel bir çevre”, “daha sağlam, konforlu binalar”, “depreme dayanıklı binalar”, “devletin katkısıyla gecekonduların yıkılıp, yeni binaların yapılması”, “evlerin topluca müteahhite verilip yerine siteler yapılması”, “sağlam evler, kaliteli çevre”, “yenilenen binalar, yüksek aidatlar”, “kentsel yaşam kalitesi yüksek yer yapmak” gibi yanıtlar alınmıştır. Katılımcıların %89 oranında mahallelerinde kentsel dönüşümün gerekli olduğuna inandıkları fakat buna karşın %61 oranında da yakın çevredeki projelerden memnun olmadıkları belirlenmiştir. Bunun sebebi olarak ise, yapılmakta olan projelerin kendi yaşam tarzlarına, alışkanlıklarına ve maddi durumlarına uygun olmadığı, bu tür projelerin öngördüğü yaşam koşullarına uyum sağlayamayacaklarını belirtmişlerdir. Buna ek olarak, söz konusu projelerin sosyal tesislerini %100 oranında kullanmadıklarını belirtmişlerdir (Tablo 9).

Beklenti Düzeyine Dayalı Bulgular

Katılımcılara öncelikli olarak “kentsel yaşam kalitesi yüksek bir yerde ne gibi özellikler olabilir?” sorusu yöneltilmiştir. Sorulan bu soruya karşılık, “çocukların okula yürüyerek gitmesi”, “çocuklarımızı rahatça sokağa, parka, bahçeye salabileceğimiz bir yer olması”, “eğitimin, sağlığın, kültürün hepsinin bir arada olduğu bir yer”, “temiz, sağlıklı bir çevre”, “yakın iş imkânlarının olması”, “kültürel seviyenin yüksek olması”, “evlerle beraber insanların da değişmesi”, “eğitimli insanların artması”, “kentsel dönüşüm yapıldıktan sonra kalite artar” gibi yanıtlar alınmıştır. Bu cevaplar, bireylerin yaşam kalitesi kavramının anlamını bilmediklerini düşünseler dahi sahip olmak istedikleri çevrenin kentsel yaşam kalitesi yüksek çevre tanımı ile örtüştüğünü göstermektedir.

Bireylerin kentsel dönüşüm uygulamasından beklentilerini ve dönüşüm sonrası sahip olmak istedikleri çevresel özellikleri öğrenebilmek adına “Bölgenin iyileştirilmesi için ne yapılması gerekir?” sorusuna %54’ü “bölgedeki eski, bakımsız ve kullanılmayan tüm binalar yıkılarak yerine farklı amaçlarda kullanılacak yeni binalar yapılmalı”; %35’i ise, “bölgedeki eski ve bakımsız tüm yapılar yıkılarak yerine parklar, çocuk oyun alanları, spor alanları, meydanlar yapılmalı” şeklinde görüş bildirmişlerdir.

“Bölge’nin iyileştirilmesi için bir kentsel dönüşüm uygulaması sonunda bölgede ne tür faaliyetlerin yer almasını istersiniz?” sorusu yöneltildiğinde ise, bireylerin %2’si kültür ve eğitim tesisleri; %2’si yeşil alanlar; %11’i konut alanları seçerken; %85’i ise hepsi seçeneği ile bu seçeneklere “alışveriş, eğlence tesisleri ve is merkezleri”ni de eklemişlerdir.

Katılımcılara yönlendirilen diğer sorularda ise, %85’inin kentsel dönüşüm sonrasında bölgenin fiziksel sorunlarının çözüleceğine %76’sı ise sosyal sorunların çözüleceğine inandıklarını belirtmişler; fakat %80 oranında da proje gerçekleştirildikten sonra bu bölgede yaşayanların bölgeden taşınacağını ve burada yaşamayacağını, bölgedeki sosyal profilin değişeceğini, hem bu sebeple sosyal sorunların çözüleceğini hem de genelde üretilen

Tablo 9. Kullanıcıların algı düzeyi (Okumuş, 2014)

Gösterge	Evet	Belki	Hayır
Konutunuzdan taşınmayı düşünüyor musunuz? (%)	60	0	40
Konutunuzdan taşınmak zorunda kalsanız üzülür müsünüz? (%)	25	15	60
Mahalleden taşınmayı düşünüyor musunuz? (%)	30	0	70
Kentsel yaşam kalitesi ne demek biliyor musunuz? (%)	20	8	72
Kentsel dönüşüm ne demek biliyor musunuz? (%)	70	20	10
Kentsel dönüşümün gerekli olduğuna inanıyor musunuz? (%)	89	7	4
Yakın çevredeki kentsel dönüşüm projelerinden memnun musunuz? (%)	20	19	61
Yakın çevredeki projelerin sosyal tesislerini kullanıyor musunuz? (%)	0	0	100

Tablo 10. Kullanıcıların beklenti düzeyi (Okumuş, 2014)

Gösterge	Evet	Belki	Hayır
Kentsel dönüşüm uygulaması sonrası, bölgedeki fiziksel sorunların çözüleceğine inanıyor musunuz? (%)	85	5	10
Kentsel dönüşüm uygulaması sonrası, bölgenin sosyal açıdan daha yeterli hale geleceğine inanıyor musunuz? (%)	70	15	15
Kentsel dönüşüm uygulaması sonrası, bölgedeki sosyal sorunların çözüleceğine inanıyor musunuz? (%)	76	9	15
Uygulama sonrasında, bölgede yaşayan insanların değişeceğini düşünüyor musunuz? (%)	80	7	13
Uygulama sonrasında, çevredeki aileler bu bölgeden taşınırsa, siz de onlarla gitmek ister misiniz? (%)	20	9	71
Uygulama sonrası, bölgenin değer kazanacağını düşünüyor musunuz? (%)	92	3	5

projelerin etrafı çevrili, güvenli siteler olduğu ve oralarda da sosyal problemlerin düşük olduğunu eklemiştirler (Tablo 10).

Kişilere son olarak, “Peki, bu bölge, 5 yıl içerisinde, nasıl değişir?” diye sorulduğunda ise, %93’ü ‘daha iyi’, %7’si ise ‘fark etmeyecek’ seçeneğini işaretlemiştir. Kişiler cevaplarını konunun maddi boyutunu düşünerek verdiklerini açıklamışlardır. Kişilere yeniden bölgenin fiziksel ve sosyal anlamda nasıl bir hale geleceği sorulduğunda ise, çoğunluğu “buraya belki park, yeşil alan yaparlar ama okul, hastane yapacaklarını hiç zannetmiyorum. Ama binalar güzel, yeni olacak. Tabi ki daha iyi olacak” şeklinde cevaplar vermişlerdir.

Soruyu “farketmeyecek” şeklinde yanıtlayanlar ise, bölgede mevcutta bir yoğunluk olduğunu, yeni gelişen bir bölge olmasına rağmen trafik sorunları yaşandığını; bundan 5 yıl sonra da ekonomik anlamda ve konut kalitesi anlamında belki daha olumlu gelişmeler yaşanacağını fakat bölgenin daha da yoğunlaşacağını söyleyerek bu gelişmelerin farklı çevresel problemler, trafik problemleri yaratarak çevresel kaliteyi, yaşam kalitesini olumsuz etkileyeceğini belirtmişlerdir.

Tartışma ve Sonuç

Yapılan araştırmalarda kentsel dönüşüm kavramının temelde iki önemli noktaya işaret ettiği görülmüştür. İlki kentin fiziksel koşulları ile toplumsal problemleri arasında ilişki kurmak;

ikincisi ise, kentsel refah ve yaşam kalitesini artırıcı sosyal ve çevresel bir yaklaşım ortaya koymaktır. Buna yönelik olarak, yapılacak uygulamalarda kentteki yaşam kalitesini arttırmak için bölgede ihtiyaç duyulan sağlıklı konut, barınacak nüfusa yetecek seviyede kamusal mekân ve sosyal donatı alanlarının üretileceği kentsel dönüşüm plan ve projeleri üretmenin esas olduğu düşünülmektedir. Afet odaklı kentsel dönüşüm adı altında yapılacak uygulamalara yönelik hazırlanan plan ve projelerin; geliştirilen kentsel politikaların; yasanın elverişli kıldığı bir takım uygulamaların kentsel mekâna, kentli yaşamına etkileri düşünüldüğünde; bölgelerde yoğun bir nüfus hareketliliğine sebep olacağı, artan nüfusun ihtiyaç duyacağı sosyal donatı alanlarının artmayacağı, mevcut donatıların ise fonksiyon değişikliğine konu edilerek kamu kullanımından çıkarılacağı konusunda endişe edilmektedir.

Hazırlanan çalışma kapsamında, kamusal alanlar ve sosyal donatı alanlarının toplumsal sağlık ve kentsel yaşam kalitesi üzerindeki önemine vurgu yapılarak; kentlerde doğal afet risklerini azaltmaya yönelik yapılacak kentsel dönüşüm çalışmalarıyla gelecekteki herhangi bir sosyal afet riski oluşturmamak gerektiğine dikkat çekilmektedir. Bu sebeple, söz konusu bölgelerde bina ya da yapı adası odaklı kentsel dönüşüm projeleri hayata geçirilmeden önce mahalle ölçeğinde yapılacak bir kentsel yaşam kalitesi araştırmasının gerekliliği vurgulanmakta, dönüşümün mahalle ölçeğindeki etkilerinin hesaplanmasının

Tablo 11. Kişilerin mevcut yaşam kalitesi değerlendirmeleri (Değerler 1-2.50 kırmızı, 2.51-3.50 siyah, 3.51-5.00 mavi aralıklarına göre renklendirilmiştir. Kırmızı aralığa denk gelen değerler, söz konusu fonksiyona dair ihtiyacın çok yüksek olduğunu göstermektedir) (Okumuş, 2014)

Durum	Gösterge	Mevcut yaşam kalitesi değerlendirmesi (Ort.)
2.A. Arazi kullanımı yeterlilik düzeyi	Eğitim tesislerinin yeterliliği	1,57
	Sağlık tesislerinin yeterliliği	2,57
	İdari tesislerin yeterliliği	3,97
	Dini tesislerin yeterliliği	4,02
	Kültürel tesislerin yeterliliği	1,00
	Spor tesislerinin yeterliliği	1,00
	Yeşil alanların yeterliliği	2,44
3.A. Ulaşım	Yaya ulaşımı	1,82
	Araç ulaşımı	2,50
	Toplu taşıma araçları	2,50
3.B. Erişilebilirlik	Eğitim tesislerine erişilebilirlik	1,69
	Sağlık tesislerine erişilebilirlik	2,71
	İdari tesislere erişilebilirlik	3,86
	Dini tesislere erişilebilirlik	3,80
	Spor tesislerine erişilebilirlik	1,17
	Kültür tesislerine erişilebilirlik	1,11
	Açık alanlara erişilebilirlik	2,58
4. Memnuniyet düzeyi	Konut içi memnuniyet	3,10
	Mahalleden memnuniyet	3,34
	Kentsel hizmetlerden memnuniyet	2,51
	Eğitim tesislerinden memnuniyet	1,64
	Sağlık tesislerinden memnuniyet	2,55
	İdari tesislerden memnuniyet	3,88
	Dini tesislerden memnuniyet	3,91
	Spor tesislerinden memnuniyet	1,08
	Kültür tesislerinden memnuniyet	1,00
	Yeşil alanlardan memnuniyet	2,54
Genel çevre değerlendirmesi	Yaşamak için güzel bir yer	2,50
	Ulaşımı kolay	3,13
	Yaşam koşulları çok iyi	2,13
	Çocuk yetiştirmek için iyi bir yer	1,50
	Temiz çevreli bir yer	1,60
	Yolların aydınlatması	2,90
	Yolların bakımı	2,13
	Çöplerin toplanması	4,08
	Genel değerlendirme	2,41
	Ortalama	

önemi belirtilmektedir. Bu sayede kentsel dönüşüm, yeni yapılaşmalar ile kentlerdeki doğal afet risklerini azaltmanın yanı sıra kentsel alanlardaki donatı yetersizliklerini gidermek konu-

sunda bir araç niteliği kazanmış; hem de bireylere ihtiyaçlarını giderebilecekleri ortak yaşam alanları sunarak sosyal afet risklerinin de önüne geçmiş olacaktır.

Tablo 12. Kentsel dönüşüm algısı ve beklentisi değerlendirmeleri (Tablo, ortalama değer (2) altındaki değerlere sahip olan göstergelerde “risk ihtiva eden durum” anlamında kırmızı, ortalama değer üstündeki değerlere sahip olan göstergelerde ise mavi olacak şekilde renklendirilmiştir) (Okumuş, 2014)

Durum	Gösterge	Seviye (Ort.)
Kentsel dönüşüm algısı	Bilgi düzeyi	2,58
	Gerekliliğine inanç düzeyi	2,84
	Mevcut memnuniyet düzeyi	1,58
	Mevcut kullanım düzeyi	1,00
Ortalama		2,00
Kentsel dönüşüm beklentisi	Fiziksel açıdan yeterlilik	2,82
	Sosyal açıdan yeterlilik	2,55
	Sosyal sorunlara çözüm	2,71
	Kullanıcı profilinde değişim	2,66
	Bölgenin canlanması	2,77
	Arazi değerlerinde değişim	2,88
	5 yıl içerisinde bölgede değişim beklentisi	2,93
Ortalama		2,76

Ataşehir Barbaros Mahallesi İstanbul'da sağlıklı bir kentleşme sürecinin yaşandığı bölgelerden biri olup, 1980'lerin sonu, 1990'ların başında uygulanan ıslah imar planları ile meşrulaştırılmış gecekondular niteliğindeki yapılarla sahiptir. Günümüzde gerçekleşmesi planlanan kentsel dönüşüm faaliyetlerine kadar bölgenin fiziksel ve sosyal durumunu iyileştirici ve kentsel yaşam kalitesini artırıcı herhangi bir uygulamada bulunulmamıştır. 1999 Marmara Depremi sonrasında ise, Ataşehir Bölgesi, yerleşim açısından uygun, sağlam bir zemine sahip olması ile bu bölgedeki konut inşaat faaliyetlerinin hızla artması sebebiyle tam bir çekim merkezi haline gelmiştir. Ortaya çıkan bu talep ve Finans Merkezinin de bölgede yer seçmesi ile kentsel mekânda yaşanan değişimler Ataşehir Bölgesi'ni İstanbul içerisinde daha da önemli bir konuma getirmiştir. Bu gelişmeler ışığında, bölge içerisinde yapılması planlanan kentsel dönüşüm uygulamalarının bölgenin ihtiyacı olan kentsel hizmetlerin sağlanması doğrultusunda bir fırsat olarak değerlendirilmesi gerekirken; aynı zamanda sağlanacak sosyal donatıların da dönüşüm sonrası öngörülen nüfusa yetecek düzeyde olmasına özen gösterilmelidir.

Ataşehir Barbaros Mahallesi Kentsel Dönüşüm Proje Alanı üzerinde gerçekleştirilen araştırmada, bölgenin kentsel hizmetler (eğitim tesisleri, sağlık hizmetleri, kültür ve spor tesisleri ve aktif yeşil alanlar), kentsel hizmetlere erişim, ulaşım konularında yetersiz olduğu mekânsal ölçümler ve kullanıcıların beyanlarından da görülmüştür.

Tablo 11'de görülen değerlere göre, “proje alanında mevcut durumda sağlık, eğitim, kültür, spor tesisleri ile yeşil alanlar yeterli değildir”; “proje alanının bugünkü durumunda, yaya,

araç ve toplu taşıma ulaşımı olanakları yetersizdir”; “proje alanının bugünkü durumunda, idari tesis ve dini tesisler dışındaki sosyal donatı alanları yetersizdir”; “proje alanının bugünkü durumunda, idari tesis ve dini tesisler dışındaki sosyal donatı alanları erişilebilir değildir” çıkarımlarında bulunulabilir. Olası bir projede bu tür fonksiyonların tanımlanması, kişilerin ihtiyaçlarının giderilerek kentsel yaşam kalitelerinde artışı ve uygulanan kentsel dönüşüm projesinin de başarıya ulaşması ile karşılık bulacaktır.

Tablo 12'ye göre ise, kişilerin “kentsel dönüşüm hakkında bilgi sahibi oldukları”; daha da yüksek düzeyde bölgelerinde bir “kentsel dönüşüm uygulamasının yapılmasının gerekli olduğuna inandıkları” sonucuna varılabilmektedir. Fakat kullanıcıların projelerin kamusal olmayan/özel olarak nitelendirilebilecek sosyal tesislerini “kesinlikle kullanmadıkları” bilgisinden hareketle, çevredeki örnek projelerden ortalamanın çok az üzerinde bir değer ile “memnun” oldukları sonucuna varılmıştır. Bu sonuç, kentsel alanlarda nüfus yoğunluğunu arttırdığı halde bölgedeki kamusal mekân ve sosyal donatı alanlarına herhangi bir katkıda bulunmayan projelerin, kendi bünyelerinde sosyal tesisleri olmasına dayanan savunma biçimine karşılık, bu alanların kamusal alan tanımı dışarısında kaldığını ve özel nitelikli olduğunu ifade eder niteliktedir.

Sonuç olarak, hazırlanan bu çalışma, kentsel yaşam kalitesini arttırmaya yönelik uygulanacak kentsel dönüşüm plan/projelerinin başarıya ulaşabilmesi ve sürdürülebilir olabilmesi adına, öncelikle, söz konusu alanlardaki sosyal ve fiziksel durumun tespitleri ile iyi analiz edilmesini, mekânsal eksikliklerin, ihtiyaçların, kişisel algının ve beklentilerin belirlenmesini takiben plan

ve proje çalışmalarının geliştirilmesini öngören, belirli bir takım gösterge setlerine dayanan bir araştırma önerisi ortaya koyarak uygulama alanına da katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

Genel bir ifadeyle, kentsel dönüşüm yasası ve uygulama alanı kapsamında, arazi ve arsa geliştirme projesi niteliğinde gerçekleştirilen yatırımlar üzerinde ilgili denetleme ve yönlendirme eylemlerinin artırılması ve uygulamaya geçirilecek projelerin fiziksel, toplumsal ve ekonomik anlamdaki etkilerinin yalnızca o mülkiyet alanı dahilinde geliştirici, yatırımcı ve mülkiyet sahibi gibi birincil aktörlerin ekseninde değil, kentsel ölçekte ve kentin bütün aktörleri boyutunda irdelenmesi ile; kentleri fiziksel anlamda doğal afete karşı dayanıklı hale getirirken, sosyal ve ekonomik hakların toplumda eşit dağılımı üzerinden toplumsal adaleti sağlayarak olası bir sosyal afetin de önüne geçilecektir.

KAYNAKLAR

- Akkar, M. Z. (2006). Kentsel Dönüşüm Üzerine Batı'daki Kavramlar, Tanımlar, Süreçler ve Türkiye. *Planlama Dergisi*, 36, 29-38.
- Editorial: Kentsel Dönüşüm İlkeleri [Editorial*]. (2013). Şehir Plancıları Odası Yayınları, İstanbul. Alındığı tarih:13.03.2013, adres: http://www.spo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=4748&tipi=1&sube=0#.UjG1HsZT6TI.
- Erna, L. (2009). İstanbul Kentsel Gelişim Alanlarında Üst-Orta ve Üst Gelir Grubu Konut Fiyatlarına Etki Eden Faktörler (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi/ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Geray, C. (1998). Kentsel Yaşam Kalitesi ve Belediyeler. *Türk İdare Dergisi*, 421, 323-346.
- Keleş, R. (1990). *Housing Policy in Turkey, Housing Policy in Developing Countries*, London.
- Kılıç, A. (2006). Toplu Konut Projelerinin Çevrelerine Olan Rant Etkisi ve Ataşehir Örneği (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi/ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Lichfield, D. (1992). *Urban Regeneration for the 1990's*, London Planning Advisory Committee, London.
- Okumuş, D. E. (2014). Kentsel Dönüşümde Sosyal Donatı Alanlarının Değişimi ve Kentsel Yaşam Kalitesine Etkisi: Ataşehir Barbaros Mahallesi Örneği (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi/ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Özçelik, A. D. (2010). En Etkin ve Verimli Kullanım Analizinin Ataşehir Örneğinde Uygulanması (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Perloff, H. S. (Ed.) (1969). *The Quality Of The Urban Environment, Resource For The Future*, Washington D.C.
- Roberts, P., Sykes, H., 2000. *Urban Regeneration, A Handbook*, London; Thousand Oaks, Calif.: SAGE Publications Ltd.
- Shookner, M. (1998). A Quality of Life Index for Ontario, Conference on the State of Living Standards and the Quality of Life in Canada, Ontario Social Development Council, Canada. Adres: <http://www.csls.ca/events/oct98/shook.pdf>
- Üçer, G. A. (2009). Kentsel Yaşam Kalitesinin Belediye Hizmetleri Kapsamında Belirlenmesine ve Geliştirilmesine Yönelik Bir Yaklaşım: Orta Ölçekli Kent Örnekleri, (Yayımlanmamış doktora tezi), Gazi Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara. Adres: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/TezGoster?key=7d53ed97e31a8bd370f03689c6a78935ab062a9fc06d6be95e7beea33025fc683496765e849eb681>.
- The WHOQOL Group (1995). The World Health Organization Quality of Life assessment (WHOQOL): Position paper from the World Health Organization. *Soc. Sci. Med.* 41, 1403.
- Torunoğlu, E. (1997). *Kentleşme, Çevre Sorunları ve Kentsel Yaşam Kalitesi*, Ankara: Öteki Yayınevi.

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Mevcut Yiğilmaların Kümelenmeye Dönüşümünde İlişkilerin Mekansal Dağılımı ve Yakınlık Olgusu

The Spatial Distribution of Relationships and the Proximity Factor in the Transformation of Agglomerations to Clusters

Burcu Müderrisoğlu, Ferhan Gezici Korten

İstanbul Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul

ÖZ

İktisadi faaliyetlerin belirli bir coğrafyada yığılması ve bu yığılmaların yarattığı mekânsal etkiler kent ekonomileri için büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, literatürde yığılma ekonomileri çıkışlı birçok kuramsal yaklaşım geliştirilmiştir. Bu yaklaşımlar içerisinde, kümelenme, firmaların coğrafi yoğunlaşmasını, aktörler, derin ilişkiler ve işbirliği ile birleştirerek yığılmaların stratejik boyutunu ön plana çıkarmaktadır. 1990'lı yıllardan itibaren özellikle gelişmekte olan ülkelerde sanayi stoğunun dönüşüm sürecine katkı sağlayan etkin bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu dönüşüm sürecinde; küme aktörleri arasında kuvvetli sosyal, ekonomik ve teknolojik ilişkilerin kurulmuş olması önemli bir rol oynamaktadır. Bu makalenin temel amacı, mekânsal yakınlığın aktörler arası ilişkilerin kuvvetlenmesinde etkisinin sınanmasıdır. Bu amaçla, İstanbul Dudullu mobilya kümesinde ilişkilerin mekânsal örüntüsü belirlenmiştir. Bulgular kapsamında yerel ilişkilerin işbirliğine olanak sağlayan birleştirici yapısının yanı sıra, teknoloji aktarımında ve tasarım yaratımında uluslararası ilişkilerin önemi ortaya çıkmıştır. Farklı mekânsal düzeylerdeki ilişkilerin belirleyicileri ve küme gelişimine etkileri de tartışılmıştır.

Anahtar sözcükler: İstanbul; kümelenme; mekânsal yakınlık; mobilya kümesi; yığılma ekonomileri.

ABSTRACT

The agglomeration of economic activities and their spatial effects on a particular geographical area are of great importance for urban economies. For this reason, many theoretical approaches have been developed based on agglomeration economies. Among these approaches, clustering highlights the strategic dimension of agglomerations, combining the geographical concentration of companies with actors, and encouraging deepened relationships and cooperation. Beginning in the 1990s, the approach has been used as an efficient tool that has contributed to the transformation process of the industrial stock, particularly in developing countries. A set of strong social, economic, and technological relationships among cluster actors is an important factor in this transformation process. The aim of the present paper was to examine the impact of spatial proximity on strengthening actor relations. The spatial pattern of relationships within the Istanbul Dudullu furniture cluster is defined. Highlighted is the importance of international relations in design creation and technology transfer, in addition to the connective structure of local relations that allows for cooperation. The factors determining relationships at different spatial levels and their influence on cluster development are also discussed.

Keywords: İstanbul; clustering; spatial proximity; furniture cluster; agglomeration economies.

Geliş tarihi: 23.07.2015 Kabul tarihi: 04.11.2015

İletişim: Burcu Müderrisoğlu.

e-posta: bmderrisoğlu@yahoo.com

TMMOB
Şehir Plancıları Odası

Giriş

Ekonomik coğrafyaya dair yaklaşımlar, mekân mı firmaların rekabeti için önemlidir yoksa ilişkiler mi sorusunu da gündeme getirmektedir (Castells, 1996). Literatürde Marshall (1920) tarafından detaylı olarak tanımlanan yığılma ekonomileri, ekonomik faaliyetlerin aynı coğrafyada olmasını ön planda tutarken, yeni yaklaşımlar, işbirliği, derin ilişkiler, çok aktörlülük ve yenilikçiliği tanımlamaktadır. Kümelenme yazını yığılma ekonomilerinin coğrafi yakınlık unsurunu, aktörler ve ilişkiler ile birleştirerek bütüncül ve stratejik bir konsept ortaya koymaktadır. Küme mekânsal olarak yığılma gösteren ilişkiler bütünüdür. Mekânsal yakınlığın firmalar arası ilişkileri güçlendirdiği küme yazınında belirtilmektedir (Porter, 1990; Schmitz, 1998; Johansson ve Karlsson, 2001).

Yakınlık olgusunun yarattığı yüz yüze diyaloglar, benzer yerel iletişim kodlarının kullanılması, güven duygusu, firmalar için sektörün ortak yerel sorunlarını paylaşmak, erişebilir bir ekonomik zincirin parçası olmak, kümenin sosyal ve ekonomik ilişkilerini geliştirmektedir. Küme firmaları ve aktörler arası ağların oluşması, bilgi, enformasyon ve yeteneklerin hareketliliğini sağlayarak yenilik yaratımına olanak tanımaktadır.

Bu makalenin amacı, yığılmaların kümelenmeye dönüşümünde “yakınlık etkisinin”, küme ilişkilerinin oluşturduğu mekânsal dağılım ortaya konarak sorgulanmasıdır. Bu bağlamda küme aktörleri, kümenin yerel ilişkilerinin düzeyi ve küme gelişimine etkileri ortaya konmaktadır. Yerel ilişkilerin zayıfladığı düzeylerde ise, mekânsal örüntüde ön plana çıkan farklı düzeylerdeki ilişkiler belirlenmiştir.

İstanbul Metropolitan Alanı mobilya sektörü üzerinde hazırlanan makale, metropolün sektörel dönüşüm sürecinde bilgi toplumuna geçişte, üstlendiği teknoloji ve tasarım ağırlıklı sanayi stratejisi göz önüne alınarak tercih edilmiştir.¹ Bu çalışmanın, özellikle Metropol içinde yer seçmiş üretim odaklarından birinin derinlemesine analizi ile küme literatüründen yola çıkılarak İstanbul sanayinin dönüşüm sürecine katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Makale üç ana bölümden oluşmaktadır. Kuramsal çerçevede; yığılma kavramı, küme kavramının ortaya çıkışı ve mekânsal yakınlığın küme ilişkilerinin gelişimindeki rolü ele alınmaktadır. İkinci bölümde; Dudullu mobilya kümesinin genel özellikleri ve küme kurgusu anlatılmaktadır. Küme ilişkilerinin ele alındığı üçüncü bölümde ise; tedarik ilişkileri, fason üretim ilişkileri ve bütünlüye aktör (aracı kurumlar ve yenilik yaratımına destek kurumlar) ilişkileri ortaya konmuştur. Sonuç bölümünde ise, mekânsal yakınlığın aktörler arası ilişkilerdeki belirleyiciliği ve farklı mekânsal düzeylerdeki ilişkilerin kümelenmeye katkıları araştırma bulguları ışığında değerlendirilmiştir.

Kuramsal Arka Plan

Yığılma Ekonomileri ve Kümelenme

Kent ve bölge ekonomisinin uzunca yıllardır keşfetmeye çalıştığı, ekonomik aktivitelerin neden belirli coğrafyalarda yoğunlaştığı konusu literatürde geniş bir yere sahiptir. Mekânın biçimlenmesinde, kuşkusuz ekonomik aktivitelerin yer seçimi önemli bir rol üstlenmektedir. Fujita ve Thisse (1996)'nin belirttiği üzere, ekonomik aktivitelerin mekânsal organizasyon dengesi birbirine karşıt olan iki çeşit sürecin “yığılma ve yayılma”nın sonucu olarak görülebilir.

Yığılma ekonomileri en kısa tanımı ile bir arada bulunmanın yarattığı dışsallıklardır. Yığılma ekonomileri günümüzde birçok disipline ait kuramsal yaklaşımların ve modellerin çıkış noktası olmuştur. Literatürde yığılma ekonomilerini detaylı olarak ilk kez tanımlayan Alfred Marshall'dır. Marshall (1920)'a göre; ekonomik faaliyetlerin belirli bir coğrafi alanda toplanması sonucunda ortaya çıkan ve maliyetlerde azalma yaratan etkilere “yığılma ekonomileri” adı verilmektedir.

Marshall dışsallıkları olarak tanımlanan faktörler, ortak bir coğrafyada yer almanın sağladığı faydalar; uzmanlaşmış işgücü havuzu, ortak altyapılara erişim sonucu azalan işlem maliyetleri ve bilginin kolaylıkla transfer olabilmesidir. Bu dışsallıklar çerçevesinde yığılma ekonomileri yerleşme ve kentleşme ekonomileri olarak ikiye ayrılmaktadır (Hoover, 1937; Estal ve Buchanan, 1961; Parr, 2002).

Yerleşme ekonomileri, uzmanlaşmış servislere erişim ve bilginin kolay yayılımı gibi avantajlar sağlayan yatay bağlantılı ekonomilerdir (Parr, 2002). Firmalar için söz konusu olan olumlu dışsallıklar, ölçeğin artması sonucu ortaya çıkan avantajlardır ve bunun belirleyicisi mekânsal yakınlıktır. Kentleşme ekonomileri ise, belirli bir endüstrinin mekânsal yığılmasından çok, farklı sektörlerin yer aldığı kentsel ekonominin tüm avantajlarından kaynaklanmaktadır (Jacobs, 1969; Parr, 2002).

Marshall dışsallıkları, ekonomik kalkınmanın yeni gelişen teorilerinin de öncüsü olmuştur. Yığılma ekonomileri çıkışlı birçok kuramsal yaklaşım geliştirilmiştir. Mekânsal yakınlığın yanı sıra özellikle 1980'lerde güçlü yerel uzmanlaşmayı ön planda tutan sanayi bölgelerini (Becattini, 2002; Brusco 1986, 1991; Moulaert ve Seika, 1998), GREMI² grubunun öncülük ettiği yenilikçi çevre izlemiştir. Sinerji ve ortaklaşa öğrenmenin yenilik kapasitesini arttırdığını belirten yaklaşım, sınırlı bir coğrafya ve bu çevredeki karmaşık sosyal ilişkiler ağını vurgulayarak ilişkilerin mekânsal yakınlık boyutunu ön plana çıkarmaktadır (Amin, 1994; Grabher, 1993). Ekonomik aktivitelerinin mekânsal organizasyonunun farklı bir biçimi olarak yığılma ekonomilerinden/sınırlı coğrafya kriterinden yola çıkmayan ağ

¹ I/100 000 Ölçekli İstanbul İl Çevre Düzeni Planı Sanayi Alanları Raporu öngörüsüdür.

² Yenilikçi Çevre Odaklı Avrupa Araştırma Grubu.

Tablo 1. Farklı perspektiflerden kümelenme tanımları

Küme tanımı	Kaynak
Mekansal yakınlık Kümelenme, firmaların yerel ekonomik avantajları elde edebilmek için aynı coğrafi mekânda yoğunlaşmalarıdır.	Swan ve Prezer, (1996) Bresnahan v.d, (2001) Van Link ve De Langen, (2001) Oakley v.d, (2001) Maskell, (2001)
Aktörler ve ilişkiler Birlikte rekabeti arttırmak amacı ile <i>derin ilişkiler ve işbirliği</i> içerisinde olan firmalar ve <i>aktörlerin</i> aynı coğrafi bölgede yoğunlaşmasıdır. Ekonomik kümeler sadece ilgili ve birbirine destek olan sanayiler ve kuruluşlar değildir, daha ziyade birbirleriyle ilişkilerinden dolayı daha rekabetçi olan, <i>ilgili ve destek kuruluşlarıdır.</i> Küme, coğrafi yakınlık ve <i>karşılıklı bağımlılık</i> vasıtasıyla <i>sinerji etkisi</i> oluşturabilen firmaların yoğunlaşmasıdır. Küme işletmelerin tıpkı doğadaki organizmalar gibi çeşitli şekillerde <i>karşılıklı ilişkide</i> oldukları bir alandır. Kümeler, alıcı-tedarikçi vasıtası veya ortak teknolojiler, ortak üretim ve dağıtım kanallarıyla ve <i>ortak kurumlar</i> ile <i>derin ilişkiler ve işbirliği</i> içerisinde olan <i>aktörlerden</i> oluşmaktadır.	Andersson v.d, (2004) Feser, (1998) Rosenfeld, (1997) Perry, (2005) Porter, (1990)

yapıları, 1990'larda endüstri alanında da popülerleşmeye başlamıştır. Farklı mekânsal düzeylerde üretim ve bilgi ağlarını ele alan yaklaşım endüstriler arası işbirliği bağlarının yoğunlaşmasının işletmelerin başarısını arttırdığını savunurken, kümelenmeden farklı olarak mekânsal yakınlık kavramına odaklanmaktadır (Grabher, 1993; Forsman ve Solidanter, 2003).

Yenilikçi çevre 1990'lar sonrası gelişen öğrenen bölgeler ve bölgesel inovasyon sistemleri yaklaşımlarına yakınsamaktadır. Öğrenen bölgeler kurumsal teşviklerin inovasyon üzerindeki etkilerini ön plana çıkarırken, bölgesel inovasyon sistemleri uyum sağlama (absorptive capacity) ve bilgi ağlarını yol bağımlılığı (path dependence) ile birlikte öncelikli boyut olarak belirlemektedir (Moulaert ve Seika, 2003).

1990'larda M. Porter tarafından popularize edilen kümelenme yaklaşımı ise yığılmanın stratejik boyutunu ele alarak "işbirliği, yönetim ve yenilikçilik" kavramlarını birleştirmektedir. Porter (1990), coğrafi yakınlık ve tüm aktörler arası kuvvetli ilişkilerin varlığının endüstrilerin rekabetçiliğini etkilediğini ortaya koymaktadır.

Literatürde kümelenme kavramı tanımlanırken, Cumbers ve MacKinnon'nun (2004) tartıştığı "kümelenme yaklaşımının var olan yığılma teorilerine kattığı artılar nelerdir?" sorusu önemlidir. Bu sorunun cevabı sadece teorik çerçevede değil, analitik çalışmalar ile de verilebilmektedir. Farklı perspektiflerden ele alınan kümelenme yaklaşımında sadece mekânsal yakınlık odaklı tanımlar ile birlikte tüm aktörleri sisteme dâhil eden tanımlamalarda yapılmaktadır (Tablo 1).

Bütün bu tanımlar kümelenmeye ait üç kriteri belirtmektedir: kümelerin coğrafik bir yoğunlaşma olması, çok çeşitli aktörleri içermesi ve tüm aktörleri arasında derin bir ilişki ve işbirliğinin var olmasıdır (Porter, 1998). Yığılma ekonomileri aktörler arasındaki işbirliğine vurgu yapmamaktadır (Gordon ve McCann, 2000). Belussi'nin (2006) belirttiği gibi geleneksel yaklaşımlar firmaların kümelenmesini coğrafi uzaklıklardan doğan işlem maliyetlerini azaltma çabası ile açıklarken, kümelenme yaklaşımı işbirliği, derin ilişkiler, çok aktörlülük ve inovasyonun belirleyiciliğine işaret etmektedir.

Kümelenme ve İlişkilerin Mekânsal Boyutu

Marshall (1920) firmaların aynı coğrafyada bir arada bulunmalarının, bireysel olarak firmalara mal temininde, vasıflı işgücüne ulaşmada, teknolojik bilginin yayılmasında avantajlar sağladığını ortaya koymuştur. Tedarik ve üretim dışında kalan bütünleyici aktörler (aracı kurumlar ve yenilik yaratımına destek kurumlar, kamu kurumları) ve bunların tümü arasındaki derin/kuvvetli ilişkilerin oluşması, kümeleri yığılmalardan farklı kılmaktadır. Kümelenmenin temelini ise Porter (1990)'ın belirttiği ekonomik, sosyal ve teknolojik ilişkilerin tümü oluşturmaktadır. Cruz ve Aurora (2010) kümelenmenin temel özelliklerinin mekânsal yakınlık, sosyal ağlar ve oluşmuş iş kültürü ile bağlantılı güven ağları oluşumu olduğunu belirtmektedir. Kümelerin başarısında; yalnızca bölgenin teknik ve beşeri altyapısı değil, yerel ilişkilerin kurulmuş olması önemli bir rol oynamaktadır. Boschma (2005), beş yakınlık³ biçimi olduğunu belirtmekte fakat yakınlık daha çok mekânsal ve örgütsel yakınlık olarak değerlendirilmektedir. Nitekim mekânsal

³ Bu yakınlık çeşitleri; mekânsal yakınlık, sosyal yakınlık, kurumsal yakınlık, örgütsel yakınlık ve bilişsel yakınlıktır. Örgütsel yakınlık, kurumsal yakınlık ve sosyal yakınlık birbirleri ile iç içe geçen ilişkilerdir. (Boschma, 2005).

yakınlığın firmalar arası ilişkileri güçlendirdiği küme yazınında belirtilmektedir (Porter, 1990; Schmitz, 1998; Johansson ve Karlsson, 2001).

Mekânsal ilişkilerin etkileşiminin altında yatan düşünce, aynı kültürden olmak, aynı davranış biçimlerine sahip olmak ve benzer yerel iletişim kodlarını taşımanın kolaylaştırıcı etkisidir. Boschma (2010) bu etkinin belirli bir düzeyin üzerinde kilitlenmeye yol açabileceğini belirtmektedir. Sosyal sermaye üzerinde kilitlenme, kümenin esnekliğini ve yeni fikirlere erişimini engelleyerek, öğrenmenin bölgesel düzeyde sınırlanmasına yol açmaktadır. Bu nedenle küresel ilişkilere erişebilme yeteneği mekânsal ilişkilere kilitlenme tehlikesini azaltmaktadır.

Mekânsal ilişkiler kişisel-sözlü ve yüz yüze paylaşım ile yerel düzeyde oluşmakta ve gelişmektedir (Maskell, 2001; Saxenian, 1994; Rosenfeld, 1997). Formel ve enformel kurulan ilişkiler, özellikle gelişmekte olan ülkelerde güven üzerine kurulan geleneksel yerel ağların yapısını ele vermektedir. Uzzi (1996) güven temelli ilişkilerin, firmaların ayakta kalması için önemli olduğunu belirtmekte ve Williamson (2000), firmaların ekonomik risklerini en aza indirebilmek için diğer firmalar ile güvene dayalı ilişkiler kurmaya çalıştığını söylemektedir.

Kümelerin yeni firmalar ile büyümesinde yerel ilişkilerin etkisi önemlidir. Feldman (1993) yeni firmaların yer seçiminde tedarik zinciri, aktörler ve bilgi ağlarının önemli rol oynadığını tespit etmiştir. Yeni kurulan firmalar ise kümeyle aktif bir yapı kazandırmakta ve sinerji yaratmaktadır.

Mekânsal yakınlık, kümenin temelini oluşturan üretim ve tedarik bağlarını güçlendirmekte, yerel tedarik ve tamamlayıcılar sayesinde ihtiyaç duyulan girdiler firmalara daha kolaylıkla sağlanmakta ve yenilikçiliği arttırmaktadır (Raines, 2001). Kurulan enformasyon ağı, yeni ürünlerin, tasarımcıların yayılımında, firmalar arası yetenek transferinin yapılmasında ve yeni pazar bağlantılarının kurulmasında görev yapmaktadır. Bütünleyici aktörlerin birbirine yakınlığı ve erişilebilirliği ise, iletişimi artırarak kümelerin yenilikçilik yaratımını kolaylaştırmaktadır. Yakınlık yerel bilgi transferini arttırmakta (Morrison, 2013), bilgi akışının kolaylaşması ise yenilikçiliği teşvik etmektedir (Audretsch, 1998). Boschma ve Ter Wal (2008)'in belirttiği gibi, kısa mesafede daha rahat yayılan örtük bilgi (tacit knowledge) kümelenmiş firmaların rekabet avantajının daha yüksek olmasına neden olmaktadır. Zira Baumard (1999), örtülü ve kolektif bilginin yaratıcılığın pratikte ortaya çıkmasını sağladığını belirtmekte ve Polanyi (1966), "Anlattığımızdan daha fazlasını biliyoruz" derken örtük bilginin önemini vurgulamaktadır. Uzzi (1996), örtük bilginin firmalar arası transferinin hem yüksek teknoloji hem de geleneksel sanayi kümelerinin başarısında kritik rol oynadığını belirtmektedir. Zanaata dayalı ve geleneksel üretim yapan kümelerde ise örtük bilgi "usta-çırak" ilişkisi ve emek hareketliliği ile aktarılmaktadır.

Kümelenme mekânı, öğrenme ve yenilikçilik yaratımı için önemliyken, işbirliği için de küme ilişkileri önemlidir. Küme içi ortak kurumlar bu işbirliğinin kurulmasında etkilidir. Steinle ve Schiele (2002), kümeyi tanımlarken, kulüp benzeri faaliyetler ile firmaların performanslarını arttırdıklarını söylemektedir. Küme içi ortak kurum olan yerel sektör dernekleri, firmaları bir araya getirerek mesleki bilgi paylaşım havuzunu yaratmaktadır. Aktörlerin aynı sosyal altyapıya sahip ve kurumsal düzenlemelere tabi olması ise, mekânsal yakınlığı örgütlü hale getirerek ilişkilerin "işbirliğine" dönüşümünü kolaylaştırmaktadır.

Kümeler, KOBİ'ler ve büyük ölçekli firmaların değişen oranlarından oluşan, fırsat kanallarını açarak ve marjinal değişikliklere kolektif olarak direnç göstererek adapte olabilen mekânsal örgütlenmelerdir (Andersson v.d., 2004). Bu örgütlenme içerisinde, ölçek dışında, sermaye, uluslararası kanallar, iç pazar hâkimiyeti, yenilik ve bilgiye hızlı ulaşarak uygulayabilme, diğer firmalara öncülük edebilme yetisine sahip özel aktörler ise kümenin lider oyuncular rolünü üstlenmektedir (Andersson vd., 2004). Lider oyuncular bilgi ve teknolojinin küme içi transferi konusunda önem kazanmaktadır. Morrison (2004), Güney İtalya'da Matera Bölgesi'nde yer alan mobilya kümesinde bilgi temelli ilişkilerin yapısını incelediği çalışmasında; bazı büyük ölçekli firmaların uluslararası firma ve organizasyonlar ile ilişkileri sayesinde dışardaki bilgiyi taşıyan yerel kanallar oluşturduğunu tespit etmiştir.

Yerelde oluşan yatay formel veya enformel ağlar ile şekillenen küme ilişki yapısı, kümelerin tıkandığı noktaların üstesinden gelebilecek pozisyonlar yaratan uluslararası ağlar ile kuvvetlenmektedir. Uluslararası ve yerel ağların birlikteliğinin küme için önemi literatürde belirtilmektedir. Bu ağlar, yenilikçilik yaratımını sağlayabileceği gibi, uluslararası pazarlara erişim kanallarını da oluşturmaktadır (Asheim ve Isaksen, 2002).

Yöntem ve Veri Seti

Bu araştırma, İstanbul Metropoli Alani, Anadolu Yakası Dudullu bölgesi mobilya kümesi firmaları özelinde yapılmaktadır. Türkiye'nin en büyük 1000 sanayi şirketinin 400'e yakını İstanbul'da bulunmakta ve İstanbul halen Türkiye sanayisinin yüzde 28'ini kontrol etmektedir (ISO, 2014). Tümerkin (1972), 1960'lı yıllarda da Türkiye'de mevcut sanayi faaliyetlerinin %30'unun İstanbul'da bulunduğunu belirtmektedir. Ülke ekonomisinin üretim bağlamında dörtte birini oluşturan metropolün sektörel yapısı küresel sisteme paralel olarak değişmektedir. Küresel metropoller, sanayi üretiminde yoğunlaşmayı bırakarak, bilgi ve teknoloji üretimine ağırlık vermektedir. Değişen sektörel yapı, üst düzey hizmetler, finans ve bilişim sektörlerine kaymaktadır. 1/100 000 Ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı, İstanbul'a sanayinin desantralizasyonu hedefi ile üretim aktiviteleri konusunda yeni roller yüklemektedir. İstanbul'da yer alacak sanayi, üretim aktivitelerinin yenilikçi

Tablo 2. Toplam ilişki ve firma sayıları

İlişkiler/dağılım	Tedarik	Fason üretim	B. aktörler	Toplam
İlişki sayısı	385	53	151	589
İlişkili firma sayısı	57	26	52	57

yüzünü oluşturacak, tasarım ve teknoloji kullanımı konusunda sektörlere öncülük edecektir.⁴

Bu bağlamda İstanbul'da sektörel bir kümenin seçilmesinin ana nedenleri, sektörel dönüşüm sonrası bilgi toplumuna geçişte yenilikçi, esnek, teknolojik üretim kalıplarına kolay adapte olabilen "KOBİ" stoğu, gerekli altyapı ve aktörlerin yer almasıdır. Metropolün gelecek vizyonuna paralel olarak ise mobilya sektörünün tercih edilmesi, iç pazarda rekabet avantajı yüksek, tasarım odaklı, hammadde kaynaklarını yerelden sağlayan ve yapısal dönüşüm sürecinde bir sektör olmasıdır.

Marshall'ın yığılma kavramını temel alarak geliştirilen kümeleşme yaklaşımında Porter (1990), kümeyi "alıcı-tedarikçi vasıtası veya ortak teknolojiler, ortak üretim ve dağıtım kanallarıyla ve ortak kurumlar ile derin ilişkiler ve işbirliği içerisinde olan aktörlerden oluşan" bir yığılma olarak tanımlamaktadır. Bu araştırma, "mekânsal yakınlığın küme ilişkilerini kuvvetlendirdiği" kabulünü sınamak için küme ilişkilerinin mekânsal dağılımını ortaya koymaktadır. Kümenin yerelde yoğunlaşan ilişkileri ve yerel üstü (ulusal ve uluslararası) kurulan ilişkiler belirlenmiştir. Bu ilişkilerin yerelliğini belirleyen unsurlar ve yerel ilişkilerin kümelenebilirlikleri derinlemesine görüşmeler ile irdelenmiştir.

Araştırma yöntemi belirlenirken kümenin mekânsal ve yapısal olarak tanımlanabilmesi, yerel ilişkilerin ve uluslararası ilişkilerin dağılımı dışında, niteliklerinin belirlenebilmesi için iki etaplı bir yöntem kullanılmıştır. I. Etapta, küme firmalarına yarı-yapılı anketler uygulanmıştır. İkinci etapta ise belirlenen lider oyuncular, sektörün yerel derneği MOBSAD⁵ ve İSO⁶ ile derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Lider oyuncular, İSO işgücü bilgileri ve anketlerde yer alan "bölgenin hâkim firmaları" sorularının birleşimi olarak belirlenmiştir. Küme ilişkileri mekânsal yakınlık ile ilintili olarak 3 grupta incelenmiştir. Bu kapsamda kümenin tedarik ilişkileri (hammadde, ek malzeme/aksesuar, üretim makineleri, bakım onarım ve yedek parça

tedariği, mal ve işgücü transferi), fason üretim ilişkileri ve bütünüyle aktör ilişkileri (tasarım firmaları, reklam firmaları, finans kurumları, danışmanlık kurumları, ar-ge firmaları, meslek eğitimi veren firmalar ve üniversiteler) başlıklarında irdelenmiştir. Müşteri ilişkileri ise bu gruplamanın dışında ele alınmıştır.

Mekânsal gruplama; aynı ilçe (küme bölgesi/Dudullu), aynı şehir (İstanbul), aynı bölge (Marmara Bölgesi), aynı ülke (Türkiye) ve yurtdışı şeklinde yapılmıştır. Her grupta ve soruda matris oluşturularak ilişki sayısı ve ilişkili firma sayısı belirlenmiştir. En yüksek ilişkili firma sayısı, toplam anket yapılan firma sayısı olan 57'dir. Mekânsal örüntüde ilişkiler bir bölgede yoğunlaşmasına karşın o soru grubu ile ilişkili firma sayısı düşük olabilmektedir.⁷ Bir firmanın aynı soru grubunda birden çok mekân ile ilişkisi olabilmektedir⁸ (Bkz. Tablo 2).

Veri Seti

Araştırmanın sayısal verilerinin elde edildiği anketler⁹ üretim bakış açısı ile ele alınarak, Ümraniye İlçesi Dudullu bölgesinde yer alan mobilya üreticileri ile yapılmıştır. Araştırma alanında tüm firmalara ait bir liste veya arazi tespiti bulunmamaktadır. Bu nedenle Dudullu bölgesinde İstanbul Sanayi Odasına kayıtlı 40 firmanın tümü ile görüşme yapılması hedeflenmiştir. Yapılan bu görüşmelere ek olarak, İSO listesi ve dışında bulunan lider firmalardan kartopu yöntemi ile elde edilen firmalar eklenmiştir.¹⁰ Bu görüşmeler sırasında bölgenin yatay üretim yapılanmasında önemli bir ölçek olan 1-9 kişi çalıştıran (mikro ölçek) firmalar ile de anket yapılmıştır. Bu eklemeler ile bölgede anket yapılan firma sayısı toplam 57'dir.

Küme analiz edilirken ölçeksel değerlendirme; TÜİK gruplamasından farklı olarak, mikro ölçekli firmalar (1-9 işgücü), küçük ölçekli firmalar (10-24 işgücü), orta ölçekli firmalar (25-49 işgücü), büyük ölçekli firmalar (50-99 işgücü) ve 100+ kişi üzeri çalıştıran firmalar olarak yapılmıştır. Bölgenin küçük ve orta ölçekli firma yapısının gözden kaçırılmaması hedeflen-

⁴ I/100 000 Ölçekli İstanbul İl Çevre Düzeni Planı Sanayi Alanları Raporunda öngörülmektedir.

⁵ Mobilya Sanayi ve İşadamları Derneği.

⁶ İstanbul Sanayi Odası.

⁷ Özellikle bütünüyle aktör ilişkilerinde alt sorularda karşımıza çıkan bu durum, kimi aktörler ile ilişkiler yerelde kuvvetli olmasına karşın, bu aktörler ile ilişkili firma sayısının çok düşük olduğunu göstermektedir.

⁸ Örneğin firmaların tedarik ilişkileri içerisinde birden fazla yerde (aynı ilçe, aynı şehir vb.) tedarikçileri bulunmaktadır.

⁹ Anketler ve derinlemesine görüşmeler araştırmacı tarafından 2014 yılı içerisinde yapılmıştır.

¹⁰ Sanayi Odası listesinde yer almayan firmalar, üyeliklerini güncellememiş veya ticaret odasına üye olmayı tercih eden firmalardır.

Tablo 3. Anket yapılan firmaların işgücü büyüklüğüne göre dağılımı

İşgücü (kişi) / %	1-9	10-24	25-49	50-100	100+
	24%	45%	18%	9%	4%

mehtir. Görüldüğü üzere kümede en fazla 1-9 ve 10-24 kişi çalıştıran firma bulunmaktadır (Bkz. Tablo 3).

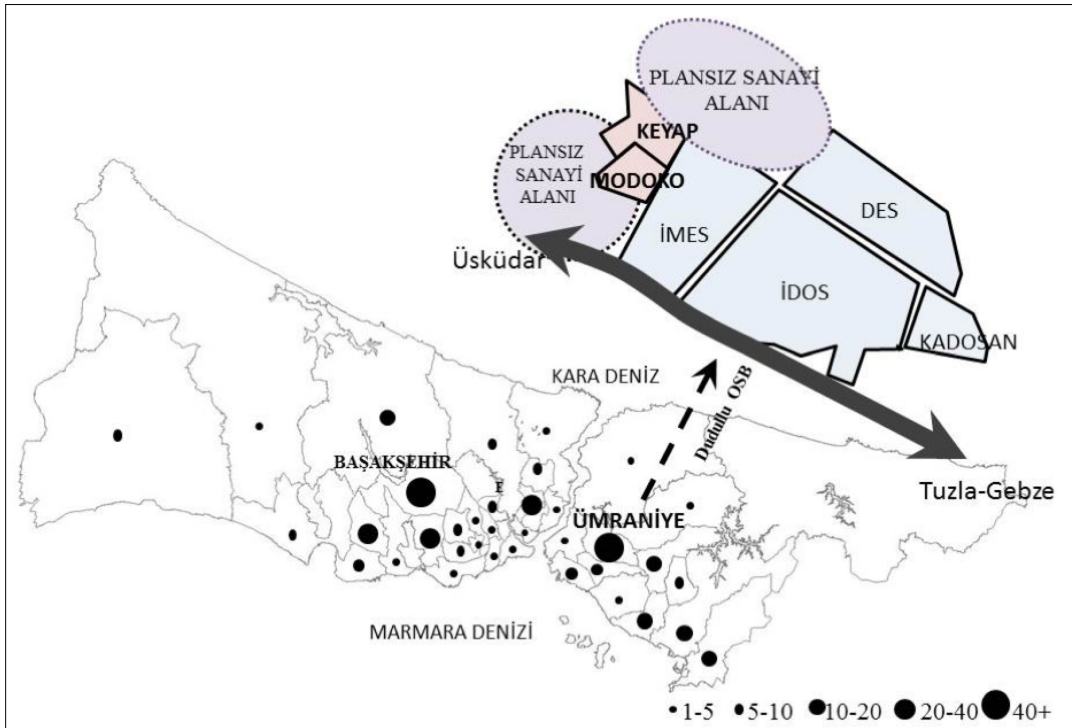
Dudullu Mobilya Kümesi

Mobilya sektörünün Türkiye bütününde dağılımında İstanbul %23'lük oranı ile birinci sırada yer almaktadır. Ağırlıklı küçük işletmelerin yer aldığı, müşteri odaklı esnek üretime dayalı yapısı, İstanbul'u Ankara, Kayseri, Bursa gibi hızlı üretim yapan mobilya bölgelerinden ayırmaktadır.

Sektörün İSO 2014 verilerine göre, İstanbul bütünü içerisindeki birim sayılarının dağılımı incelendiğinde iki ilçe öne çıkmaktadır. Bu iki ilçe MASKO'nun yer aldığı Başakşehir ve MODOKO'nun yer aldığı Ümraniye'dir (Bkz. Şekil 1). Dudullu Mobilya Kümesi, İstanbul'da fiili olarak çalışan üç organize sanayi bölgesinden biri olan Dudullu OSB çevresinde yer almaktadır. Günümüzde, taşımacılık sistemlerinin gelişmesi, sektörel uzmanlaşma ve teknolojik gelişmeler sanayi firmaları için işgücü ve pazar faktörlerini yer seçiminde ön plana çıkarmıştır. İstanbul 'da sanayinin yer seçiminde ise ulaşım, pazar ve sermaye faktörlerinin yanısıra tecrübelerle yetmiş nadir bir imalatçı sınıfın bulunması etkilidir (Tümer-

tekin, 1972; Tümertekin ve Özgüç, 2005). Kuvvetli ulaşım bağlantıları, sektörel çeşitlilik ve yetmiş işgücü nedeni ile sanayi faaliyetleri için avantajlı bir konumda bulunan Dudullu Bölge'sinde ulaşım araçları, makine ve mobilya sektörleri yoğunlaşmıştır. Organize sanayi bölgesinde yer seçen ulaşım araçları (KADOSAN) ve makine (İMES) sektörlerine karşın mobilya sektörünün OSB dışında MODOKO ve KEYAP çevresinde yer alan plansız sanayi alanlarında yer seçtiği görülmektedir (Bkz. Şekil 1). Görüşülen firmalar arasında büyük ölçekli mobilya firmalarının veya büyüme eğiliminde olan orta ölçekli firmaların OSB içerisinde (İDOS) yer seçtiği tespit edilmiştir.

1969 yılında MODOKO'nun Sanayi ve Ticaret Bakanlığı tarafından üretim amaçlı bir site olarak Dudullu bölgesinde kurulması, mobilya üreticilerini bu bölgeye toplamıştır. Görüşmeler sırasında küme firmaları bu süreci şu şekilde anlatmışlardır; Mobilya üretimi eskiden Avrupa yakasındaydı. Bu işi yapanlar Ermenilerdi. Bizim ustalarımızın ustaları hep kıydan köşeden anahtar deliğinden bakarak öğrenmişlerdir. İstanbul'da başlamıştır mobilyacılık. Türkiye'ye dağılması İstanbul'dandır. Dolayısıyla merkezi burası ve karşı tarafta Dolapdere, Levent ve Kâğıthane'dir. MODOKO kurulduktan sonra mobilyacılar bü-

Şekil 1. İ.M.A içerisinde MODOKO ve Dudullu OSB konumu.

tün ihtiyaçlarını bu bölgede karşılamak istediler. Depolarını, atölyelerini bu bölgelere taşıdılar. Atölyesi olanlar mağazalarını açtılar. Atölyelerini yakınlaştırdılar. Sektör itibari ile kumaşçılar, imalatçılar, tedarikçiler ara sokaklara taşındılar ve mobilya merkezini bu bölgeye çektiler; karşıdaki firmalarda MASKO olmadan önce buraya geldiler. Dolayısıyla şu anda burası her şeydir.

Bölgenin oluşum süreci 1970'lere dayanmaktadır. Firma kuruluşlarındaki ivme ise 1990'lardan sonra (%33 oranında) ve 2000'lerden sonra (%45 oranında) artmıştır.¹¹ Yeni girişimciler ile küme aktif bir yapılanma göstermektedir.

Zanaat dayalı ve butik üretim yapan kümenin üretim organizasyonu ölçeksel olarak, mikro ölçekli firmalar (%24), kümenin belkemiğini oluşturan orta ve küçük ölçekli firmalar (%63) ve şu andaki yapı içerisinde büyük ölçekli firmalardan (%13) oluşmaktadır (Bkz. Tablo 3). Kümenin lider firmaları büyük ölçekli firmalar arasındadır. Kümenin tüm üyeleri parçacıl üretim atölyeleri ile yatay üretim ilişkileri içerisindedir (cilahaneler, döşemeciler, tornacılar, iskeletçiler). Bölgede düşük teknoloji, daha çok el işçiliğine ve ustalığa dayanan geleneksel üretim yapısı hâkimdir. Üretim yapısına paralel olarak firmaların %58'i aile firmalarından oluşmakta, kurumsal bir yapılanma göstermemektedirler. Kümenin lider oyuncularında da bu geleneksel yapılanma devam etmesine karşın, ikinci nesil firma sahiplerinin mimarlık, iç mimarlık veya işletme gibi mesleki formasyonları tamamladıkları ortaya çıkmıştır. Genel olarak firmaların kendi tanımlamaları ise, Dudullu mobilya sektörünün "alaylı" bir yapılanma gösterdiğidir.

Üretim aktörleri dışında, kümenin diğer aktörlerini de içeren küme kurgusu aşağıda belirtilmektedir. Kümenin lider firmaları, küçük ve orta ölçekli firmalar, parçacıl üretim atölyeleri ile iç içe geçmiş mikro ölçekli firmaların oluşturduğu üretim organizasyonu, kümenin özünü oluşturmaktadır. Üretim ilişkilerinde formel ve enformel ilişkiler (eksik veya hiç faturalandırılmayan üretimler, yazılı bir anlaşma olmadan söz ile ilerleyen üretim ilişkileri) birlikte yer almaktadır. Tedarik firmaları, yenilik yaratımını destekleyici kurumlar, kamu kurumları, yurtiçi ve yurtdışı pazarlarının kümenin özü ile kurdukları ilişkiler ise Şekil 2'de küme kurgusunu oluşturmaktadır. Küme aktörlerini tanımlamaya yönelik olan kurgu kapsamında; küme ilişkileri yöntemde belirtildiği üzere mekânsal yakınlığa bağlı olarak 3 başlıkta incelenmiştir. Tedarik ilişkileri çok boyutlu olarak ele alınmıştır. Tüm küme firmalarının ilişkili olduğu tedarik ağları, firmaların enformasyon sağlayabileceği en geniş ağı oluşturmaktadır (Şekil 2).

Fason üretim ilişkileri kümenin özü olarak tanımladığımız farklı ölçeklerdeki üretici firmalar arasındaki doğrudan bağlantıları ifade etmektedir. Küme firmalarını birbirine bağlayan ve enformel ilişkileri içeren ağlardır.

Fason ilişkilerin küme firmaları dışında (İstanbul ve şehir dışı mobilya firmaları) kurulması ise farklı odaklardaki yığılmalar ile geçmişten gelen bağlantıları veya farklı şehirlerdeki hızlı üretime dayalı organizasyonlarda İstanbul mobilya sektörünün aldığı rolleri ortaya koymaktadır.

Araştırma kapsamında; firmaların satış ilişkileri ise ulusal ve uluslararası ekonomik ilişkiler olarak incelenmiştir. Satış ilişkilerinde, uluslararası pazarlara farklı ölçeklerdeki küme firmalarının farklı kanallar (yerel inşaat firmaları, fuarlar) ile bağlandığı görülmektedir.

Bütünleyici aktörler şemada yenilik yaratımını destekleyici kurumlar, aracı kurumlar ve kamu kurumları olarak 3 grupta tanımlanmıştır (Bkz. Şekil 2). Kümenin gelişimini destekleyen bu ilişkilerin aracı kurumlar dışında genel olarak zayıf olduğu görülmektedir. Bütünleyici aktörler ele alınırken, kamu kurumları ve odalar mekânsal yakınlık bağlamında dahil edilmemiştir. Literatürde; yerel ve bölgesel kurumların, ulusal düzeydeki bakanlıklara göre, yerelin ihtiyaçları ile uyumlu strateji üretme konusunda daha başarılı olduğu belirtilmektedir (Andersson v.d, 2004). Ancak bu kurumların kümeye coğrafi olarak yakınlığı değil sektöre yönelik politikalarının etkinliği ve uygulama araçları ilişkilerde belirleyicidir. Öte yandan küme içerisinde yer alan ve bölge firmalarının aktif katılımını sağlayan MOB-SAD, küme ilişkilerinin kuvvetlenmesinde mekânsal yakınlığın etkilerini ortaya koymaktadır.

Küme İlişkilerinin Mekânsal Dağılımı

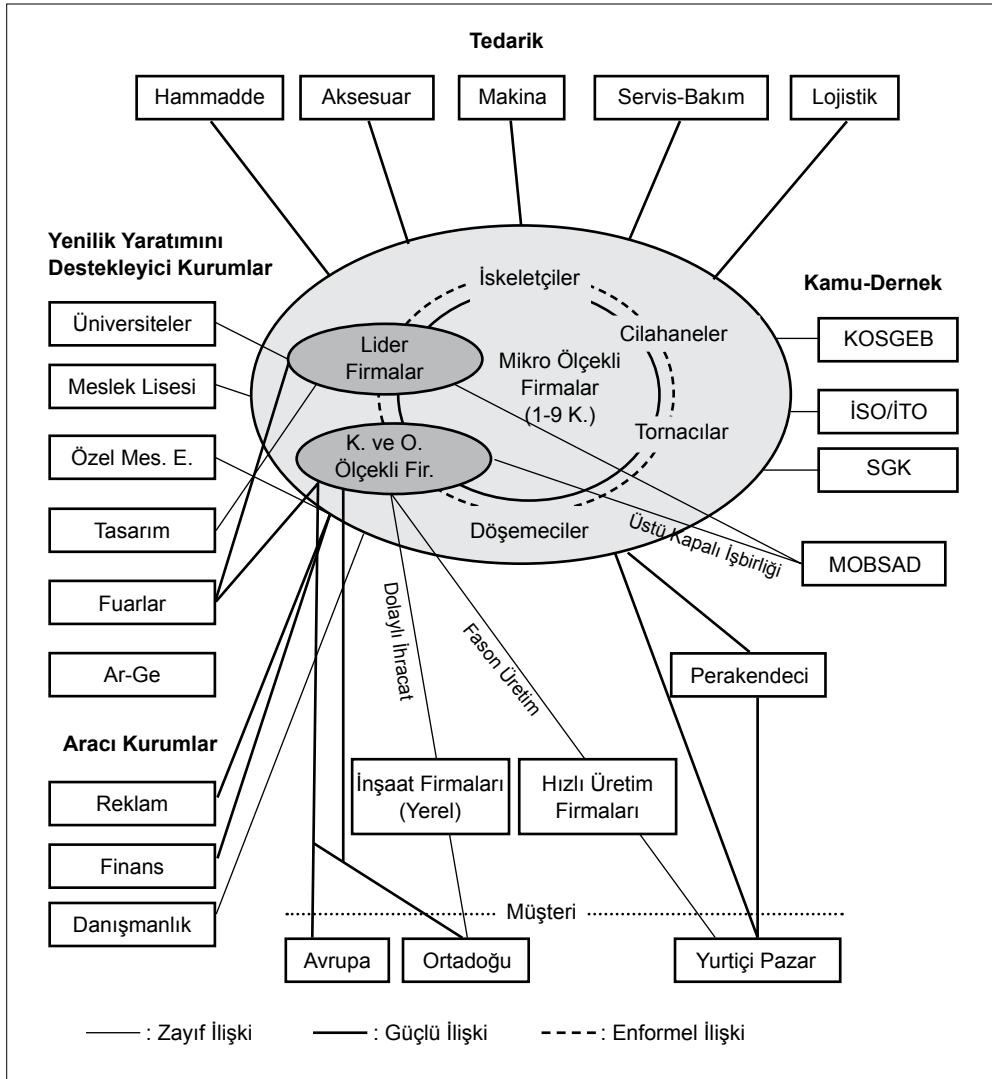
Araştırma bulgularının paylaşıldığı bu bölümde; tedarik, fason üretim ve bütünleyici aktörlerin ilişkilerinin nasıl bir mekân örüntüsü yarattığı belirlenmiştir. Andersson (2004), Sölvell (2008) ve Porter (1990)'ın tanımladığı aktör grupları arası ilişkilerin hangi konularda mekâna daha fazla bağımlılık gösterdiği ve kümelenmeye etkileri ortaya konmuştur.

Tedarik İlişkileri

Tedarik ilişkileri, mevcut yığılmanın ekonomik ilişkilerini oluşturmasının yanı sıra yüz yüze ilişkilerin kurulduğu ve küme firmalarına enformasyon taşıyan yerel ağları oluşturmaktadır. Bu yapı, düğüm noktaları ve onlar arasındaki bağlantılara dayanmaktadır. Bu düğümler bağlar ile gelen enformasyona göre şekillenmektedir (İnce, 2006). Kümenin en yaygın bağlarını ise tedarik ilişkileri oluşturmaktadır.

Dudullu mobilya kümesinin tedarik ilişkilerinin mekânsal dağılımı, aynı ilçe (Dudullu) içerisinde yoğunlaştığını (%80.51) ve küme firmalarının tümünün kendi bölgesi ile tedarik ilişkisi kurduğunu (%100) göstermektedir (Bkz. Tablo 4). Kümenin tedarik ağları coğrafik olarak kümeye birbirine kenetlemek-

¹¹ Anketler sonucu bölgede mevcut olan firmaların kuruluş tarihlerine göre oranlar hesaplanmıştır.

Şekil 2. Küme Kurgusu ve Aktörleri (Blundel (2002) ve Köroğlu v.d. (2012)'den uyarlanarak yazarlar tarafından hazırlanmıştır.)

tedir. Feldman'ın (1993) çalışmasına göre, kuvvetli tedarik ilişkilerinin yarattığı sinerji üreticilerin yer seçiminde etkilidir. Dudullu örneğinde ise, yeni girişimcilerin bölgede yer seçmesinde kuvvetli tedarik ilişkileri önemli bir etken oluşturmaktadır. Küme firmaları tedarikçilerin Dudullu çevresinde yoğunlaşmasının onlar için önemini "Bütün tedarik zinciri buradadır. Dolayısıyla burası bizim için her şeydir." diyerek ifade etmektedirler. Bununla birlikte tedarik ilişkileri ile oluşan yerel ağlardan firmalar arası işgücünün transferinde de faydalandığı derinlemesine görüşmelerde ortaya çıkmıştır. Firmalar işgücü temininde ilan vermek dışında, tedarik firmalarının bilgisine başvurduklarını belirtmişlerdir.

Tedarik ilişkileri içinde hammadde ilişkileri (%83.87), yedek parça (%87.72), bakım onarım (%90.57) ve nakliye ilişkileri (%90.63), tüm tedarik ilişkilerinin Dudullu Bölgesi'nde (aynı ilçe) yoğunlaşma oranını (%80.51) geçerek ön plana çıkmaktadır. Ek

malzeme/aksesuar tedariki ve makine tedariki ilişkileri ise İstanbul ve yurtdışına yayılarak bu oranın altında kalmaktadır (Bkz. Tablo 4). Yerli ve yabancı tedarikçilerin distribütörlerinin Dudullu bölgesinde yer seçmesi, firmaların her konuda tedarikini küme çevresinden (aynı ilçe) karşılamasını sağlamaktadır. Tedarik firmaları ile yerelde kurulan bu ilişkiler, mal temini dışında, firmalara yenilikleri taşımaktadır. Küme lider firmalarından biri "Ar-Gemiz yok. Tedarikçilerden bilgileniyoruz. Yeni ürünlerin özelliklerini onlardan yüz yüze öğreniyoruz" demektedir.

Dudullu Bölgesinde yoğunlaşan hammadde tedariki konusunda, sürekli olmamakla birlikte uluslararası ilişkilerde (%1.08) kurulmaktadır (Bkz. Tablo 4). Kümenin lider oyuncularının kurduğu bu ilişkilerde, yerel enformasyon ağının etkisizleşmesi, ithal edilen hammaddelerin kullanımı konusunda (saklanma, işlenme, cilalanma/iklim koşullarına uyum) aktör olarak İstanbul üniversitelerini devreye sokmaktadır.

Tablo 4. Tedarik ilişkileri mekânsal dağılım oranları

İlişkiler/dağılım	Aynı ilçe (%)	Aynı şehir (%)	Aynı bölge (%)	Aynı ülke (%)	Yurtdışı (%)	Toplam (%)
Tedarik ilişkileri tümü	80.51	12.05	2.56	0.78	4.10	100.00
Hammadde	83.87	12.90	2.15	0.00	1.08	100.00
Yedek parça	87.72	8.77	3.51	0.00	0.00	100.00
Bakım onarım	90.57	9.43	0.00	0.00	0.00	100.00
Ek malzeme/aksesuar	77.94	14.71	2.94	1.47	2.94	100.00
Makine	58.32	16.67	4.17	2.78	18.06	100.00
Ürün nakliyat	90.63	6.25	3.13	0.00	0.00	100.00
İşgücü nakliyat	100.00	0.00	0.00	0.00	0.00	100.00

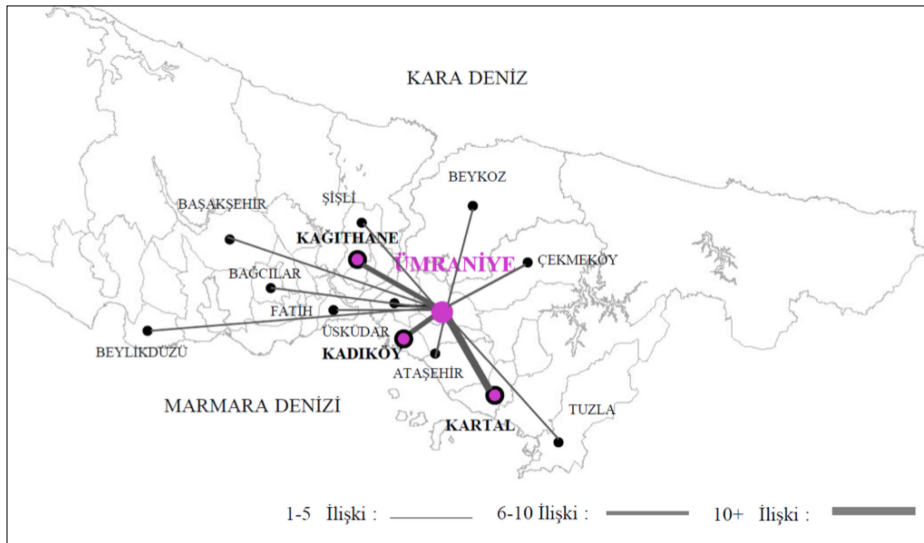
Tedarik ilişkileri ikinci derecede İstanbul bütününde (aynı şehir-%12.05) yoğunlaşmaktadır. Özellikle İstanbul içerisinde tedarik ilişkilerinin bulunduğu ilçeler, ISO 2014 mobilya firmalarının dağılımı ile de benzerlik göstermektedir (Bkz. Şekil 3).

İstanbul içerisinde tedarik ilişkilerinin yoğun kurulduğu ilçeler Kartal, Kadıköy ve Kâğıthane'dir. Kartal ile kurulan ilişkiler makine tedarigi, Kadıköy ile kurulan ilişkiler ağırlıklı olarak yedek parça temini, Kâğıthane ilişkileri ise ek malzemeler/aksesuar tedarigi ağırlıklıdır. Sektörün geçmişten gelen bağlarının korunduğu görülmektedir.

Üretim makineleri tedarigi ise Dudullu bölgesinde yoğunlaşmakla (%58.32) birlikte, özellikle lider oyuncuların ve bazı orta ölçekli üreticilerin üretim makinelerini İtalya, Almanya ve Çin den temin ettikleri (%18.06) görülmektedir (Bkz. Tablo 4). İşletme yatırımı yapılan dönemde yurt içinden sağlayamadıkları üretim makinelerini, kendi tabirleri ile "en üst düzey

teknolojiyi tercih etmeleri" nedeniyle yurtdışından temin etmişlerdir. Sanayi Odası sektör temsilcisi ile yapılan görüşmelerde, sektörün teknoloji kullanımındaki en önemli sorununun yurtdışından temin edilen ana makineleri kullanabilecek operatörlerin yetişmemesi olduğu belirtilmiştir.

Sektörün zanaata dayalı olması ve usta-çırak ilişkisi ile gelişmesi örtük bilginin aktarılmasını ve devamlılığını sağlamaktadır. Zanaata dayalı sektörlerin gelişiminde mekâna gömülü bilgi önemli bir potansiyel oluşturmaktadır. Ökten ve Evren (2013), İstanbul Kapalıçarşı kuyumculuk kümesi üzerinde yaptıkları çalışmalarda; mekân boyutuna vurgu yaparak, zanaatkarın yaşamının mekânla bütünleştiğini ve mekânın (Kapalıçarşı) bilginin ve kültürün kaynağı olduğunu belirtmektedir. Bunun yanı sıra ustaya bağlı bir üretim yapısı kümeyi mekânsal olarak bağımlı kılmaktadır. İşgücünün bu bölgede yoğunlaşması firmaların işgücü havuzuna erişiminde mekânsal yakınlık olgusunun sağladığı kolaylıklardır.

Şekil 3. Tedarik ilişkileri İstanbul içi dağılımı.*

*Lejant, ilişkilerin yoğunlaştığı aralıklara göre belirlenmiştir.

Tedarik ilişkileri küme firmalarının tümüne yayılmakta ve en yoğun küme bölgesi ile kurulmaktadır. İstanbul ile kurulan ilişkilerde firmaların geçmiş bağlantıları, uluslararası kurulan tedarik ilişkilerinde ise teknoloji kullanım düzeyi belirleyici olmaktadır.

Fason Üretim ve Pazar (Satış) ilişkileri

Geri bağlantılı yatay üretim ilişkilerini tespit etmeksizin fason üretim ilişkileri ve sonuç ürünün satış ağlarının dağılımı ele alınmaktadır. Mekânsal yakınlık ile ilişkilendirilemeyen satış ağları küme ilişki analizi içinde ele alınmamıştır. Yerel ilişkiler içerisinde değerlendirilemeyen satış ağlarının erişim alanlarının artması kümenin ihracat bağlantıları ile ekonomik ağlarının gelişimini ifade etmektedir.

Fason üretim ilişkileri, tedarik ilişkilerinden farklı olarak küme içi firmaların birbirleri ile ve küme dışı büyük ölçekli mobilya firmaları ile kurdukları sektör içi üretim ilişkileridir. Firmaların birbirleri ile aracsız iletişimini sağlamaktadır.

Fason üretim ilişkilerinin Dudullu mobilya kümesinin yakın çevresinde yoğunlaştığı (%62.50) ve yüksek bir oranla İstanbul (%20) içine dağıldığı, Marmara Bölgesi ve ülke ile de ilişkiler kurulmasına karşın, yurtdışı ile bağlantıların olmadığı görülmektedir (Bkz. Tablo 5). Bu bulgulara benzer şekilde, Köroğlu v.d. (2012), İstanbul kuyumculuk sektörü ilişkilerinin mekânsal dağılımını incelediği çalışmasında; yatay üretim ilişkilerinde ve hizmet alımlarında yurtdışı ilişkilerinin yok denilebilecek ölçüde sınırlı olduğunu tespit etmiştir.

Küme yapısı tanımlanırken belirtildiği gibi, Dudullu bölgesi mobilya üretimine küçük atölyelerde yapılan parçacıl üretimler hâkimdir. Kümede bulunan firmaların %45'i fason üretim yapmaktadır. Literatürde fason üretim yapan firmalar genellikle yeterli sermayeye sahip olmayan, küçük ölçekli ve daha çok emek-yoğun iş yapan işletmeler olarak tanımlanmaktadır. Dudullu mobilya kümesinde ise, fason üretim yapan firmaların ilişkilerinin mekânsal dağılımı, ölçekleri açısından farklılık göstermektedir. Fason üretim yapan mikro ölçekli firmaların tamamı, MODOKO'da yer seçen ve üretimi olmayan firmalara ve kümede yer alan daha büyük ölçekli firmalara üretim yapmaktadır. MODOKO çevresinde yoğunlaşan fason üretim yoğun bir ekonomik ağ yaratarak kümeyi kuvvetlendirmesine karşın, üretici olmayan firmalara yapılan fason üretim, mobilya sektörünü değil firmaların ticari gelişimini sağlamaktadır. Bütünün ile fason üretim yaptırarak var olan bu oyuncular, yasal

ve teknik sorumluluk maliyetlerini üstlenmemek amacı ile fason olarak devam etmektedir. İlişkiler 1970'li yıllardan itibaren bölgede birlikte çalışma ortamının oluşması ile güven üzerinden devam eden yarı enformel ilişkilerdir.

Dudullu Bölgesi dışına çıkıldığında %20'lik bir oran ile fason ilişkilerin İstanbul içinde dağıldığı görülmektedir (Bkz. Tablo 5). Özellikle Kağıthane, Şişli, Başakşehir gibi mobilya firmalarının yoğun olduğu bölgeler ile ilişkiler kurulmaktadır.

Ülke (aynı bölge-aynı ülke) genelinde markalaşmış ve seri üretim ağırlıklı Ankara, Kayseri kökenli firmalara, fason üretim yapan firmaların ise orta ölçekli küme firmaları oldukları görülmektedir. Üretimin bazı aşamalarının makineleşmemesi (döşeme, kaplama, el işçiliği ile oyma-ekleme) kümenin ülke düzeyinde ilişkilerini kuvvetlendirmiştir. MOBSAD Genel sekreteri, küme içerisinde orta ölçekli firmaların, bu tarz fason üretimlerde kendi üretimlerinin birkaç kalite altını Ankara, Kayseri, Bursa firmaları için daha hızlı üreterek, sağladığı sermayeyi tasarım ve ar-ge alanlarında kullandıklarını belirtmektedir. Lider oyuncular ise fason üretim yapmadıklarını belirtmişlerdir.

Dudullu mobilya kümesinde fason üretim ilişkilerinin mekânsal örüntüsünü firma ölçeklerinin etkilediği görülmektedir. Sermaye yapısının ve işgücü ölçeğinin artması fason ilişkilerde yerel ağların etkisini zayıflatmakta fakat hızlı üretim yapan firmalar ile nitelikli (işçilikli) üretim yapan firmalar arasında sektördeki üretim havuzuna yönelik işbirliği fırsatları yaratmaktadır.

İlişki analizinin mekânsal yakınlık ile ilişkilendirilemeyecek müşteri boyutu ise bu bölümde ilişki analizi harici yurtiçi ve yurtdışı olarak irdelenmiştir. Yurtiçi satış noktalarında Bursa, İzmir, Antalya, Ankara ve Samsun ön plana çıkmaktadır. Ankara ve Bursa seri üretim yapan diğer önemli mobilya bölgeleridir. İzmir ve Antalya'nın turistik bölgeler olması butik ve talep üzerine üretimi açıklamaktadır.

Küme firmalarının %42'si ihracat yapmaktadır. İhracat yapan firmaların istisnaları bulunmaktadır. 2009 yılında kurulmuş mikro ölçekli bir firma, sadece Birleşik Arap Emirliklerine üretim yaptığını ve bu ilişkilerine istinaden firmanın kurulduğunu belirtmektedir. Ağırlıklı ihracat bölgesi (%58) olarak Ortadoğu'nun öne çıkmasına karşın birkaç lider oyuncu, pazarı Avrupa'ya kaydırmaktadır. Avrupa ile ithalat ilişkisi içerisinde olan, bölgenin en köklü lider firması tasarım kültürünün gelişmesinde İtalyan mobilyasının önemini vurgulayarak, Ortadoğu'nun pazar yaratmasına rağmen tasarımın gelişmesine katkı sağlamadığını

Tablo 5. Fason üretim ilişkileri mekânsal dağılım oranları

İlişkiler/dağılım	Aynı ilçe (%)	Aynı şehir (%)	Aynı bölge (%)	Aynı ülke (%)	Yurtdışı (%)	Toplam (%)
Fason üretim ilişkileri	62.50	20.00	5.00	12.50	0.00	100.00

Tablo 6. Bütünleyici aktör ilişkileri mekansal dağılım oranları

İlişkiler/dağılım	Aynı ilçe (%)	Aynı şehir (%)	Aynı bölge (%)	Aynı ülke (%)	Yurtdışı (%)	Toplam (%)
Bütünleyici aktör ilişkileri	62.25	34.45	1.32	0.66	1.32	100.00
Tanıtım-promosyon	46.67	50.00	0.00	3.33	0.00	100.00
Finans	74.32	25.68	0.00	0.00	0.00	100.00
Danışmanlık	54.17	37.50	0.00	0.00	8.33	100.00
Mesleki eğitim	66.67	33.33	0.00	0.00	0.00	100.00
Üniversite	0.00	100.00	0.00	0.00	0.00	100.00
Ar-ge firması	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Tasarım firması	28.57	42.86	28.57	0.00	0.00	100.00

belirtmektedir. Öte yandan özellikle lider oyuncular vasıtası ile kümenin uluslararası satış ağlarının yaygınlığı artmaktadır. İhracat faaliyetlerine ek olarak orta ve büyük ölçekli küme firmaları yerel inşaat firmaları aracılığıyla yurtdışında projelendirme ve özel üretim yapmaktadır. Satış ağları kümenin en yaygın uluslararası ilişkilerini oluşturmaktadır.

Bütünleyici Aktörler

Bütünleyici aktörler, literatürde destek aktörler olarak da ele alınmaktadır. Sövell (2008) ve Andersson (2004)'e göre bu aktörler kümenin yenilik yaratımını sağlayan ayağıdır. Mekansal yakınlık yerel bilginin transferi ve aktörler arası iletişimin sağlanmasını arttırmaktadır. (Morrison, 2013). Bölgesel düzeyde teknoloji altyapısının oluşmaması, aktörlerin yeterli düzeyde var olmaması, yerelde kurulan ilişkiler ile üretilecek yeniliklerin uluslararası ilişkiler ile üretilme ihtiyacını ortaya çıkarılmaktadır.

İlişkilerin mekânsal dağılımı kapsamında kamu kurumları ve meslek dernekleri ile kurulan ilişkiler ele alınmamıştır. Bu ilişkilerin mekânsal yakınlığı değil niteliği ve küme içi etkileri değerlendirilmiştir.

Bütünleyici aktörler ile kurulan ilişkiler kümenin en zayıf ilişkileri olarak görülmektedir. İlişkiler Dudullu Bölgesi'nde yoğunlaşmasına karşın (%62.25), bu ilişkilerdeki artışı, bu oranın üstünde olan aracı kurumlar ve mesleki eğitim kurumları (meslek liseleri, usta-çırak kursları) ile olan ilişkilerin sağladığı görülmektedir (Bkz. Tablo 6). Küçük ölçekli firmalardan oluşan ve kendiliğinden gelişen bir küme olması, bu ilişkilerin kendi dinamikleri ile gelişmesine neden olmaktadır. Bu ilişkilerde finans kurumları ve danışmanlık kurumları ile kurulan ilişkiler dikkat çekmektedir. Finans kurumları ile kurulan ilişkiler (%74.32) küme bölgesinde (aynı ilçe) tüm aktörlerin ilişki oranının (%62.25) üstünde çıkmaktadır. Danışmanlık kavramı

firmalar bünyesinde mali müşavirlik ve özellikle yurtdışı satışlarında hukuki işlemler olarak algılanmaktadır. Uluslararası danışmanlık ilişkileri bölgenin en köklü ve ithalat bağları kuvvetli oyuncusu ve ihracat oranı yüksek orta ölçekli firmalar tarafından kurulmuştur.

Bütünleyici aktör ilişkilerinin ikinci derecede aynı şehir (İstanbul) bütünü ile kurulduğu görülmektedir. Reklam hizmetleri, danışmanlık hizmetleri, tasarım firmaları ile kurulan ilişkiler bütünleyici aktörlerin İstanbul ilişki oranının üzerindedir (Bkz. Tablo 6).

Dudullu küme bölgesinde (aynı ilçe) teknoloji ve tasarımın geliştirilmesi konusunda en temel ilişkiler üniversite, ar-ge firmaları ve tasarım firmaları/tasarımcılar ile kurulacak yerel ilişkilerdir. Tasarım firmaları ile ilişkiler %28.57 oranı ile bütünleyici aktör ilişkilerinin genel değerinin altında iken, Ar-Ge firmaları ile hiçbir ilişkinin kurulmadığı görülmektedir (Bkz. Tablo 6). Tedarik ağlarının bölgede yeni ürün konusunda bu görevi üstlenmesi ve üniversiteler ile iletişimin sağlanamamış olması bu ihtiyacın farkındalığını ortadan kaldırmaktadır. Son 15 yıllık dönemde Türkiye'de üniversite-sanayi işbirliğini geliştirmeye yönelik önemli adımlar¹² atılmış olmasına karşın, işbirliği mekanizmalarının ağırlıkla geleneksel yöntemlere dayanması bu ilişkilerin zayıf olmasına neden olmaktadır (Kiper, 2010).

Sövell'in (2008) aktör şemasında akademi olarak tanımladığı kurumlar ile kastedilen üniversiteler, kamu laboratuvarları, araştırma enstitüleridir. Bunlar gömülü bilgiyi ve analitik yeteneği barındıran kurumlardır. Bölgede üniversiteler ile ilişkisi olan oyuncular %1.75 olmakla birlikte kümenin lider oyuncularıdır. Kendilerine en yakın alanda İstanbul üniversitelerini tercih etmektedirler. Bu firmaların yönetici kadrosunun üniversite mezunu olması onların tabiri ile "ilişkilerin rahat kurulmasını sağlamıştır.

¹² Teknoparkların kurulmasına olanak sağlayan "Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu", Üniversite-Sanayi Ortak Araştırma Merkezleri Programı (ÜSAMP), Ar-Ge Yasası bu adımlardan önemlileridir.

Tasarımcılar veya tasarım firmaları ile Dudullu Bölge'sinde ilişkiler kurulmasına karşın, İstanbul (%42.86-aynı şehir) ön plana çıkmaktadır (Bkz. Tablo 6). Küme firmaları içerisinde lider oyunculardan olan 5 firmanın kendi bünyesi dışındaki tasarımcılar ile çalıştığı görülmektedir. Sermaye yapısının uygunluğu bu durumu açıklamasına karşın, tüm lider oyuncuların tasarım firmaları ile çalışmadıkları görülmektedir. Buna bir neden olarak, tasarımların, küme içerisinde merdiven altı firmalar tarafından hızlıca üretilerek düşük bedelle piyasaya sürülmesi belirtilmiştir. Taklit ve bu konuda enformel girişimci sayısının artması güven duygusunun oluşumunu engellemektedir.

Üyeleri ve yönetim yapısı itibari ile yerel bir dernek olarak değerlendirilebilecek MOBSAD taklidin engellenmesi ve güven duygusunun yaratımı konusunda önemli bir rol oynamaktadır. Aynı çatı altında birleşen firmalar taklit üründen kaçınmaktadır. Dernek kapsamında bölgede bulunan firmalar için yüz yüze ortak bir yapı içinde olmak, ortak sorunlar ile benzer hedeflere ilerlemek isteği güven duygusunu artırarak ilişkileri kuvvetlendirmektedir. Dernek üyeleri arasında üretim konusunda yapılan işbirliklerinin prestij kaybı olarak görüldüğü için gizli tutulduğu belirtilmiştir. Erdil v.d. (2008)'nin; Ankara mobilya kümesini de kapsayan çalışmasında, firmaların kuvvetli ilişkiler içerisinde olmalarına karşın, işbirliklerine gitmekten kaçındıklarını, sektörü beraber yapılandırma yaklaşımından uzak olduklarını tespit etmiştir.¹³

Dernek kapsamında ihracatta işbirliğine yönelik ihracat odaklı kümelenme projesi kamu kurumları ile hayata geçirilmek üzere. Mekânsal yakınlığın aktörler arasında kuvvetlendirdiği ilişkiler, işbirliğine dönüşmektedir. Bununla birlikte firmaların bir çatı altında olması, İstanbul Sanayi Odası mobilya sektör temsilcisinin yenilikçilik yaratımı için en önemli ortam olarak belirttiği mesleki bilgi paylaşım havuzunun yaratılmasını sağlamaktadır.

Sonuç

Temeli Marshall'ın "yığılma ekonomilerine" dayanan ve 1990'lardan sonra önemi giderek artan kümelenme yaklaşımının odağında "aktörler ve derin ilişkiler" vardır. Porter (1990), kümelerin ekonomik, sosyal ve teknolojik ilişkilerden oluştuğunu belirtmektedir. Mekânsal yakınlığın ilişkiler üzerinde etkileri ise literatürde tartışılmaktadır.

Makale, mekânsal yakınlığın aktörler arası ilişkileri kuvvetlendirerek, yığılmaların kümelenmeye dönüşümünü kolaylaştırdığı ve kümelenmeyi geliştirdiği kabulünden yola çıkmaktadır. Öte yandan farklı mekânsal düzeylerdeki ilişkilerin küme üzerindeki etkileri de ortaya konmuştur. Bu kapsamda, araştırma

bulgularının literatürdeki tartışmalara temel katkıları, kendiliğinden gelişen geleneksel üretim kalıplarına sahip kümelerde mekânsal yakınlığın küme ilişkilerindeki belirleyiciliği ve küme ilişkilerinin mekânsal örüntüsündeki değişim unsurlarının ortaya konmasıdır.

Geniş bir perspektifle ele alınan araştırma, tedarik, fason üretim ve bütünüleyici aktörler ile olan ilişkilerin mekânsal örüntüsünü belirlemiştir. Bu ilişkilerin her birinin yapısı farklılık göstermektedir. Tedarik ilişkileri kümenin tüm firmalarına değerek, yerel bir enformasyon ağı yaratmaktadır. Fason üretim ilişkileri, küme firmalarının birbirleri ile olan doğrudan iletişimini ifade etmektedir. Bütünüleyici aktör ilişkileri ise, kümenin yeni ürün ve yeni tasarımlar yaratımını destekleyen tüm aktörler ile ilişkili olmayan yerel ağlardır. Bu ilişkilerin mekânsal örüntüsü ise aktörlerin varlığına ve etkinliğine göre farklılık göstermektedir.

Araştırmanın temel bulguları mekânsal yakınlığın küme ilişkilerini kuvvetlendirdiğini doğrulamaktadır. Buna göre; kümenin en yoğun ilişkileri yerelde kurulmaktadır. Tedarik ve fason üretim ilişkileri yanı sıra, bütünüleyici aktör ilişkileri içinde aracı kurumlar (finans, danışmanlık kurumları) ile olan ilişkilerin, yerelde yoğunlaştığı görülmektedir. Teknoloji ve tasarım yaratımını destekleyici aktörler ise; İstanbul metropoliten kentinin sağladığı olanaklar çerçevesinde kuvvetli ilişkileri ortaya çıkarmaktadır. Tedarik ve fason üretim ağları "yüz yüze-sözlü-bireysel" yapıları nedeni ile yerelde kuvvetlenen ilişkilerdir. Nitekim Malmberg ve Power (2006)'ın belirttiği gibi bireylerin sosyalliği ve oluşan yerel enformasyon ağlarının emek hareketliliğine katkısı kümeleri geliştirmektedir. Bununla birlikte bire-bir iletişim ile gelişen güven duygusunun varlığı firmalar arası ilişkileri kuvvetlendiren unsurlardandır. Fason üretimin enformel, firmaların tabiri ile "merdiven altı" yapısı, güven duygusunu ilişkilerde belirleyici kılmaktadır. Fason üretim ilişkilerinde, ölçeğe dayalı hiyerarşik bir yatay yapılanma görülmektedir. Kümenin orta ölçekli firmaları, hızlı üretim yapan İstanbul dışı mobilya bölgeleri ile fason üretim ilişkileri kurmaktadır. Bölge firmalarının yerelde kuvvetlenen üretim ilişkileri, kümenin yerel üstü üretim ilişkilerinin kurulmasını sağlamaktadır.

İstanbul içerisindeki ilişkilerde ise Dudullu mobilya kümesi diğer mobilya yığılmaları ile tedarik ve fason üretim ilişkilerini devam ettirmekte ve geçmişten gelen bağlarını korumaktadır. Araştırmanın ikinci önemli bulgusu, yerelde gelişen dernek faaliyetleridir. Firmaların bir arada bulunması güven duygusunu ve ilişkileri kuvvetlendirerek işbirliği ve mesleki bilgi paylaşım havuzunu yaratmaktadır. Mekânsal yakınlığın "örgütlü yakınlığa" dönüşmesi ilişkilerin derinleşmesini ve işbirliğine dönüşümünü sağlamaktadır. Kendiliğinden kümeye dönüşen

¹³ Kümeler, Sanayi Ağları ve İnovasyon (KÜSAİ): Ankara bölgesi makine ve mobilya sektörleri örneği projesi, ODTÜ-TEKPOL Araştırma Merkezi, KOSGEB ve ASO işbirliği ile Doç. Dr. Erkan Erdil yürütücülüğünde geniş bir ekip tarafından hazırlanmıştır.

bir yığılmada yerel dernek bir bakıma küme inisiyatifi görevini üstlenmektedir. Tabandan tavana gelişen kümede, mekânsal yakınlık birleştirici bir etki yaratmaktadır.

Bununla birlikte; kümede, tasarım yaratımına yönelik aktörler (Üniversite, Ar-Ge, tasarım firmaları, meslek eğitim kurumları) ile ilişkili firma sayılarının düşük olması nedeniyle “mekânsal yakınlık” ile ilgili önemli sonuçlara ulaşılamamaktadır. Bulgular, ilişkilerin mekânsal yakınlık ile yorumlanamamasının ötesinde; kümenin yenilik yaratım ayağının eksik olduğunu göstermektedir. Küme, İstanbul’un beşeri sermaye ve bilgi altyapısı avantajını eksik ilişkiler nedeni ile kullanamamaktadır. Ancak, yerel üreticilerin kurduğu ticaret ağları (ekonomik ilişkiler) ile dış pazarlara bağlanması, kümeye tasarım kültürünün aktarımında yerel aktörlere alternatif, bir ağ oluşturmaktadır. Tasarımın geliştirilmesinde küresel ilişkilerin kurulması sektörün ve kümenin gelecekteki rekabetçiliği için yerel ilişkiler kadar önem taşımaktadır. Köroğlu v.d. (2012)’nin tasarım temelli geleneksel bir sektör olan İstanbul kuyumculuk kümesi üzerine yapılan araştırmasında benzer sonuçlara ulaşılarak, kümenin küresel ağlara eklenmekte yetersiz olduğu tespit edilmiştir.

Uluslararası ilişkilerin tedarik ilişkileri ve satış ilişkilerinde ortaya çıktığı görülmektedir. Tedarik ilişkilerinin yerelden uzaklaşmasını, teknoloji kullanım düzeyi belirlemektedir. Makine ve ek-malzemelerde teknoloji kullanımının gerekmesi ilişkileri uluslararası düzeye taşımaktadır. Hammaddede tedariki konusunda ise eğer ilişkiler uluslararası boyutta ise burada ürün bilgilendirme sürecinde üniversiteler veya teknik danışmanlar gibi destek aktörler devreye girmektedir. Dolayısıyla tedarik ilişkileri, uluslararası düzeyde kurulmasına karşın, yerel aktörlerle desteklenmesi gerekmektedir. Mekânsal olarak aktörlere erişilebilirliğin, bilgilendirme ve teknoloji kullanımında etkili olduğu görülmektedir.

Satış ilişkilerinde ise uluslararası ağlar, ihracat veya dolaylı ihracat yolu ile kurulmaktadır. Dolaylı ticaret ile oluşan uluslararası ağlar yerel yan sektörler vasıtası ile de kurulmaktadır. Bu ilişkilerde de ölçeğe bağlı farklılaşma görülmektedir. Ortadoğu ile ağırlıklı olarak kurulan ihracat ilişkilerinin yanı sıra, lider oyuncuların ihracat ilişkilerini mobilya tasarımında öncü olan İtalya ile kurabildikleri görülmektedir. Ancak lider oyuncuların küme firmaları ile parçacıl üretim ilişkileri dışında ortak bir zeminde buluşmaması, kümenin yeni pazarlara erişim olanaklarını sınırlamaktadır.

İstanbul’da kentleşme ekonomilerinin yarattığı pozitif dışsallıklar yenilik yaratımına ve farklı aktörlerin etkileşimine olanak sağlamaktadır. Mevcut sanayi stoğunun yeniden yapılandırılması sürecinde; kentin teknik ve beşeri altyapısı Dudullu mobilya kümesinin tasarım odaklı gelişimi için bir fırsat yaratmaktadır. Kümenin farklı mekânsal düzeylerde kurulan ilişkileri ise,

yerelin avantajlarını uluslararası bilgi ile birleştirerek işbirliği oluşumunu ve yenilik yaratımını desteklemektedir.

KAYNAKLAR

- Andersson, T., Serger, S., Sörvik, J., & Hansson, E. W. (2004). *The Cluster Policies Whitebook*. İsveç: International Organisation For Knowledge Economy and Enterprise Development.
- Asheim, B. T., Isaksen, A. (2002). Regional Innovation Systems: The Integration of Local 'Sticky' and Global 'Ubiquitous' Knowledge. *Journal of Technology Transfer*, 77-86.
- Audretsch, D. (1998). Agglomeration and the location of Innovative Activity. *Oxford Review of Economic Policy*, 14 (2), 18-29.
- Baumard, P. (1999). *Tacit Knowledge in Organizations*. London: Sage Publications.
- Beccatini, G. (2002). From Marshall's to the Italian "Industrial Districts". A Brief Critical Reconstruction. Alberto Quadrio (Ed.), *Complexity and Industrial Clusters: Contribution to Economics* içinde (s. 83-106). Springer.
- Belussi, F. (2006). In search of a Useful Theory of Spatial Clustering: Agglomeration Versus Active Clustering. USA: Routledge.
- Blundel, R. (2002). Network Evolution and The Growth of Artisanal Firms: a Tale of Two Regional Cheese Makers. *Entrepreneurship & Regional Development* 14, 1-30.
- Boschma, R. (2005). Social Capital and Regional Development: An Empirical Analysis of The Third Italy. R. A. Boschma ve R. C. Kloosterman (Ed.), *Learning from Clusters: A Critical Assessment from an Economic-Geographical Perspective* içinde (s. 139-168). Netherlands: Springer.
- Boschma, R. (2010). Proximity and Innovation: A Critical Assessment. *Regional Studies*, 39 (1), 61-71.
- Bresnahan, T., Gamberdella, A., & Saxenian, A. (2001). Old economy' inputs for 'New economy' outcomes: cluster formation in the New Silicon Valleys. *Industrial and Corporate Change* 10, 835-860.
- Brusco, S. (1986). Small firms and industrial districts: the experience of Italy. D. Keeble ve E. Wever (Ed.), *New Firms and Regional Development in Europe* içinde (s.184-202). London: Croom Helm.
- Castells, M. (1996). *The rise of Network Society*. Oxford: Blackwell.
- Cruz, S. C., Aurora, T. A. (2010). The Evolution of the Cluster Literature: Shedding Light on the Regional Studies-Regional Science Debate. *Regional Studies*, 44 (9), 1263-1288.
- Cumbers, A., Mackinnon, D. (2004). Introduction: Clusters in Urban and Regional Development. *Urban Studies*, 41 (5/6), 959-969.
- Erdil, E., Durgut, M., Pamukçu, T., Özman, M., Göksidan, H.T., Fındık, D., Çetin, C., Çetin, D., Kepenek, B., Çetinkaya, U.Y., Türkel, S. (2008). KÜSAA, Kümeler, Sanayi Ağları ve Inovasyon: Ankara Bölgesi Makine ve Mobilya Sektörleri Örneği Proje Sonuç Raporu. Ankara: STP.
- Estall, R., Buchanan, R. (1961). *Industrial Activity and Economic Geography*. London: Hutchinson.
- Moulaert F., Seika, F. (2003). Territorial Innovation Models: A Critical Survey. *Regional Studies*, 37, 289-302.
- Feldman, M. (1993). An Examination of the Geography of Innovation. *Industrial and Corporate Change*, 2, 451-470.
- Feser, E. J. (1998). Old and new theories of industry clusters. M. Steiner (Ed), *Clusters and regional specialisation: on Geography, Technology and Networks* içinde (s. 18-40). London: Pion.
- Forsman, M., Solitander, N. (2003). Knowledge Transfer in Clusters and Networks-An Interdisciplinary Conceptual Analysis. *JIBS Literature Review*, 1-23.
- Fujita, M., Thisse, J.F. (1996). Economics of Agglomeration. *Journal of the Japanese and International Economies*, 10, 339-378.
- Gordon, I. R., McCann, P. (2000). Industrial Clusters: Complexes, Agglomeration and/or Social Networks?. *Urban Studies*, 37 (3), 513-532.
- Grabher, G. (1993). The weakness of strong ties: the lock-in of regional development in the Ruhr area. Gernot Grabher (Ed), *The Embedded Firm: on the Socio-economics of Industrial Networks* içinde (s. 255-278). London ve New York: Routledge.
- Hoover, E. (1937). *Location Theory and The Shoe Leather Industry*. Cambridge: Harvard University Press.
- Ince, M. (2006). *Manuel Castells'le Söyleşiler*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Jacobs, J. (1969). *The Economy of Cities*. London: Penguin Books.
- Johansson, B., Karlsson, C. (2001). *Geographic Transaction Costs and Specialisation Opportunities of Small and Medium-Sized Regions: Scale Economies and Market Extension*. B. Johansson, C. Karlsson, & R. S. (Ed.), *Theories of Endogenous Regional Growth* içinde (s. 150-180). Berlin: Springer.
- Kiper, M. (2010). Dünya'da ve Türkiye'de Üniversite Sanayi İşbirliği: Bu Kapsamda Üniversite Sanayi Ortak Araştırma Merkezleri Programı. Ankara: Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı.
- Klink, A. V., Langen, P. D. (2001). Cycles in Industrial Clusters: The case of the Shipbuilding Industry in the Northern Netherlands. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 92, 449-463.
- Koroğlu, B. A., Eceral, T. Ö., Varol, Ç. (2012). Sanayi Kümelerinde Ağların mekansal Örüntüsü: İstanbul Kuyumculuk Sektörü Üretim Ağları. *METU JFA* 29 (1), 119/138.
- Lindqvist, G., Ketels, C., Sölvell, Ö. (2008). *The Cluster Initiative Greenbook 2.0*. Stockholm: Ivory Tower Publishers.
- Malmberg, A., Power, D. (2006). True Clusters A Severe Case of Conceptual Headache. B. Asheim (Ed.), *Clusters and Regional Development* içinde . USA: Routledge Taylor& Francis Group.
- Marshall, A. (1920). *Principles of Economics*. London: Macmillan and Co.
- Maskell, P. (2001). Towards a Knowledge-based Theory of the Geographical Cluster. *Industrial and Corporate Change*, 10, 919-1009.
- Morrison, A. (2004). "Gatekeepers of knowledge" within industrial districts: who they are, how they interact. 4th Congress on Proximity Economics: Proximity, Networks and Co-ordination. Marsilya.
- Morrison, A. (2013). The Dynamics of Technical and Business Networks in Industrial Clusters: Embeddedness, Status or Proximity. 35th DRUID Celebration Conference. Barcelona.
- Oakey, R., Kipling, M., Wildgust, S. (2001). Clustering Among Firms in the non-broadcast visual communications (NBVC). *Regional Studies*, 35, 401-414.
- Ökten A., Evren Y. (2013). İstanbul'da Geleneksel Kuyumculuk Sektöründe Yıkımın Coğrafyası: Zanaatkar Gözüyle Mekan ve Yer. 4. Kentel ve Bölgesel Araştırmalar Ağı Sempozyumu, Mersin.
- Parr, J. B. (2002). Agglomeration economies: ambiguities and confusions. *Environment and Planning A*, 34 (4), 717-731.
- Perry, M. (2005). Clustering Small Enterprise: Lessons From Policy Experience in New Zealand. *Environment and Planning C, Government and Policy* 23 (6), 833-850.
- Polanyi, M. (1966). *The Tacit Dimension*. London: Routledge and Keagan Paul.
- Porter, M. (1998). *Clusters and New Economics of Competition*. Harvard Business Review, 77-98.
- Porter, M. E. (1990). *Competitive Advantages of Nations*. New York: Basic Books.
- Raines, P. (2001). Local or National Competitive Advantage?: the tensions in cluster development policy. Glasgow: European Policy Research Center.
- Revilla-Diez, J. (2002). Metropolitan Innovation Systems-A Comparison Between Barcelona, Stockholm and Vienna. *International Regional Science Review* 25 (1), 63-85.
- Rosenfeld, S. (1997). Bringing Business clusters into the Mainstream of Economic Development. *European Planning Studies*, 5 (1), 3-23.
- Saxenian, A. (1994). *Regional Advantage: Culture and Competition in Silicon Valley and Route 128*. Cambridge: Harvard University Press.
- Schmitz, H. (1998). Responding to Global Competitive Pressure: Local Cooperation and Upgrading In the Sinos Valley, Brazil. IDS Working Pa-

- per, Institute of Development Studies.
- Steinle, C., Schiele, H. (2002). When Do Industries Cluster? A Proposal on How to Access an Industry's Propensity to Concentrate in a Single Region or Nation. *Research Policy*, 31 (6), 849-858.
- Swann, P., Prevezer, M. (1996). A comparison of the dynamics of industrial clustering in computing and biotechnology. *Research Policy*, 25 (7), 1139-1157.
- Tümertekin, E. (1972). İstanbul Sanayinde Kuruluş Yeri. İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1808.
- Tümertekin, E., Özgç, N. (2005). Ekonomik Coğrafya. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Türkiye'nin İlk 500 Sanayi Kuruluşu. (2013). Ocak 8, 2015 tarihinde İstanbul Sanayi Odası: <http://www.iso.org.tr/Sites/1/content/500-buyuk-liste.html?j=6493030> adresinden alındı.
- Uzzi, B. (1996). The sources and consequences of embeddedness for the economic performans of organizations: The network effect. *American Sociological Review*, 61(4), 674-698.
- Wal, A. L., Boschma, R. A. (2008). Applying social network analysis in economic. *Annual Regional Science*, 43 (3), 739-756.
- Williamson, O. (2000). The New Institutional Economics: Taking Stock, Looking Ahead. *Journal of Economic Literature*, 38(3), 595-613.

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Türkiye'deki İBBS2 Bölgelerini Lojistik Firmalarının Dağıtım Sistemleri ile Tekrar Düşünmek

Rethinking NUTS 2 Regions in Turkey with Logistic Firms' Distribution Systems

Adem Sakarya,¹ Gülden Erkut,² Yiğit Evren¹

¹Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul

²İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, İstanbul

ÖZ

Türkiye'de, Avrupa Birliği'ne uyum politikaları kapsamında kabul edilen ve uygulanan İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) farklı yönleri ile değerlendirilmiş ve eleştirilmiştir. Bu çalışma, İBBS2 ile üçüncü parti lojistik firmaları dağıtım ağlarını karşılaştırarak İBBS yapılanmasını tekrar düşünmeyi amaçlamaktadır. Bu karşılaştırma, nüfus ve alan değişkenleri arasındaki korelasyon değerleri kapsamında yapılmıştır. Korelasyon analizi için İBBS2 yapılanmasında bölgelerin yüzölçümleri ve nüfusları kullanılırken, lojistik firmaları dağıtım ağlarında ise dağıtım bölgelerinin yüzölçümleri ve nüfusları kullanılmıştır. Sonuç olarak, lojistik firmaları dağıtım ağları yapılarında alan ve nüfus değişkenleri arasında pozitif bir ilişki olduğu ancak İBBS2 yapılanmasında böyle bir ilişkinin olmadığı görülmüştür.

Anahtar sözcükler: 3PL; İBBS2; kentsel kademelenme; lojistik; korelasyon.

ABSTRACT

The Nomenclature of Territorial Units for Statistics (NUTS) system of Turkey has received various criticisms since it was established some 15 years ago as part of Turkey's application to join the EU. The aim of the present paper was to compare Turkey's NUTS 2 statistical regions with the distribution systems of local third-party logistics firms. Correlation analysis was employed to measure the degree of association between two variables: the surface area of NUTS 2 regions and their population. Ranges in which services are provided were used to evaluate the logistics firms' distribution systems. According to the results, while a positive relationship between the two variables was determined in the logistics sector, the same did not hold true for the NUTS 2 system.

Keywords: 3PL; NUTS2; urban hierarchy; logistic; correlation.

Bu makale 2013 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü'nde hazırlanan "Türkiye'de Kentsel Kademelenmenin Lojistik Sektörü Açısından Değerlendirilmesi" başlıklı yüksek lisans tezinden yararlanılarak oluşturulmuştur.

Geliş tarihi: 11.09.2014 Kabul tarihi: 17.12.2015

İletişim: Adem Sakarya.

e-posta: ademsakarya@yahoo.com.tr

TMMOB
Şehir Plancıları Odası

Giriş

Türkiye AB'ye tam üyelik kapsamında özellikle 90'lı yılların ikinci yarısından bu yana, ekonomi, yönetim-yönetişim, yasal, mekân vb. konularda uyum politikalarını sağlamaya çalışmaktadır. Karasal uyum politikalarından, İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS- NUTS: Nomenclature of Territorial Units for Statistics) 2002 yılında kabul edilmiş ve daha sonra uygulanmıştır. Türkiye'de o dönemde bulunan mevcut mekânsal ve yönetsel yapının İBBS yapılanmasına uygun olmaması, mekânsal anlamda bir dönüşümü gerektirmiştir. Oluşturulan yeni mekânsal organizasyon ile yeni bölge sınırları, kalkınma ajanslarının yer alacağı bölge merkezi iller belirlenmiştir.

2002 yılındaki Bakanlar Kurulu kararında yeni bölge sınırlarının; bölgesel gelişme planları ve nüfus kapsamında komşu illerin ekonomik, sosyal, coğrafik benzerliklerine göre oluşturulduğu belirtilmektedir (Bakanlar Kurulu, 2002). Bu ifade de, merkezlerin ve bölge sınırlarının belirlenmesinde hangi kriterlerin, hangi oranda kullanıldığı açık olarak belirtilmemektedir. Bu durum, yerleşmeler arası ilişkilerin değerlendirilmesi, bölgesel hizmet faaliyetlerinin yer seçimi ve etki alanları, yerleşmeler arası ulaşım yoğunluğu ve nüfus yapısı gibi kriterlerin, bölge merkezlerinin ve sınırlarının belirlenmesinde kullanılıp kullanılmadığı sorularını akla getirmektedir. Özbek (2012) çalışmasında, bu sorulara cevap niteliğinde, İBBS bölgelerinin normatif olarak belirlendiğini, odaklanılması gereken sosyo-ekonomik yapının dikkate alınmadığını belirtmektedir. Bu çerçevede kapsamında, bahsedilen bu eksiklik özel sektör bakış açısının da bölgelerin belirlenmesinde etkin olup olmadığı sorusunu gündeme getirmektedir. Nitekim özel sektör özellikle insan ve yük akımlarını gerçekleştirmesi ile yerleşmeler arası ilişkileri sağlayan bir yapıya sahiptir. Yerleşmeler arası bu ağ yapısı, özellikle yük akımı kapsamında lojistik firmalarının dağıtım sisteminde görülmektedir. Özellikle üçüncü parti lojistik firmaları (3PL) kendi dağıtım sistemlerinde, İBBS yapılanmasına benzer, dağıtım merkezleri ve dağıtım bölgelerine sahiptir. Bu çerçevede, bu çalışma iki kentsel kademelenme modelini incelemektedir; İBBS ve lojistik firmalar dağıtım ağı.

Bu çalışmada, İBBS ve lojistik firmaları dağıtım ağları karşılaştırılarak, İBBS yapılanmasına yönelik eleştiriler geliştirilmiştir. İki yapıyı karşılaştırmak amacıyla kentsel kademelenme kavramı temel olarak alınmıştır; nitekim şema olarak iki sistem de iki kademeli kentsel kademelenme yapısı göstermektedir. Ayrıca; bu yapıların, içerik olarak da ideal mekânsal organizasyona sahip olmaları için, kentsel kademelenme modeline benzemeleri gerekmektedir.

Neticede bu çalışma iki soruya cevap aramaktadır: İBBS ve lojistik firmaları dağıtım ağı yapıları kentsel kademelenme modeline uygun mu ve birbirlerine benzer mi?

Teorik Çerçeve - Kentsel Kademelenme

Kentsel kademelenme kavramı mekân ile ekonominin kesişiminde ortaya çıkmıştır. Mekân üzerindeki ekonomik etkiler, yerleşmelerin farklı ekonomik aktivite ve etkinliklere sahip olmasına neden olarak, yerleşmeler arasında kademeli bir yapıyı ortaya çıkarmaktadır. Kademeli yapı, farklı yönetim yapılarının (devletçi, liberal, vb.) farklı ekonomik politikalarına göre ve farklı yönetsel dönemlere göre değişim gösterebilmektedir. Kentsel kademelenme bu açıdan değerlendirildiğinde iki temel ekonomik yaklaşımın varlığından bahsedilebilir; neo-klasik ve liberal.

Neo-klasik yaklaşımda ilk kentsel kademelenme modeli Walter Christaller tarafından ortaya konulmuş, daha sonra Auguste Lösch bu modeli geliştiren yeni bir model ortaya koymuştur. Liberal yaklaşımda ise John Vernon Henderson ve Paul Krugman neo-klasik bakış açılarını eleştirerek kentsel kademelenme kuramları geliştirmişlerdir.

Neo-Klasik Yaklaşım

Ekonomide neo-klasik yaklaşım, 1870-1960 arası etkin olan klasik ekonomiye alternatif olarak geliştirilmiştir. Neo-klasik ekonomi, klasik ekonominin tamamen karşısında olmayıp, sistemin eksiklerini tamamlamaya ve sorunlarını çözmeye çalışan bir bakış sunmaktadır.

Klasik ekonomide temel amaç "kalkınma" iken; neo-klasik yaklaşımda temel amaç "dengeli kalkınma" olmuştur. Bu yapı, neo-klasik ekonomide bölge ve sektör kavramlarının ön plana çıkmasına ve bu kavramlar ile ilişkili olarak Christaller ve Lösch tarafından ilk defa kentsel kademelenme modellerinin geliştirilmesine olanak sağlamıştır (Dinçer, 1994).

Neo-klasik yaklaşımda kentsel kademelenme ile ilgili iki temel kuram geliştirilmiştir; ilk olarak Christaller tarafından Merkezi Yerler Kuramı ve ikinci olarak ise Lösch tarafından ortaya konan kuramdır. Bu kuramlarda coğrafya ve yaşayan nüfus ile ilgili iki temel varsayım ortaya konulmuştur, bu varsayımlar aynı zamanda liberal yaklaşımda ortaya konulan kuramlar için de geçerlidir (Dicken & Lyod, 1990; Krugman, 1996);

- Arazi her yerde aynı özelliği gösterir, tamamen düz ve sınırsızdır.
- Tüm yaşayanlar eşit gelir, talep ve ihtiyaca sahiptir ve ekonomik birey olarak maliyeti en aza indirmeye çalışır.

Walter Christaller

Christaller, Güney Almanya'da yer alan 2825 yerleşme üzerinde yaptığı gözlem ve analizler sonucunda Merkezi Yerler Kuramı'nı 1933 yılında ortaya koymuştur. Yerleşmelere yönelik yaptığı analizde Christaller, yerleşmelerin büyüklükleri

nin nasıl değiştiği, yerleşmeler arası ilişkilerin nasıl olduğu ve yerleşmelerin büyüklükleri ile dağılımlarının nasıl bir istatistiğe dayandığı gibi soruların cevaplarını aramaya çalışmıştır. (Tümertekin & Özgüç, 2008). Christaller, gözlemlerinden yola çıkarak Güney Almanya'da merkezler arası 7 kademeli bir yapının ve merkezler arası ilişkilerin olduğunu belirtmiş ve bu doğrultuda kentsel kademelenme modelini geliştirmiştir.

Bu kuramın temel noktası; ürün ve hizmetlerin sadece merkezlerde bulunması ve yaşayanların ihtiyaçlarını bu merkezlerden karşılamasıdır. Bu yapı ile merkezler kendi kademelerine göre hizmet alanına sahiptirler. Merkezler arası kademe farklılıkları; merkezlerin sahip olduğu hizmet ve ürün türlerine, niteliklerine göre değişmektedir. Üst kademe merkez daha fazla ve daha farklı ürün ve hizmet sunarken, alt kademe merkez daha az miktar ve farklılıkta ürün ve hizmet sunmaktadır. Bundan dolayı; alt kademe merkez, üst kademe merkezin hizmet alanı içerisinde kalmaktadır (Tümertekin ve Özgüç, 2008; Hottel, 1983).

Auguste Lösch

Lösch, Christaller'ın kuramını eleştirerek 1940 yılında kendi kuramını oluşturmuştur. Merkezi Yerler Kuramı ile temelde benzer olan bu kuram, bakış açısı ve yöntem bakımından farklıdır. Lösch'e göre Merkezi Yerler Kuramı katı sınırlara sahiptir ve mikro ekonomik bakış açısını içermemektedir, bu durum kuramı gerçek hayattan uzaklaştırmaktadır. Bu nedenle, Lösch hem tüketici hem de üretici davranışlarını birlikte değerlendirerek ideal mekânsal organizasyonu tanımlamaya çalışmıştır. Kuramda, firmalar coğrafi merkezde ölçek ekonomisi nedeni ile bir arada bulunmaktadır ve yaşayanlar bu merkezin etrafında yer seçerek ihtiyaçlarını bu merkezden karşılamaktadırlar. Bu yapı, merkez ve hizmet alanı şeklinde kurama yansımaktadır (Mulligan ve diğ., 2012). Merkezi Yerler Kuramı'nda olduğu gibi bu kuramda da merkezler arası kademeli bir yapı bulunmaktadır, alt merkezler daha dar hizmet alanına sahip ve daha az nüfusa ürün - hizmet sağlarken, üst merkezler daha geniş hizmet alanında daha fazla nüfusa ürün - hizmet sağlamaktadır (Dicken & Lyod, 1990).

Liberal Yaklaşım

1960larda neo-klasik yaklaşımın yetersizliklerinin ortaya konularak eleştirilmesi ekonomik coğrafyada yeni paradigmanın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu paradigma değişikliği kentsel kademelenme kuramlarına da yansımıştır. Kuramlardaki temel değişim, neo-klasik yaklaşımlarda daha çok talep yönüne odaklanılırken, liberal yaklaşımda ortaya konulan kuramlarda ise temel odak noktası mikroekonomi ve özel sektörün mekân üzerindeki etkisi olmuştur.

Liberal yaklaşım kapsamında kentsel kademelenme ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır ancak bunların tamamı Christaller ve

Lösch tarafından ortaya konulan teoriler ile aynı temele sahip değildir. İlk teori Henderson tarafından 1974 yılında geliştirilmiştir, daha sonra Stiglitz (1977), Wilson (1987), Hobson (1987), Abdel (1988), RiveraBatiz (1988), Fujita (1990) ve Krugman (1991-1994-1996) tarafından çeşitli kuramlar geliştirilmiştir (Abdel, 2003; Krugman, 1994).

Bu çalışmada, liberal yaklaşımın ilk ve son çalışmaları olmaları nedeniyle değişimi daha güçlü bir şekilde yansıtan, Henderson ve Krugman'ın ortaya koydukları kuramlar incelenmiştir.

John Vernon Henderson

1974 yılındaki The Sizes and Types of Cities çalışmasında Henderson, kent tipleri ve büyüklüklerini ilişkilendirerek kuramı oluşturmuştur. Bu kuram kentsel kademelenme kavramı içerisinde değerlendirilmesine rağmen, Christaller ve Lösch tarafından geliştirilen kuramlar ile az noktada benzerlik göstermektedir.

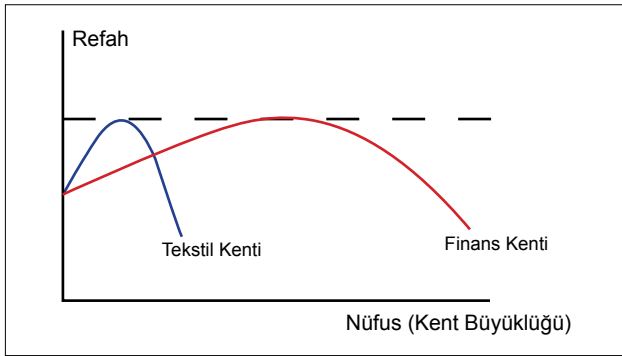
Henderson neo-klasik yaklaşımlarda eksik olan mikroekonomi kavramı üzerine odaklanmış, ekonomi ve piyasa koşullarının kenti nasıl şekillendirdiğini açıklamaya çalışmıştır. Neticede üretim ve tüketimin kentin ideal büyüklüğünü belirleyen iki önemli faktör olduğunu ortaya koymuştur (Henderson, 1974). Henderson kent büyüklüğü ile refah düzeyi arasında bir ilişkinin varlığından bahsederek en yüksek refah seviyesine ideal kent büyüklüğünde ulaşıldığını belirtmektedir. Refah seviyesi tüm insanlar için aynı kabul edilirken, kent büyüklüğü ile ilgili tek bir ideal değerden bahsedilmemektedir. Kentin ideal büyüklüğü, kentte yer alan ve üretim yapan firmaların türüne göre değişmektedir (Krugman, 1996).

Lösch kuramında da olduğu gibi Henderson, firmaların ölçek ekonomileri nedeni ile merkezde, bir arada yer seçtiklerini belirtmektedir. Bu merkez ve merkezin oluşturduğu hizmet alanı (yerleşme) üzerinde iki temel güç bulunmaktadır (Krugman, 1994);

- Merkezci kuvvet: Firmaların merkezde yığılması, ürüne-pazara erişim ve ölçek ekonomileri gibi pozitif ekonomik etkilerdir. Firmaların merkezleşmesine olanak sağlar.
- Merkezkaç kuvvet: Taşıma, ulaşım, kira maliyetleri ve kalabalık/kirlilik gibi olumsuz etkilerdir. Bu etkilerden dolayı yaşayanlar merkezden uzak yer seçiminde bulunmaktadır.

Bu iki güç arasında bir gerilim bulunmaktadır, bu gerilimin dengede olduğu aşama kentin ideal büyüklüğüne ulaştığı aşamadır. Bu denge farklı kent türlerine göre farklı kent büyüklüklerinde gerçekleşir. Şekil 1'de görüldüğü gibi tekstil ve finans kentleri, farklı üretim türlerine sahip oldukları için, farklı ideal kent büyüklüklerine sahiptirler.

Şekil 1. Kent türü ve büyüklüğü (Henderson, 1974 kaynağından hazırlanmıştır).

Şekilde görüldüğü gibi iki farklı kent, iki farklı nüfusta optimal kent büyüklüğüne (refah seviyesine) erişmektedir. Finans kentinde yer alan firmaların çalışanlarına, tekstil kentinde bulunan firmaların çalışanlarına sağladığından daha fazla ücret sağlaması; bu kentin optimal büyüklüğünün tekstil kentinin optimal büyüklüğünden daha fazla olmasına neden olmaktadır. Finans kentinde daha fazla ücret alan çalışanlar, daha fazla kent harcaması (işe gidiş- geliş ve arsa maliyeti) yapabileceği için merkezden daha uzak bir alanda ikamet ederler. Tekstil kentinde çalışanlar ise daha düşük ücret aldıkları için daha az kent harcaması yaparak merkeze daha yakın alanlarda ikamet eder. Merkez ile merkeze en uzak konut arasındaki mesafe finans kentinde, tekstil kentine göre daha fazladır. Optimal kent büyüklüğünü geçen kentlerde refah seviyesi düşmektedir, nitekim kent harcamaları da artmaktadır (Henderson, 1974). Kuram, neo-klasik yaklaşımların durağan bakış açısına karşı dinamik bir bakış açısı sunarak, yeni merkezlerin gelişimi konusunu da içermektedir. Kent ideal büyüklüğü aştığında, kentin merkezinde bulunan firma, kent dışında yeni bir yer seçer. Firmanın yer seçimi, diğer yeni firma yatırımlarını ve bu firmalarda çalışacak kişileri de çekerek yeni bir kent oluşmasına olanak sağlar (Henderson, 1974).

Paul Krugman

Kentsel kademelenme çalışmaları yeni ekonomik coğrafya akımı çerçevesinde Paul Krugman tarafından sürdürülmüş ve bu çalışmalar birçok coğrafyacı, ekonomist tarafından desteklenmiştir.

Krugman'a göre dinamik bir yapıda olan kenti durağan bir yapıda ele alan Christaller ve Lösch gerçeği kaçırılmaktadır. Bu nedenle Krugman kendi çalışmasında kentsel kademelenme kavramını dinamik bir süreç çerçevesinde incelemeye çalışmaktadır (Krugman, 1996).

Krugman kentin tarım arazi üzerinde kurulduğunu ve bir aks boyunca geliştiğini/büyüdüğünü varsaymaktadır. Bu kent izole bir yapıdadır, hammadde tarım arazisinden elde edilir, ürün-

hizmetler merkezde yer alan firmalar tarafından sağlanır ve bu ürün-hizmetler o kentte yaşayanlar tarafından tüketilir (Fujita ve diğ., 1998). Firmalar ulaşım maliyetlerini en aza indirme amacı ile kent merkezinde ve ölçek ekonomilerinden yararlanmak için de bir arada bulunurlar.

Krugman aynı zamanda merkezler arası kademelenmeden de bahsetmektedir. Kentin ilk gelişimini sağlayan merkez birinci kademe merkez olarak değerlendirilmektedir. Kentte firma sayısı ve üretim arttıkça daha fazla çalışana gereksinim duyulur ve kent hem nüfus hem de alan olarak büyür. Bu büyüme ile kent, firmaların en yüksek kârlarını elde ettiği ideal sınırlarına ulaşır. İdeal sınır aşıldığında, Henderson kuramında olduğu gibi, firmanın ulaşım maliyetleri artar ve kâr oranları düşer, dolayısı ile daha kârlı olması durumunda firma kentin dışında yeni bir yer seçer. Bu şekilde dinamik bir süreçle yeni kentlerin oluşması sağlanır (Fujita & Krugman, 2004; Fujita ve diğ., 1998). Ayrıca bu dinamik süreçte merkezlerin kademesi yükselmektedir. Firma daha kârlı olduğunu düşündüğünde kendi üretim türü ve miktarını değiştirir/geliştirir ve bu gelişim birinci kademe olan bir merkezin ikinci kademeye yükselmesine olanak sağlar. İkinci kademe merkez, Christaller ve Lösch kuramlarında olduğu gibi, birinci kademe merkezin sunduğu hizmet-ürünün daha fazlasını sunmaktadır (Fujita ve diğ., 1998).

Sonuç olarak bu çalışmada dört kuram incelenmiş ve karşılaştırılmıştır. Dört kuram bazı yönlerden benzerlik göstermesine rağmen bazı noktalarda yaklaşım ve yöntem açısından farklılıklar göstermektedir. Temel fark, neo-klasik bakış, talep odaklı iken; liberal bakış arza, firma kararlarına odaklanmaktadır. Bu kapsamda liberal bakışın kentsel kademelenme kavramına katkısı; firma davranışlarını mekân ile ilişkilendirmesi ve hem firma hem de tüketici davranışlarına odaklanmasıdır.

Farklılıkları olmasına rağmen dört kuramın ortak olduğu temel aynıdır. Dört kuram da merkezin hizmet alanı ve hizmet ettiği nüfus büyüklüğünün merkezin kademesi ile ilişkili olduğunu belirtmektedir; üst kademe merkez daha geniş hizmet alanına ve nüfusa hizmet eder. Burada nüfus ile hizmet alanı arasında pozitif güçlü bir korelasyon olduğunun vurgulanması gerekmektedir.

Bu çalışmada, bahsedilen korelasyon değeri (hizmet alanı ile hizmet alanındaki nüfus) +1 olarak kabul edilmiştir. Çalışmada, bu korelasyon; İBBS ile lojistik firmalarının dağıtım ağlarının karşılaştırılmasında kullanılmıştır.

Türkiye'de Kentsel Kademelenme

Türkiye'de özellikle planlı kalkınmanın geliştiği 1960lar sonrasında kentsel kademelenme ile ilgili farklı çalışmalar yapılmıştır. Çalışmaların farklı yaklaşımlar ve yöntemler ile oluşturulmalarına rağmen bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının azaltıl-

masına yönelik geliştirilecek planlara altlık oluşturmaları gibi ortak bir amaca yönelik oldukları görülmektedir.

1972 yılında başlatılan ve 1982 yılında tamamlanan Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesi Araştırması bu çalışmalardan- dır. Merkezi Yerler Kuramı'na dayandırılarak yapılan bu çalış- mada, yerleşmeler arası ilişkileri incelenerek, ülkenin 7 kade- meli bir yapıya sahip olduğu gösterilmiştir. Çalışmanın temel amacı, daha dengeli bir yapıya ulaşmak amacıyla ülkenin tama- mında bölgesel politikaları yönlendirmek olarak belirlenmiştir (DPT, 1982).

Türkiye'de mevcut durumda kentsel kademelenme, AB'ye uyum kapsamında oluşturulan İBBS ile belirlenmiştir.

AB'ye üye ve aday üye ülkeler farklı kurumsal ve mekânsal ya- pılara sahiptir, bu nedenle ortak istatistiklerin ve politikaların üretilmesi, istatistiklerin karşılaştırılması mümkün olmamak- tadır. Bu soruna çözüm olarak İBBS adı ile yeni bir mekânsal organizasyon tanımlanmış ve ülkeler, Türkiye de dahil, bu yeni yapıya uyum sağlamışlardır (Eurostat, 2007).

Yeni mekânsal birimlerin oluşturulmasına yönelik çalışma- lar AB bünyesinde 1970 lerde başlamış ve 2000 yılında ya- sal olarak kabul edilmiştir. Bu tarih sonrasında üye ve aday üye ülkeler, 2003 yılına kadar yeni mekânsal birimlerin belir- lenmesini gerçekleştirmiştir. Yeni mekânsal birimler olarak belirlenen İBBS yapılanmasının 3 temel amacı bulunmaktadır (Eurostat, 2007);

- Bölgesel istatistiklerin toplanması ve geliştirilmesi
- Bölgelerin sosyo ekonomik analizlerinin yapılması
- Bölgesel politikaların oluşturulması

İBBS 3 kademeli bir yapıya sahiptir; İBBS1 (üst kademe), İBBS2 ve İBBS3 (alt kademe). Ülkeler bu yapıyı kabul ederek kendi mekânsal birimlerinin tanımlanmasında bir dönüşüm gerçek- leştirmişlerdir (Eurostat, 2007). Türkiye'de İBBS yapılanması- nın kabul edilme nedeni şu şekilde açıklanmaktadır (Bakanlar Kurulu, 2002):

“Madde 1- Bölgesel istatistiklerin toplanması, geliştirilmesi, bölgelerin sosyo-ekonomik analizlerinin yapılması, bölgesel politikaların çerçevesinin belirlenmesi ve Avrupa Birliği Böl- gesel İstatistik Sistemine uygun karşılaştırılabilir istatistikî veri tabanı oluşturulması amacıyla ülke genelinde İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması tanımlanmıştır.”

Bakanlar Kurulu illeri İBBS3 olarak belirlemiş, bu birimlerden komşu olanların bir araya gelmesi ile İBBS2 ve İBBS2 birimle- rinin de bir araya gelmesi ile İBBS1 birimlerini tespit etmiştir. Neticede, 81 adet İBBS3, 26 adet İBBS2 ve 12 adet İBBS1 birimi oluşturulmuştur (Bakanlar Kurulu, 2002).

İBBS2 birimi kalkınma ajansını içeren merkez ve bu merkezin oluşturduğu hizmet alanını içeren bir yapı ile iki kademeli bir kentsel kademelenme modeli göstermektedir. Merkezlerin etki alanları, içerdikleri İBBS3 birimleri, farklılıklar göstermek- tedir. Örneğin Şekil 2'de görüldüğü gibi üç farklı İBBS2 bölgesi farklı sayılarda İBBS3 içermektedir; Ankara merkezli İBBS2 sa- dece kendi il sınırlarını içerirken, Konya merkezli İBBS2 Konya ve Karaman'ı, Kırıkkale merkezli birim ise Kırıkkale, Kırşehir, Nevşehir, Aksaray ve Niğde'yi içermektedir.

İki kademeli bir kentsel kademelenme modeli gösteren İBBS2 bölgelerinde kalkınma ajansının bulunduğu merkezin seçilmesi ve hizmet alanının (bölge sınırlarının) belirlenmesi, kalkınma ajansı tarafından belirlenecek olan plan-politikaların etkin ve doğru uygulanabilmesi kapsamında önemli bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak İBBS2 bölgelerinin belirlenme- sinde kriterlerin ne olduğu, hangi analizlerin yapıldığı konusu açık değildir.

Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda İBBS birimlerin belirlenmesin- de şu kriterlere uyulduğu belirtilmektedir (DPT, 2007):

- Yerleşme merkezlerinin kademelenmesi
- İller arasındaki fonksiyonel ilişkiler
- Coğrafi koşullar
- İstatistik toplama ve plan yapma amacına uygunluk

Kriterlerin açık olmaması, literatürde İBBS2 birimlerinin belir- lenmesini eleştiren çeşitli çalışmaların ortaya konulmasına zem- in hazırlamıştır. Özbek (2002) İBBS birimlerinin, tüm kade- meler için geçerli, yönetsel sınırlara bağlı olarak normatif bakış açısı ile belirlendiğini belirtmekte ve yerleşmeler arası ilişkile-

Şekil 2. İBBS örnekleri (Çalışma kapsamında hazırlanmıştır).

rin vurgulanmadığına dikkat çekmektedir. Öztürk (2009) ise İBBS2 birimlerinin, farklı karakterlerdeki İBBS3 birimlerinin bir araya getirilerek belirlenmesini eleştirmektedir. Toksöz ve Gezici (2014) İBBS2 birimlerinin belirlenmesinde özel sektör bakış açısı eksikliğini vurgulamaktadır. Yapılan analizde, İBBS2 birimlerinin merkez ve bölge sınırlarının, çeşitli özel sektör tarafından belirlenen merkez ve bölge sınırlarından daha farklı oldukları görülmektedir.

Eleştiriler incelendiğinde, genel anlamda İBBS2 birimlerinin kentsel kademelenme yapısına uygun olması gerektiği, merkez ve bölge sınırlarının belirlenmesinde yerleşmeler arası fonksiyonel ilişkilerin analiz edilmesi gerekliliği üzerinde durulmaktadır.

Bahsedilen yerleşmeler arası fonksiyonel ilişkilerin ortaya konulması için özel sektör bakış açısının gerekliliği, özellikle liberal dönem kademelenme kuramları- Henderson, Krugman- incelendiğinde, ön plana çıkmaktadır. Bu çerçevede, lojistik sektörü ve 3PL (üçüncü parti lojistik) firmaları dağıtım ağı yapısı, yerleşmeler arası fonksiyonel ilişkileri ve dolayısıyla kentsel kademelenme yapısını, özel sektör bakışı ile anlamamıza olanak sağlamaktadır.

Lojistik ve Türkiye’de Lojistik Firmalar

Lojistik sektörü, firmaların dağıtım ağı yapıları ile kentsel kademelenme modeline benzemektedir, ancak bu yapı tüm lojistik firmaları (3PL) için aynı değildir. Bu nedenle Türkiye’de lojistik firmalarının dağıtım ağlarını anlama amacıyla lojistik sektörünün genel yapısından bahsetmek faydalı olacaktır.

Lojistik

Lojistik genel anlamda bir yük akımı sürecidir. Birçok disiplin ile ilişkili olan lojistiğin farklı tanımları bulunmaktadır. İş dünyasında geçerli olan tanım Tedarik Zinciri Yönetimi Uzmanları Konseyi (Council of Supply Chain Management Professionals - CSCMP) tarafından yapılan tanımdır. Bu tanıma göre: “Lojistik, müşterilerin ihtiyaçlarını karşılamak üzere ürünlerin üretildiği noktadan, son kullanımının noktasına kadar olan tedarik zinciri içindeki malzemelerin, servis hizmetlerinin ve bilgi akışının etkin ve verimli bir şekilde iki yöne doğru hareketinin ve depolanmasının planlanması, uygulanması ve kontrol edilmesidir”.¹

Lojistik kavramı ilk olarak askeri kullanımda ortaya çıkmıştır. NATO (North Atlantic Treaty Organization) askeri anlamda lojistiğin ilgili olduğu konuları şu şekilde belirtmektedir:²

- Silah, araç, yakıt gibi tüm malzemelerin tasarımı, gelişimi, tedariki, depolanması, ulaşımı, dağıtımı, bakımı
- Personelin nakliyesi

- Tesislerin yapımı, bakımı, işletilmesi ve savaş sonunda yıkılması
- Sağlık malzemelerinin sağlanması

Lojistik kavramının askeri alandan iş dünyasına geçmesi II. Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşmiştir. Genel olarak bu geçiş Avrupa’da yaşansa da Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) esnek üretim gibi üretim sürecindeki değişimler ve tüm dünyada teknolojik gelişimin yaşanması, bu geçiş sürecini güçlendirmiştir.

II. Dünya Savaşı’nın Avrupa ekonomisi üzerindeki yıkıcı etkisini gidermek için Batı Almanya, Belçika, Fransa, Hollanda, İtalya ve Lüksemburg 1957 yılında Avrupa Topluluğu’nu kurmuşlardır. Bu topluluğun oluşturulmasındaki temel amaçlardan birisi ülkelerin sınırlarının geçirgen duruma getirilmesi ile hammaddenin temini, ideal üretimin yapılması ve dağıtımın sağlanmasıdır. Bu amacın yerine getirilmesi için lojistik temel araç olmuştur (Pienaar, 2004).

II. Dünya Savaşı sonrasında lojistik ABD’de bir sektör hâline gelmiştir. II. Dünya Savaşı’nın kazananlarından olan ABD askeri gücünü geliştirirken, dünya üzerinde pazar alanını da genişletmiştir. Bu geniş pazar alanına erişmek için ABD, hammaddenin temini, üretim ve dağıtım kapsamında etkin bir lojistik altyapısı geliştirmiştir. Bu bağlamda ilk lojistik firmaları ABD’de ortaya çıkmıştır (Tseng ve diğ., 2005; Wilson, 2008).

Lojistik firmalarının ortaya çıkması ve dünyaya yayılması post-fordizm, küreselleşme, liberal ekonomi ve rekabet ile ilgilidir. Dünyanın tamamının bir pazar hâline gelmesi ile firmalar esnek üretime geçme ve maliyetleri en aza indirme çabasını lojistik ile sağlamışlardır.

Bazı firmalar lojistiği kendi içyapılarında çözerken, bazı firmalar da dünyanın uzak noktalarına düşük maliyetle, kısa zamanda ulaşma amacıyla lojistik firmaları ile çalışmaktadırlar. Bu firmalar lojistik faaliyetlerini uzman firmalara aktararak kendi uzmanlık alanlarındaki rekabete odaklanmaktadırlar (Green ve diğ., 2008).

Lojistik; ulaşım, depolama, paketleme, stok yönetimi, sipariş ve bilgi yönetimi, gümrük gibi birçok faaliyeti içermektedir. Firma yapılarına göre bu faaliyetler azaltılabilir, artırılabilir, firmalar bu faaliyetleri kendi bünyelerinde gerçekleştirebildikleri gibi dış kaynak kullanımı şeklinde de gerçekleştirebilirler. Firmalara lojistik konusunda dış kaynak sağlayan lojistik firmaları üçüncü parti lojistik (3PL) firmaları olarak nitelendirilmektedir. Bu firmaların dağıtım sistemleri incelendiğinde, bir kısmının kentsel kademelenme modeli ile benzerlikler gösterdiği görülmektedir.

Firmalara lojistik dış kaynak sağlayan 3PL firmalarının gelişimi küreselleşme ve bilgi teknolojilerinin gelişimi ile paralel olup

¹ <http://cscmp.org/about-us/supply-chain-management-definitions>

² <http://www.nato.int/docu/logi-en/1997/lo-103.htm>

bu gelişim üç evrede izlenebilmektedir (Keskin, 2011: Green ve diğ., 2008):

- 1970-1980, 3PL firmalarının ulaşım faaliyeti sunması
- 1980-2000, ulaşımın dışında diğer lojistik faaliyetlerin de dış kaynak olarak edinilmesi. Ancak bu dönemde lojistik yönetimi lojistiği dış kaynak olarak kullanan firmaya aittir
- 2000 sonrası, bilgi teknolojilerinin gelişimi ile 3PL firmalarının lojistik yönetimini de bir hizmet olarak sunması

Tarihi süreç incelendiğinde 3PL firmalarının iş dünyasında baskın duruma geldiği ve firmalar tarafından daha fazla tercih edildiği görülmektedir. Keskin'e (2011) göre firmaların, 3PL firmaları ile çalışma nedenleri şu şekildedir:

- Küresel pazarda daha rekabet edebilir olma, kendi sektöründe rekabete odaklanma
- Uzman olunan sektöre odaklanma
- Gelişen teknolojiler kapsamında uzmanlaşan lojistik yönetime ihtiyaç duyma
- Lojistik faaliyetlerdeki maliyeti en aza indirme
- Ölçek ekonomilerinden yararlanma

Çalışılan firmaların tercihlerine göre 3PL firmaları dağıtım ağı değişmektedir, bu nedenle farklı dağıtım ağı tipleri mevcuttur. Ancak genel olarak Şekil 3'te görüldüğü gibi yük akımı bağlamında 2 farklı dağıtım ağı yapısına sahiptirler.

Şekil 3'te iki farklı dağıtım ağı modeli görülmektedir. İlk modelde yük doğrudan yerleşmelere taşınırken, ikinci modelde dağıtım merkezi aracılığı ile yük taşınmaktadır. İlk model tek bir noktaya yük taşınmasında avantajlı olurken, ikinci model komşu birden fazla yerleşmeye yükün taşındığı durumlarda avantajlı olmaktadır. Birinci model daha çok küçük ölçekli

firmaların dağıtım ağı yapısı iken, ikinci model genel olarak büyük ölçekli, ülkenin tamamına yük taşıyan lojistik firmaların dağıtım ağı yapısıdır.

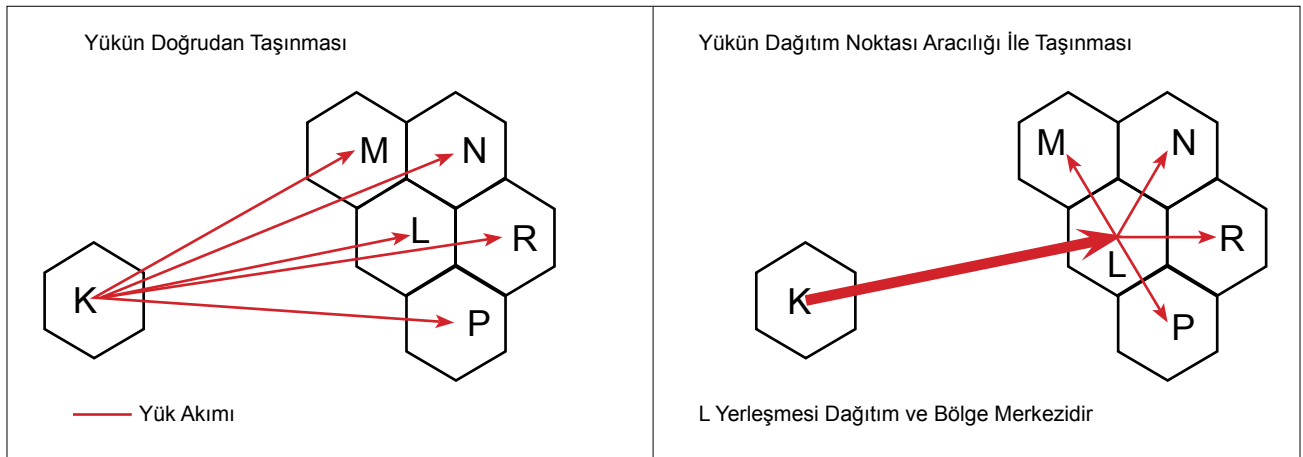
Türkiye'de Lojistik Dağıtım Ağı Yapısı

Türkiye'de farklı tipte lojistik firmaları bulunmaktadır. Bazı firmalar ulaşım, depolama, kargo hizmetleri gibi bir kısım hizmetler sunarken, bazı firmalar 3PL olarak tüm lojistik hizmetleri sağlamaktadır.

Türkiye'de toplam 3PL firması sayısı ile ilgili tam bir sayı bulunmamaktadır. Bu nedenle, bu çalışmanın kapsamı daraltılarak Capital 500³ listesindeki 3PL firmaları üzerinden değerlendirme yapılmıştır. 2011 yılı Capital 500 listesinde 13 adet 3PL firması bulunmakta ve bu firmaların 4⁴ tanesinin dağıtım ağı yapısı iki kademeli kentsel kademelenme modeline benzemektedir.

Firmaların dağıtım ağı ve firmaların organizasyon yapılarının anlaşılması, firmaların genel bilgilerinin edinilmesi amacıyla 4 firma ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmelerde firmaların yıllık gelirleri, çalıştıkları temel sektörler, sundukları lojistik hizmetler ve dağıtım ağı yapılarını belirlerken kullandıkları kriterlerin neler olduğu gibi sorular sorulmuştur.

Tüm firmalar 2011 yılında ortalama en düşük 50 milyon \$ ciro elde etmiştir. A firması 50- 100 milyon \$ aralığında, C firması 100- 150 milyon \$ aralığında, D firması 150- 200 milyon \$ aralığında ve B firması 200 milyon \$ üzerinde bir ciro elde etmiştir. Firmalar cironun büyük bir kısmını sadece ulaşım faaliyetinden elde ettiklerini belirtmişlerdir: A firması %97, B firması %80, C ve D firmaları ise %60.

Şekil 3. Dağıtım ağı yapıları modelleri (Çalışma kapsamında hazırlanmıştır).

³ Bu liste ekonomik büyüklük açısından Türkiye'de ilk 500'e giren firmaları içermektedir.

⁴ Gizlilik koşulları nedeni ile firmalar A, B, C ve D şeklinde kodlanmıştır.

Firmalar arasındaki temel farklılık, ciro gelirlerinin oransal olarak en yüksek değerlerini farklı sektörlerden elde etmeleridir. Firmalar gelirlerinin en az yarısını şu sektörlerden elde etmektedirler;

- A: Tekstil - Ayakkabı
- B: Otomotiv - Tekstil- Hızlı Tüketim Malları
- C: Beyaz Eşya - Tekstil
- D: Otomotiv Yedek Parça - Hızlı Tüketim Malları

Farklı sektörler ile çalışmak firmaların dağıtım ağı yapılarını değiştirmektedir. Bu nedenle firmaların ülke kapsamında dağıtım merkezleri ve bu dağıtım merkezlerinin hizmet alanları farklılaşmaktadır. Dağıtım merkezleri sayılarına baktığımızda sırasıyla; A: 24, B: 18, C: 27 ve D: 41 dağıtım merkezine sahiptir. Bu görüşmelerde, firmaların dağıtım merkezlerinin yer seçiminin ve dağıtım bölgelerinin sınırlarının belirlenmesinde hangi kriterlerin gözetildiğine dair iki önemli soru sorulmuştur. Bu sorularda, literatür araştırması sonucunda elde edilen bazı kriterler önerilmiş ve firmaların cevapları Likert ölçeği ile değerlendirilmiştir (Tablo 1).

Merkez yer seçimi ile ilgili en önemli kriterin, maliyetleri azaltma amacıyla, arazi fiyatının düşük olması olduğu tespit edilmiştir. Hizmet alanı büyüklüğü ve farklı ulaşım türlerine erişim de firmalar için önemli kriterler olarak görülmüştür. 3PL firmalarının farklı sektörlerdeki firmalar ile çalışmaları, merkez yer seçiminde diğer 3PL firmalarının merkez lokasyonlarının çok önemli olmamasına neden olmaktadır. Ayrıca çalışılan firmaların üretim merkezleri de 3PL firmaları için önemlidir (Tablo 2).

Ürünleri en kısa sürede istenilen noktaya ulaştırma amacıyla, hizmet alanı sınırlarının belirlenmesinde; alanın coğrafi duru-

Tablo 1. Firmaların bölge merkezi seçme kriterleri ve önemli olma oranları (Firmalar ile yapılan görüşmeler sonucunda hazırlanmıştır)

Kriter	Önem Oranı (%)
Arazi/ kira maliyeti	11,2
Merkezin hizmet alanı büyüklüğü	10,6
Farklı ulaşım türlerine yakınlık	10,1
Önemli tüketim merkezlerine yakınlık	9,5
Müşterilerin üretim merkezlerine yakınlık	8,9
Müşterilerin bölge merkezlerine yakınlık	8,9
Kalifiye iş gücü	8,9
Hizmet alanı nüfusu	8,4
Bölgesel teşvik	8,4
Bölgede yer alan taşeron firmalar	8,4
Diğer 3PL firmaların dağıtım merkezleri	6,7

Tablo 2. Firmaların hizmet alanı sınırı belirleme kriterleri ve önemli olma oranları (Firmalar ile yapılan görüşmeler sonucunda hazırlanmıştır)

Kriter	Önem Oranı (%)
Hizmet alanının coğrafi yapısı	14,4
Maksimum erişim süresi	14,4
Yol durumu	14,4
Yaşayanların sosyo- ekonomik durumu	13,7
Hizmet alanı büyüklüğü	12,9
Hizmet alanındaki temel ulaşım türü	11,5
Nüfus	10,8
Diğer 3PL firmalarının hizmet alanı sınırları	7,9

Tablo 3. Merkez sayıları ve korelasyon katsayıları (Firmalar ile yapılan görüşmeler sonucunda hazırlanmıştır)

	Merkez sayıları	Alan ve nüfus korelasyon katsayıları
İBBS2	26	- 0,137
A Firması	24	+ 0,362
B Firması	18	+ 0,459
C Firması	27	+ 0,404
D Firması	41	+ 0,449

mu, altyapı, yol yapısı konuları ile ilgili üç kriterin ön plana çıktığı görülmektedir. Ayrıca yaşayanların alım gücü, sosyo-ekonomik durumları ve yaşam alışkanlıkları da önemli kriterler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Firmaların dağıtım merkezi ve hizmet alanı sınırları seçimlerinde aynı kriterlere önem vermelerine rağmen ülke çapında dağıtım ağları farklılaşmaktadır. Firmalar ile yapılan görüşmelerde, bu farklılaşmanın nedeninin farklı sektörlerdeki firmalar ile çalışmak olduğu sonucuna varılmıştır.

İBBS2 İle Lojistik Firmalar Dağıtım Ağı Yapılarının Karşılaştırılması

İBBS2 ile 3PL firmaları dağıtım ağı yapılarının karşılaştırması, hizmet alanı nüfusu ve büyüklüğü arasındaki korelasyona göre yapılmıştır; çünkü daha önce değinildiği gibi kentsel kademelenme kuramlarında alan ile nüfus⁵ arasında güçlü pozitif bir korelasyondan (+1) bahsedilmektedir, hatta bu durum bahsedilen kuramlarda varsayım olarak kabul edilmektedir. Ayrıca, merkez sayıları, yer seçimleri de karşılaştırma yapıırken kullanılmıştır. Benzerlikler ve farklılıklar, yoğunluk harita-

⁵ Veriler TÜİK, 2011 kaynağından derlenmiştir.

ları oluşturularak analiz edilmiştir (Tablo 3).

Tablodan da görüldüğü gibi hem merkez sayılarında hem de korelasyon katsayılarında farklılıklar vardır. Lojistik firmaları kapsamında bu farklılığın temel nedeni, farklı müşteriler ve sektörler ile çalışmaktır. Özellikle, otomotiv yedek parçası gibi daha sıklıkla talep edilen ve bu nedenle daha fazla merkezde bulunması gereken ürünlere yönelik lojistik hizmeti sunan D firması, en yüksek merkez sayısına sahiptir. Buna benzer yorumlar diğer firmaların dağıtım ağları için de yapılabilir ancak İBBS2 yapılanması için böyle bir yorumun yapılmasına zemin teşkil edecek analitik bir zemin bulunmamaktadır.

Daha önce bahsedildiği gibi, kentsel kademelenme kuramlarında hizmet alanı ile bu alanda bulunan nüfus arasında pozitif, güçlü bir korelasyon (+1) vardır. Bu kapsamda firmaların dağıtım ağları incelendiğinde, tüm korelasyon değerlerinin pozitif olduğu; ancak 1 değerine yakın olmadığı tespit edilmiştir. Bu, alan ile nüfus arasında pozitif ancak; güçlü olmayan bir ilişkinin olduğu anlamına gelmektedir. Diğer taraftan bakıldığında, İBBS2 yapılanmasında negatif bir korelasyon değerinin olduğu görülmektedir.

Tabloda yer alan değerlerden temel çıkarım, lojistik firmaları dağıtım ağlarının güçlü olmasa da kademelenme kuramlarına uygun olduğu, bunun yanında İBBS2 yapılanmasının ise bu kuramlara uygun olmadığıdır.

Korelasyon katsayılarındaki farklılıklar, merkez yerlerin ve hizmet alanlarının farklılaşmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle firmaların dağıtım ağlarının ve İBBS2 yapılanmasının yoğunluk haritaları (alan ve nüfus korelasyonunu göstermesi bakımından) farklılıkların anlaşılması için önemli bir araç olacaktır. Şekil 4 İBBS2 yapılanmasının, Şekil 5, 6, 7 ve 8 ise firmaların dağıtım ağlarının yoğunluk haritalarını göstermektedir.

Firma dağıtım ağı yapılarında ortalama yoğunluk değerleri sırasıyla; A: 97, B: 105, C: 94 ve D: 92 şeklindedir. B firması, Türkiye'nin üçüncü en büyük ilinin hizmet alanını sadece kendi il sınırları şeklinde belirlemesi nedeniyle en yüksek ortalama yoğunluk değerine sahiptir. Nitekim diğer firmaların dağıtım ağlarında İzmir'in hizmet alanı daha geniştir. İBBS2 yapılanmasının ortalama yoğunluk değeri ise A, C ve D firmalarına yakın bir değer olan 92'dir.

Merkezlerin yer seçiminde firmalar arasında farklılıklar olmasına rağmen; ülkenin batısında, doğusuna göre daha fazla sayıda merkez olması ortak bir özellik olarak tespit edilmiştir. Diğer taraftan bakıldığında İBBS2 yapılanmasında merkez dağılımının daha dengeli olduğu görülmüştür. Bu durum, firmaların özel sektör bakışı ile daha fazla talep ve nüfusun olduğu bölgelere yöneldiğini, buna karşın İBBS2 yapılanmasında ise kamu bakış açısının bir gereği olarak ülkenin tamamına eşit hizmet götürme amacıyla merkez seçimlerinin yapıldığını göstermektedir.

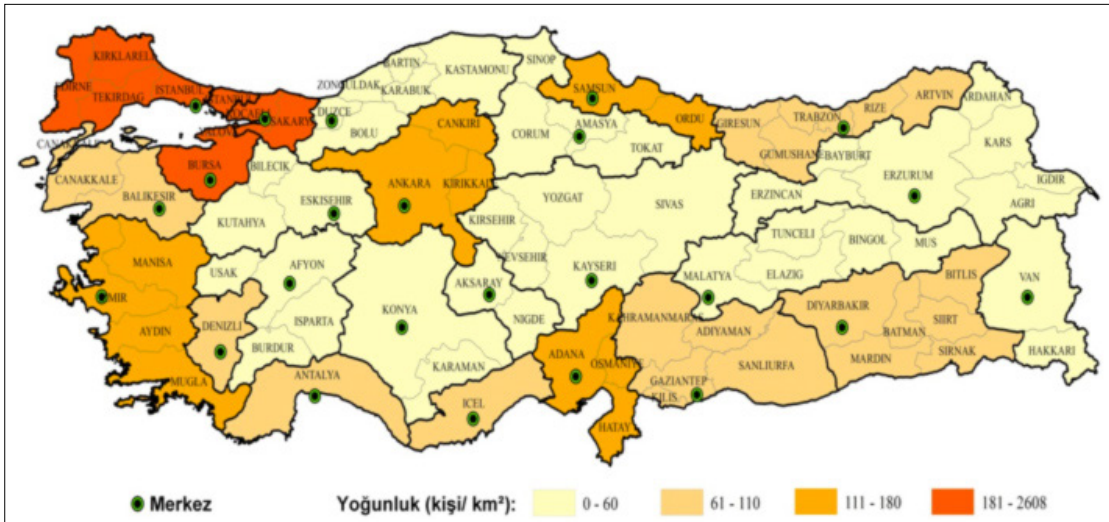
Firma dağıtım ağı yapıları ile İBBS2 yapılanmasının farklılaşmasına neden olan diğer bir önemli faktör ise hizmet alanı sınırlarının belirlenmesidir. Örneğin, ülkenin ikinci ve üçüncü büyük illeri olan Ankara ve İzmir'in, kentsel kademelenme kuramları kapsamında daha geniş hizmet alanına sahip olmaları beklenirken, İBBS2 yapılanmasında bu illerin hizmet alanları sadece kendi sınırlarını içermektedir. Firmaların dağıtım ağları yapısında ise bu iller daha geniş bir alana hizmet etmektedirler.

Sonuç

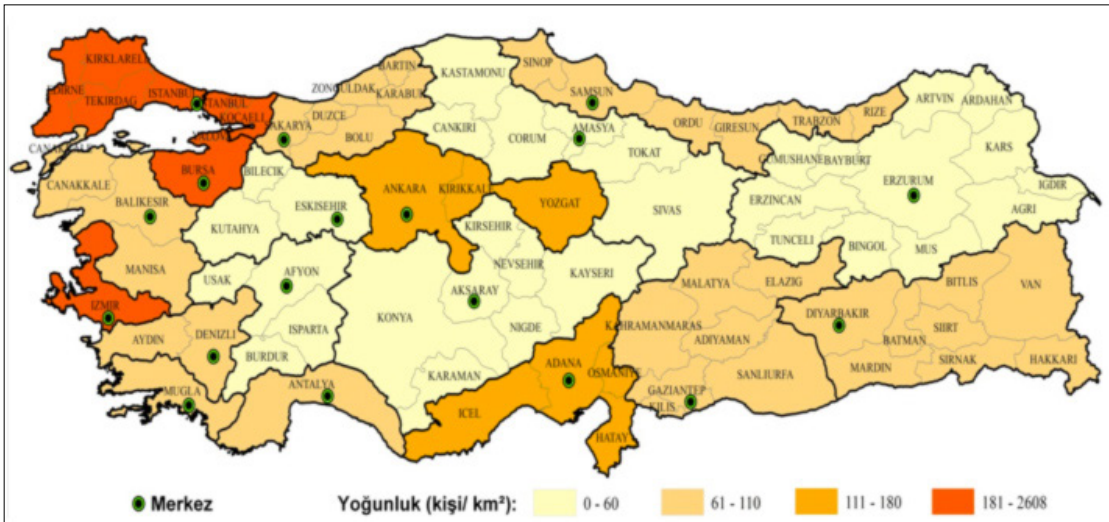
Kentsel kademelenme kavramı birbirini takip eden iki yaklaşım çerçevesinde gelişmiştir: neo-klasik ve liberal. Kuramlar neo-klasik yaklaşımda Christaller ve Lösch tarafından tüketici

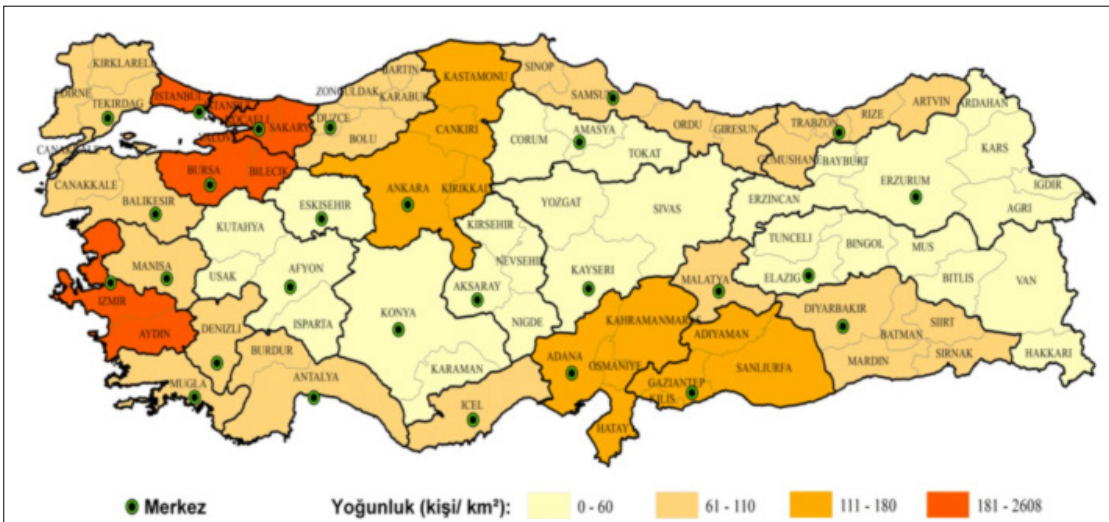
Şekil 4. İBBS2 yoğunluk haritası (Çalışma kapsamında hazırlanmıştır).

Şekil 5. A firması yoğunluk haritası (Çalışma kapsamında hazırlanmıştır).

Şekil 6. B firması yoğunluk haritası (Çalışma kapsamında hazırlanmıştır).

Şekil 7. C firması yoğunluk haritası (Çalışma kapsamında hazırlanmıştır).

Şekil 8. D firması yoğunluk haritası (Çalışma kapsamında hazırlanmıştır).

odaklı geliştirilirken, liberal yaklaşımda Henderson ve Krugman tarafından daha çok üretici odaklı, üretici-tüketici dengesini gözetten bir bakış ile geliştirilmiştir.

Türkiye’de, AB’ye uyum kapsamında oluşturulan İBBS-İBBS2 yapısı şema olarak iki kademeli bir kentsel kademelenme yapısı göstermektedir. Ayrıca, kalkınma ajansı gibi plan yapan, programları belirleyen bir yapıyı da içeren İBBS2 yapılanmasının içerik olarak da kentsel kademelenme kuramına uyması beklenmektedir. Kademelenme kavramı ayrıca lojistik sektöründe de görülmektedir. Farklı dağıtım yapılarına sahip olan 3PL firmaları aynı zamanda dağıtım merkezi ve hizmet alanı gibi yapıları içeren, kentsel kademelenme kuramları ile hem içerik, hem de şekil olarak benzerlik gösteren bir dağıtım ağı yapısına sahiptir. Bu çerçevede, Türkiye’de iki farklı kentsel kademelenme modelinden bahsetmek olasıdır: İBBS2 ve 3PL firmaları dağıtım ağı.

Bu farklı iki yapı iki soruya kapı açmaktadır; iki yapı kademelenme kuramlarıyla ve birbirleri ile benzer midir? Bu soruların cevabı için kentsel kademelenme kuramı temel alınmış ve merkezin hizmet ettiği alan ile nüfus arasındaki güçlü pozitif korelasyon araç olarak kullanılmıştır.

Lojistik firmaları dağıtım ağı yapılarında pozitif bir korelasyon değeri varken İBBS2 yapılanmasında negatif bir değer tespit edilmiştir. Bu değerler, İBBS2 yapılanmasının kademelenme kuramları ile uyumlu olmadığını, firmaların dağıtım ağı yapılarının ise nispeten uyumlu olduğunu göstermektedir.

Bu iki yapı arasındaki farklılıkları anlamak için yoğunluk haritaları oluşturulmuş ve merkez yer seçimleri ile hizmet alanı sınırlarının farklılaşmaları vurgulanmıştır. İBBS2 yapılanmasında, merkez dağılımında daha dengeli bir yapı söz konusu iken

firmaların dağıtım ağı yapılarında talebin yüksek olduğu batı bölgesinde daha fazla merkezin bulunduğu görülmüştür. Ayrıca, İBBS2 yapılanmasında daha dar alanda daha fazla nüfusa hizmet sunan bir merkez yapısı (özellikle İstanbul, Ankara ve İzmir) varken firmaların dağıtım ağı yapılarında nüfus ile alan arasında nispeten daha dengeli bir durum olduğu görülmüştür.

Neticede, özel sektör bakış açısı ile oluşturulan 3PL dağıtım ağı yapılarının, kamu bakış açısı ile oluşturulan İBBS2 yapılanmasına göre kentsel kademelenme kuramları ile daha uyumlu olduğu sonucuna varılmıştır. Bu sonuç, İBBS2 yapılanmasının ve arka planının tekrar sorgulanması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKLAR

- A Firması, Yarı Yapılandırılmış Görüşme. 21 Haziran 2013.
- Abdel, R. H. M.; Anas, A. (2003). Theories of system of cities. Department of Economics and Finance Working Papers, 2:1991- 2006, New Orleans University, New Orleans.
- B Firması, Yarı Yapılandırılmış Görüşme. 7 Kasım 2012.
- Bakanlar Kurulu (2002). Bakanlar Kurulu Kararı: 2002/ 4720. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/09/20020922.htm> (Erişim tarihi Haziran, 2013)
- Baskin, C.W. (1996). Central places in Southern Germany. Prentice Hall, New Jersey.
- C Firması, Yarı Yapılandırılmış Görüşme. 15 Ağustos 2012.
- Capital 500 Listesi. (2011). <http://www.capital500.net/capital/ca11.html>. (Erişim tarihi: Temmuz, 2012)
- D Firması, Yarı Yapılandırılmış Görüşme. 30 Kasım 2012.
- Dicken, P. and Lloyd, P. E. (1990). Location in space. New York: Harper Collins Publishers.
- Diğer, İ. (1994). Türkiye'de ekonomik mekân farklılaşmaları ve planlama, (yayınlanmamış doktora tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- DPT (1982). Türkiye'de Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesi. Cilt: I – II, Kalkınmada Öncelikli Yörelere Başkanlığı, Ankara: DPT Yayınları.
- DPT (2006). Dokuzuncu kalkınma planı- bölgesel gelişmede temel araçlar ve koordinasyon özel ihtisas komisyonu raporu. Ankara: DPT Yayınları.
- EUROSTAT (2007). Regions in the European Union. Eurostat-European Commission methodologies and working papers, (ISSN 1977- 0375), European Union.
- Fujita, M., Krugman, P. (2004). The new economic geography: past, present and the future. *Regional Science*, 83: 139-264.
- Fujita, M., Krugman, P., Mori, T. (1998). On the evaluation of hierarchical urban system. *European Economic Review*, 43: 209-251.
- Green, F.B., Turner, W., Roberts, S. (2008). A practitioner's perspective on the role of a third- party logistics provider. *Journal of Business and Economics Research*, 6(6): 9-14
- Henderson, J. V. (1972). The sizes and types of cities. Queen's Economics Department Working Paper, 75, Ontario.
- Hottel, R. (1983). Walter Christaller. *Annals of Association of American Geographers*, 73(1): 51- 54.
- Keskin, H. (2011). Lojistik El Kitabı. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Krugman, P. (1994). "Urban concentration: The role of increasing returns and transport costs", in the Proceedings World Bank Annual Conference on Development Economics, April 28- 29, 1994, Washington D. C.
- Krugman, P. (1996). Confronting the mystery of urban hierarchy. *Journal of the Japanese and International Economies*, 10: 399- 418.
- Mulligan, G.F., Partridge, M.D., Carruthers, J. (2012). Central place theory and Its reemergence in regional science. *The Annals of Regional Science*, 48: 405-431.
- Özbek, O. (2012). Türkiye'de normatif bölgeler ve il gelişme planlaması. *Amme İdaresi Dergisi*, 45-3: 129-154.
- Öztürk, A. (2009). Homojen ve Fonksiyonel Bölgelerin Tespiti ve Türkiye için İstatistikî Bölge Birimleri Önerisi, DPT Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Pienaar, W.J. (2004). Logistics: Its origin, conceptual evolution and meaning as a contemporary management discipline. International Logistic Congress 2004-Developing Value Networks Through Logistics and Transport, 1: 3-10. Dokuz Eylül University, İzmir.
- Toksöz, F., Gezici, F. (2014). Türkiye'de Bölgesel Yönetim: Bir Model Önerisi, TESEV Yayınları, İstanbul.
- Tseng, Y., Yue, W.L., Taylor, M.A.P. (2005). The role of transportation in logistic chain. *Proceedings of Eastern Asia Society for Transportation Studies*, 5: 1657-1672.
- Tümertekin, E., Özgöç, N. (2006). Beşeri coğrafya insan- kültür- mekân. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Türkiye İstatistik Enstitüsü (2011). Adrese dayalı nüfus kayıt sistemi veritabanı.
- Wilson, R.A. (2008). Economic impact of logistics. G. D. Taylor (Ed.), *Logistic Engineering Handbook*, 2-9. New York: CRC Press.

ARAŞTIRMA / ARTICLE

Akdeniz Bölgesi'nde Kentleşme Sürecinin Kırsal Bileşenleri: 70 Yıl Sonra Erdemli^{1,2}

Rural Constituents of the Urbanization Process in the Mediterranean Region: Erdemli after 70 Years

Ulaş Bayraktar,¹ Burak Beyhan,² Nilgün Kiper,³ Ali Cenap Yoloğlu,² Hakan Erkılıç⁴

¹Mersin Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Mersin

²Mersin Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Mersin

³Karadeniz Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Trabzon

⁴Mersin Üniversitesi, Radyo Televizyon Sinema Bölümü, Mersin

ÖZ

Bu metin çerçevesinde yapmayı amaçladığımız, günümüz Türkiye kırsal hayatının kentsel boyutlarını teşhis etmek. Ana savımız, son dönemin kırsal gelişmelerinde kentsel öğelerin de, en azından belli coğrafyalarda, görmezden gelinemeyecek bir önem arz ettiği olacak. Bu niyetle, Mersin'in Erdemli ilçesi üzerine yürüttüğümüz çalışmanın bulguları ışığında zirai faaliyetlerin yani en temel kırsal öğelerden birinin devamı ve bu sektörün yeni koşullara uyum sağlama sürecinde kentsel imkanların büyük önem taşıdığı savını sinayacağız. Bunun için öncelikle Türkiye'de tarımın geçirdiği özellikle son 1980 sonrası değişimi kısaca tartışıp, bu dönüşümün Erdemli gibi kırsal yerleşim yerlerinde izlediği farklı seyri ele alacağız. 1940'larda 0-300 m rakımdaki kıyı kuşağında narenciye, turfanda sebzeçilik gibi emek yoğun ve küçük aile işletmeciliğine bağlı gelişen entansif tarım faaliyetlerinin yaygınlaşmasıyla başlayan kırsal nüfusun kıyılışma sürecinin, zamanla kıyı bölgelerinin kentleşmesine ve giderek bu yerleşmelerin Çukurova kent bölgesiyle bütünleşme sürecine dönüşmüş olduğu ilk hipotezimiz olacak. Erdemli'nin tarımsal faaliyetlerinin devamında gayr-zirai diğer kentsel imkanların rol oynadığı da diğer bir iddiamızı teşkil edecek.

Anahtar sözcükler: Erdemli; kır-kent ilişkileri; tarımsal üretimin dönüşümü.

ABSTRACT

The primary aim of the present paper was to identify the urban dimension of rural Turkey. The main thesis is that urban factors, particularly in certain regions, have undeniable importance in recent rural developments. To that end, the great importance of urban possibilities in both the continuity of agricultural activities and the adaptation of the agricultural sector to new conditions is emphasized, supported by findings of a case study conducted in Erdemli. To identify the role of urban constituents in sustaining rural life, the transformation of the agricultural sector in Turkey since the 1980s is briefly described, followed by a discussion of the different courses this transformation has taken in rural settlements such as Erdemli. The primary hypothesis is that an agglomeration of the rural population in the coastal zone, caused by proliferation of agricultural activities based on labor-intensive work and family-run management, including citrus and early vegetable production in the coastal zone of 0–300-meter altitude in the 1940s, was urbanized as these settlements integrated with the Çukurova city-region. The secondary hypothesis is that non-agricultural urban possibilities have played an important role in the continuation of agricultural activities in Erdemli.

Keywords: Erdemli; urban-rural relations; transformation of agricultural production.

¹Bu çalışma, 113K632 numaralı TÜBİTAK araştırma projesi kapsamında gerçekleştirilmiştir.

²Bu metin 16-17 Nisan 2015'te Eskişehir'de düzenlenen Kent Araştırmaları Kongresi'nde bildiri olarak sunulan metnin gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş halidir.

Geliş tarihi: 01.07.2015 Kabul tarihi: 10.12.2015

İletişim: Ali Cenap Yoloğlu.

e-posta: acyologlu@mersin.edu.tr

TMMOB
Şehir Plancıları Odası

Giriş

6360 sayılı yasal düzenleme ile Büyükşehir Yasası'nda yapılan değişiklik, büyükşehirlerin sınırlarını il geneline genişleterek eskiden kırsal statü sayılan köylerin mahalleye dönüşmesine sebep oldu. Böylelikle, demografik niteliklere bağlı olarak tanımlanan idari kent/kır ayrımını sürdürmek iyiden iyiye zorlaştı. Bu zorluğa, sosyo-ekonomik ve kültürel kır/kent ayrımının güçlükleri de eklenince kırın nerede bittiği, kentin nerede başladığına dair tartışma çok daha ilginç bir hal aldı.³

Kent ve kırın karşıtlığına dair kestirme çıkarımlara yönelik itirazların yeni olduğunu söylemek haksızlık olacaktır. Kırdan kente göçün sonrasında ulaşılan kente uyum sağlamakta kırsal geçmiş ve bağlantıların enformel dayanışma ağları ve zaman zaman kırdan sunulan desteklerle geçişi yumuşatabilir. Mübeccel Kıray (1982: 16-17) bu gibi geçiş destek olan yapıları tampon mekanizma adını verir:

Görel olarak daha hızlı ve daha kapsamlı değişim hallerinde, her iki temel yapıda da görünmeyen, fakat oluşum içerisinde beliren ve bütünleşmeyi sağlayan kurumlar ve ilişkiler ortaya çıkar ya da eski kurumlar yeni fonksiyonlar kazanır. Bu hal, sosyal yapının her kurumu, ilişkisi ya da bunlarla ilgili değerlerin hepsinin aynı anda ve aynı hızla değişip, aynı süre içerisinde yeni bir yapı haline gelmemesinden doğar. Değişimin bunalsız olmasını sağlayan, çözülmenin önüne geçen ve her iki sosyal yapıya da ait olmayan bu yeni beliren kurumlar, ilişkiler, değerler ve fonksiyonları biz «tampon mekanizmalar» terimi ile ifade ediyoruz. Bu «tampon mekanizmalar» sayesinde, sosyal yapının çeşitli yönleri birbiri ile bağlanır, fonksiyonel bütünüün parçası olmayan taraflar kaybolur. Bu şekilde toplumun orta hızda bir değişim oluşumunda da görel bir denge halinde kalması olanağı bulunur

Bu anlamda, Türkiye'nin kentleşme sürecinde kırsal ya da kır kökenli bazı ilişki ve kaynakların bir tampon mekanizma olarak işlev gördüğünü söyleyebiliriz.

Bu çalışmanın amacı, yukarıdaki saptamanın diğer çehresini yani Türkiye kırsalının kentsel boyutlarını teşhis etmek. Başka bir ifadeyle, ana savımız, son dönemin kırsal gelişmelerinde kentsel öğelerin de, en azından belli coğrafyalarda, görmezden gelinemeyecek bir önem arz ettiği olacak. Bu niyetle, Mersin'in Erdemli ilçesi üzerine yürüttüğümüz çalışmanın bulguları ışığında zirai faaliyetlerin yani en temel kırsal öğelerden birinin devamı ve bu sektörün yeni koşullara uyum sağlama sürecinde kentsel imkanların büyük önem taşıdığı savını sınavacağız.

Kırsal yaşamın idamesinde kentsel bileşenlerin oynadığını iddia ettiğimiz rolü teşhis edebilmek için öncelikle Türkiye'de

tarımın geçirdiği özellikle son 1980 sonrası değişimi kısaca tartışıp, bu dönüşümün Erdemli gibi kırsal yerleşim yerlerinde izlediği farklı seyri ele alacağız. 1940'larda 0-300 metre yükseklik aralığındaki kıyı kuşağında narenciye, turfanda sebzeçilik gibi emek yoğun ve küçük aile işletmeciliğine bağlı gelişen entansif tarım faaliyetlerinin yaygınlaşmasıyla başlayan kırsal nüfusun kıyılama sürecinin, zamanla kıyı bölgelerinin kentleşmesine ve giderek bu yerleşmelerin Çukurova kent-bölgesiyle bütünleşme sürecine dönüşmüş olduğu ilk hipotezimiz olacak. Erdemli'nin tarımsal faaliyetlerinin devamında gayrı-zirai diğer kentsel imkanların rol oynadığı da diğer bir savımız olacak.

Türkiye'de Tarım

Çağlar Keyder Türkiye tarımında küçük mülkiyetin yaygınlığının tarihsel köklerini araştırırken, aslında Anadolu'nun büyük bölümünde köleci emeğe dayalı bir tarımın hiç bir zaman geçerli olmadığını belirtir. Öyle ki Bizans döneminde dahi Anadolu eyaletlerinde, üretimin küçük köylü-güçlü merkezi otorite ilişkisi içinde malikâneler ve serfleşme gerçekleşmemiştir. Osmanlı döneminde, imparatorluğun çekirdeğini oluşturan Anadolu ve Balkan eyaletlerinde feodalleşmeye yani "toprak edinen yöneticilere devletin karşı çıkması köylülüğün bağımsızlığının uzun dönemli garantisi oldu." Bağımsız köylü - otoriter devlet ilişkisi, kiracı durumunda olan, "emeğini serbestçe kullanabilen ve müdahaleye uğramadan üretimini tamamlayabilen" köylü hanenin yıllık üretimi üzerinden alınan vergiye dayanıyordu. Devletin merkezi otoritesinin zayıfladığı dönemlerde kendini gösteren büyük toprak sahipliğine dayalı güçler 1830'larda yeniden gücünü merkeze teslim ettiğinde, Osmanlı'da tarım üretimi dünyadaki yeni ekonomik oluşumlara entegre olma yolundaydı. Bu süreçte küçük meta üreticisi köylüler ile merkezi devlet otoritesi arasında bir çözülme yaşanacağı düşünülürken, tam tersi kapitalist dünyaya hammadde üreten ticari tarıma yönelecek küçük köylüyü destekleyecek yönde politikalar geliştirilmişti. Bir taraftan 1858 Arazi Kanunnamesi ile toprağında kiracı olan köylüye tapu verildi, bir taraftan da geniş bataklık arazilerin kurutulması yoluyla üretilen ve işlenmeyen araziler yarı göçebe aşiretler ve kaybedilen topraklardan gelen göçmen ailelere dağıtılarak küçük meta üretici sayısı giderek genişliyordu. Bu süreç içinde, özellikle Ege'de kapitalist tarımsal üretim gerçekleştirmek isteyen yatırımcılar başarılı olamadı, çünkü bu geniş çiftliklerde ücretli çalıştıracak yeterince insan bulamadılar. Keyder özellikle bu dönemde kıt olanın tarım toprağı değil, işgücü olduğuna özellikle dikkat çeker. Bu ortamda oluşan çiftliklerin piyasadaki işleyişini de bir bakıma aile emeğine bağlı küçük çiftçilerin belirleyici olduğu yapılan saptamalar arasındadır (Keyder, 2009, 257-74).

Faruk Tabak'ın küçük üreticilerin 19. yüzyıla kadar önemini koruması, sadece merkezi otoritenin kollayıcı politikalarıyla açıklanamayacağını, küçük üreticilerin değişen pazar ilişkilerine kendilerini nasıl adapte edebildiklerinin araştırılması gere-

³ Bu ayrımın gri tonlarını tartıştığımız bir çalışma için bkz. Kiper ve ark. (2014).

ğine dikkat çekerek kırsal hanelerin durağan değil, tersine yeni eğilimlere bağlı olarak yeniden yapılanan kurumlar olduğunu belirtir. Yazar, Doğu Akdeniz kıyı kuşağında, bugünkü Suriye topraklarında, 18. yüzyılda başlayan ve 19. yüzyılda kendini belli eden ticari tarımın gelişim sürecini irdelerken küçük köylü işletmelerin öncelikle tarımsal üretim pazarının canlanmasına koşut olarak gelir düzeylerinde bir artış olduğunu belirtir. Pazar düzenli üretim yapabilme koşullarını sağlamak için üretim sahasında çok çeşitli ve dönüşümlü ekim yöntemlerini uygulayan küçük köylü işletmeleri bu süreçte toprağın verimliliğini arttıracak ürünler devreye sokar. Bostan ürünleriyle başlayan bu ürün çeşitlenmesi domates ve patates gibi sebzelerin de eklenmesiyle daha da çeşitlenmiştir. Bahçe tarımının yaygınlaşması ürün çeşitliliğini getirmiş ve pazara arz edilen ürün miktarında da artış olmuştur. Ürün çeşitlenmesiyle birlikte emek kullanımında ve tarım tekniklerinde de değişimler görülmüştür. Bu döneme kadar tekstil sektörüne yarı mamul madde üreten köylüler, zamanlarının tamamını tarım işlerine ayırmak zorunda kalmışlar ve entansif tarım yöntemlerini kullanmaya başlamışlardır. Bölgenin tarımsal ekonomisini destekleyen bir diğer faktör ise, bölge coğrafyasının farklı yüksekliklerde farklı tarım ürünlerinin üretilerek, zamanla birbirini tamamlayan bir işbölümünün oluşabilmesidir. Kıyı bölgeler ihracata yönelik üretim yapılırken, iç ve yüksek kesimlerde tahıl ve hayvan üretimi yapılarak kıyı bölgesi insanların temel gıda maddeleri üretiliyordu. Tabak bu süreci aktarıırken Doğu Akdeniz'de 17. yüzyılda yapısal rolünü kaybetmiş olan kırsal mülkiyet biçiminin, dünya ekonomisiyle bütünleşme sürecinde yeniden işlerlik kazanarak, bölgede yeni bir üretim organizasyonun ve coğrafi uzmanlaşmanın oluştuğunu göstermiştir. Bu süreçte de en önemli faktörün toprak değil, emek olduğu ve göçmen işgücünün de devreye girmesiyle üretim ilişkilerinin karmaşık bir hal aldığı ortaya konmuştur (Tabak, 1998, 139-57).

Bahattin Akşit 1963-1991 yılları arasında Türkiye tarım istatistiklerine göre 1000 dekar'ın üstünde işletme büyüklüklerinde bir artışın gözlemlendiğini, ancak 1-100 dekar ve 101-200 dekar işletme kategorisinde çok büyük değişikliklerin olmadığına ve ülke tarımında "küçük meta üreticilerinin yaygın ve yerleşmiş olduğu gerçeğine" dikkat çekmiştir. Bu durum tarım sektöründe hiç bir şeyin değişmediği anlamı taşımadığını, aksine küçük işletmeler halen küresel piyasaya ürün üretilip, teknoloji kullanımı ve tüketim talepleri değişmesine rağmen var olabiliyorlarsa; bir şeylerin ciddi biçimde değişmesi gerektirdiğini hatırlatır (Akşit, 2006, 143-145). Küçük tarım işletmelerinin bazı bölgelerde üretimlerine devam etmesinde bölgenin pazara entegre olma süreci, aile emeğinin yeniden organizasyonu, aile ekonomisi içinde başka sektörlerden gelen kaynakların kullanımı, kadın emeği, emek piyasası gibi faktörlerin üretim sürecindeki yeri sorgulanmalıdır.

Öte yandan zaman zaman merkezi iktidarın büyük toprak sahipliğini destekleyen yönüne dikkat çeken araştırmalar da

vardır. İmparatorluktan cumhuriyet rejimine geçişin ana faili olan İttihat ve Terakki'nin Anadolu eşrafı ile kurduğu yakın bir temas ve dayanışma içinde olduğu biliniyor. Hatta Önal (2014, p. 296), İkinci Meşruyet'in ardından büyük toprak sahipleri tarafından kurulan Osmanlı Çiftçiler Derneği'nin merkezinin İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin merkezi olduğunu belirtir. Cumhuriyet'in tarım politikaları da iktidarın büyük toprak sahipleri ile ittifakının devam ettiğini düşündürür. Önal (2014, pp. 289-290) büyük toprak sahiplerinin Erken Cumhuriyet döneminde hızla zenginleşmesine izin veren bu sıcak ilişkinin üç ayrı boyutta gözlenebileceğini düşünür: aşarın kaldırılması, toprak mülkiyetinin ilkel birikim yöntemleriyle merkezileşmesi ve toprak reformu tartışmalarının bertaraf edilmesi.

Büyük toprak sahipliğini destekleyen tutumun çok partili hayata geçişle Türkiye siyasetini hükmüne alan popülist politikalarla yumuşadığı söylenebilir de, 1980 sonrasında hakim yönelim olan neo-liberal politikalar küçük zirai üreticilerin üzerinde yoğun bir baskı oluşturdu. Küresel pazarlarla entegrasyonun kaçınılmazlığı ve devletin ekonomi içindeki gerileyen varlığı, üreticileri ulusötesi baskı ve dalgalanmalara karşı korumasız kıldı. Bu da küçük üreticilerin tarımsal faaliyetlere devam edebilmesini zora soktu.

Diğer taraftan, küçük üreticilerin üzerindeki bu baskılar karşısında Akdeniz ve Ege'deki kıyı bölgelerin konumu istisnai bir nitelik taşır. Çünkü buralarda, tarımsal ürünü çeşitlendirme ve bu ürünleri bölgesel, ulusal hatta küresel pazarlara görece kolay ulaştırma imkanları, tarım dışı istihdam olanaklarının varlığı ile birleşince; küçük üreticilerin söz konusu baskılara direnme şansı daha fazla olabildi. Başka bir ifadeyle, kıyı bölgelerinde işaret edilen istisnai durumun sebebi zirai faaliyetlere yönelik kentsel destek mekanizmalarının gelişebilmiş olmasıdır. Bu anlamda, bildirimiz Keyder ve Yenal'ın (2013b, pp. 170-171) "Türkiye'de salt tarımdan geçinen kırsal nüfus[un] azalmakta ve gelir faaliyetlerinin çeşitliliği açısından giderek artan oranda kırsal nüfus[un] kentsel kesimlerle benzeşen şartlarda" yaşıyor oldukları savını paylaşmakta ve bunun Erdemli özelinde ampirik olarak göstermeyi amaçlamaktadır.

Erdemli

Erdemli 4 Temmuz 1954'te ilçe oluncaya kadar, bugün ilçenin ortasından geçen Alata Deresinin doğusu Mersin, batısı ise Silifke ilçe sınırları içindeydi. Erdemli ilçesi Dağlık Kilikya'dan Ovalık Kilikya'ya, yani Taşeli Platosu'ndan Çukurova Bölgesi'ne geçiş niteliği taşıyan bir coğrafi karaktere sahiptir. Dolayısıyla Erdemli ilçe genelinde, özellikle kıyı boyunca, batıdan doğuya doğru düz ve verimli tarım arazisinin genişlediği görülür.

Osmanlı idaresinde Alata Deresinin batısı İçel Sancağı'nın Karataş Kazası, doğusu ise Tarsus Sancağı'nın Elvanlı Kazası sınırları içindedir. 18. yüzyıl kaynaklarına göre Karataş Kaza-

sında herhangi bir kasaba ve şehir büyüklüğünde bir yerleşme görülmez (Köse, 2013, p 57–58). İdari rolü 1870'de Yağda-Koyuncu Bucağı olarak yeniden belirlenen yöre halkının büyük bir bölümü yarı-göçebe yaşayan Yörük aşiretlerine mensuptu. Aşiretlerin son göçebe üyeleri 1960'larda yerleşik hale geçmiştir (Yalçın, 1993).

19. yüzyılda kıyı kuşağında öne çıkan yerleşmelerden biri Lamas Köyü, diğeri de Tömük nahiyeye merkezidir. Erdemli Köyü ise Alata Deresi üzerindeki taş köprüünün hemen yanında kurulmuş, Silifke - Mersin arasında bir menzil görevi üstlenmiştir. Alata İskelesi 20. yüzyılın başına kadar, kereste nakliyatının yapıldığı önemli bir iskele olmuştur (Mazak, 2011). Bugünkü Erdemli ilçesinin üzerinde bulunduğu coğrafyada, 16. yüzyıldan 19. yüzyıl sonuna kadar iki ayrı kaza birimi olmasına ve hem kara, hem de deniz ulaşımında sahip olduğu stratejik öneme rağmen 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar kırsal karakterini bütünüyle korumuştur.

Kıyı kuşağının tarım için çekici hale gelmesi, aslında Çukurova'nın 19. yüzyılın ikinci yarısında bataklıkların kurutulup, sulama kanallarının inşa edilerek yoğun tarım faaliyetlerine açılması ile başlar. Çukurova'nın geniş tarımsal sahasına yarı-göçebe unsurların ve Kafkas-Balkan göçmenlerinin iskânı ile emek unsuru temin edilmeye çalışılmıştır. Dünya ekonomisine hammadde üretmek için var olma çabası Erken Cumhuriyet döneminde de sürecektir. Çukurova'da başlayan kıyı kuşağının tarımsal üretime açılması dalga dalga Akdeniz kıyı kuşağının henüz tarıma açılmayan bölgesine de yayılmaya başlamıştır. 1930'larda kıyı kuşağında narenciye üretimi yöre halkı tarafından benimsenmiş, Erdemli ilçesi kıyı kesimi boyunca akarsu kenarlarında ve özellikle Lamas, Tömük gibi kasabalarda limon üretimi önem kazanmaya başlamıştır. İkinci bir seçenek ise sebze üretimidir. Ancak tarımın yaygınlaşması için öncelikle kıyı ekolojisinin dönüşümü gereklidir. Sivrisineklerin kontrolü altında olan sulak alanların kurutulması yoluyla bir taraftan tarım alanı elde edilecek, bir taraftan da kıyıda yerleşmeye engel teşkil eden sıtma hastalığının kaynağı da ortadan kalkacaktır. 1930'lardan itibaren bataklıkların kurutulması bugünün genç kuşakları tarafından ekolojik bir tahribat olarak adlandırırken, önceki kuşaklar bunu bir başarı hikayesi olarak görmektedir.

Erdemli'nin kıyılışma sürecinde ikinci önemli dönem ise 1950-60 yılları arasındaki dönemdir. Bu süreçte ilçenin kuru olarak Erdemli'nin ilçe merkezi olması, sulama kanallarının inşa edilmesi, Silifke-Mersin Karayolunun inşası, bölge tarımının geliştirilmesi için araştırma yapmak ve bölgede bilinçli çiftçi yetiştirmek üzere 1948'de Alata Teknik Bahçivanlık Okulunun kurulması ve eğitime başlaması bu yıllarda önemli devlet yatırımlarıdır. İkinci dünya savaşının kırsal alanda, özellikle hayvancılıkla uğraşan kesim üzerinde yarattığı ekonomik baskı ise kıyılışma sürecindeki itici faktörler arasındadır. 20. yüzyıl boyunca böylesi kırsal nitelikler arz eden Erdemli'nin ekono-

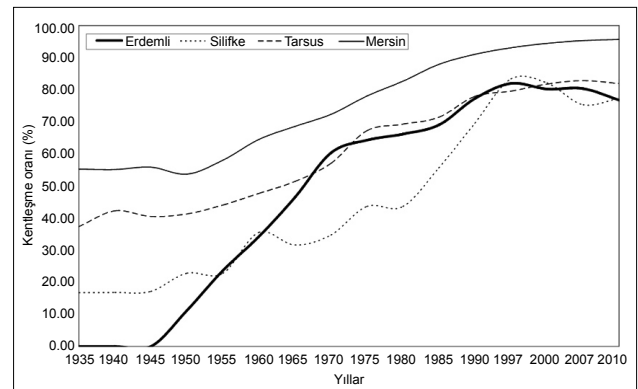
mik, demografik, toplumsal yapısı ve yapı çevresi kentsel bir yerleşim olma yolunda önemli değişimler geçirmiştir ve bugün Mersin metropoliten alanına hem fiili hem de yasal olarak dahil olmuştur. Ancak bu kentleşme sürecinde entansif tarımda yaşanan değişim ve gelişmeler kilit rol oynamıştır.

Dağdan İndim Kıyıya; Başladım Kentleşmeye

Giriş bölümünde de vurguladığımız gibi kentleşmeyi çok bileşenli yönüyle tanımlamak hayli güç. İlk akla gelen ve en çok başvurulan kriterlerden biri belli bir yerde yaşayan insanların sayısı ve belli bir alana düşen nüfus yoğunluğudur. Bu anlamda, kentleşme süreci en kaba anlamda bir yerleşim yerinde yaşayan insanların sayısının artmasıdır. Erdemli'nin kentleşme sürecine bu pencereden bakacak olursak, ilçenin kurulduğu 1950li yıllar çok büyük önem taşır.

Şekil 1, Erdemli, ona komşu Mersin merkez ve Silifke ile Mersin merkezi ile simetrik bir konum paylaşan Tarsus'a ait, nüfusu 2000 üzerindeki yerleşim yerleri nüfusunun ilçe nüfusuna oranını gösteren eğrileri sunuyor. Başka bir deyişle, Y-ekseninde artış, nüfusun belli merkezlerde toplandığına işaret ettiği için bir yerleşik hayata geçiş sürecinin emaresi sayılabilir. Grafikte Erdemli'nin 1950'ye kadar kırsal nitelikte bir nüfusa sahip olduğunu görüyoruz. Aynı zaman diliminde Silifke ve özellikle Tarsus görece daha kentsel bir portre sergilerken, 1950 sonrasında Erdemli'nin yerleşim dağılımı hızlı bir şekilde bu iki ilçeye yetişiyor, hatta 1970 yılı itibarıyla onları geçiyor. Özellikle Silifke ile olan fark ancak 2000'lerde kapanıyor. Peki, bu hızlı değişim, yerleşikleşme ve hatta kentleşme nasıl açıklanabilir?

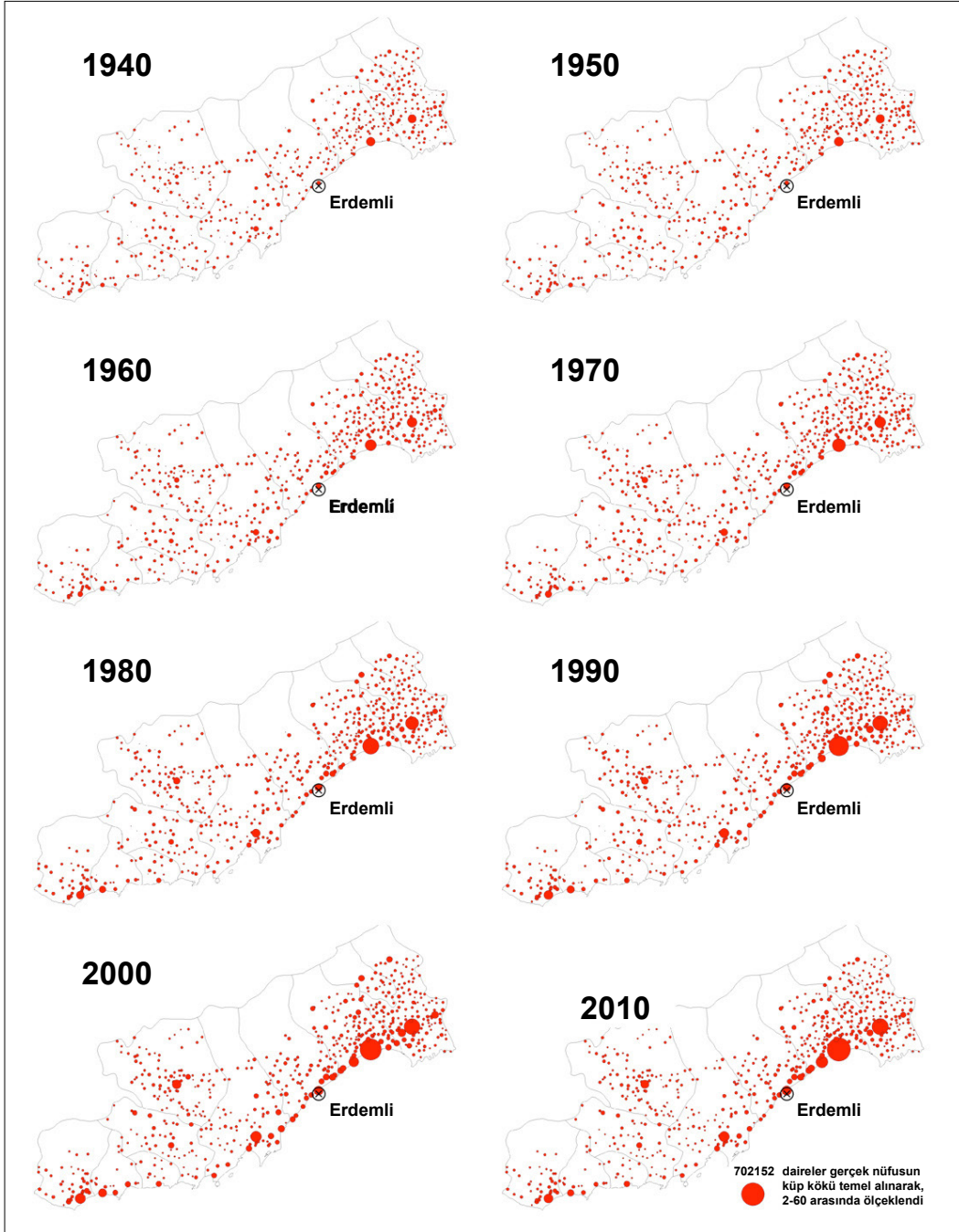
Akdeniz Bölgesi'nin topografyası denize paralel büyük bir dağ silsilesi ve dağların eteklerinde uzanan ovalardan oluşur. Bu fiziki coğrafya bölgedeki demografik ve sosyal dönüşümle de doğrudan paralellik gösterir. Nitekim bölgenin kentleş-

Şekil 1. Mersin, Erdemli, Silifke ve Tarsus'ta nüfusu 2000 üzeri olan yerleşim yerlerinin ilçe nüfuslarına oranı. (Kaynak: T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü [1937, 1940, 1945; 1954; 1961, 1963], T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü [1968, 1973, 1978, 1981, 1986, 1991, 2001], TÜİK [2015a, 2015b, 2015c], Beyhan ve Yoloğlu [2013]).

mesi, ilk adımda nüfusun ovaya inmesi yani yerleşimin kıyılaştırması ile kendini gösterir. Bu süreç göçebe ve yarı göçebeliliğin giderek terk edilip Yörük ailelerin ovada yerleşik hayata geçişleri ile başlamıştır. Yerleşik hayata geçişin dinamiklerini tartışmak bu yazının kapsamını aşacağı için çok fazla detayına girilmeyecektir. Fakat akılda tutulması gereken, yerleşik hayata geçişin, yani kıyıya yerleşmenin, ekonominin ağırlığının hayvancılıktan tarıma ve diğer kentsel faaliyetlere kayması anlamına geldiğidir.

Erdemli'deki bu kentleşme sürecinin kıyılaştırmaya koşut gittiğinin iddia edilmesinin sebebi ilçedeki beldelerin Mersin-Silifke kıyı hattı boyunca dizilmiş olmasında yatıyor. Erdemli'nin kentsel nüfusu diğer ilçelerin aksine ilçe merkezinden ziyade kıyı boyunca sıralanan beldelerde toplanmaktadır. Aşağıdaki Harita 1, bu tespitin ampirik sağlaması sayılabilir. Haritaların güneyinin Akdeniz olduğunu hatırd tutarsak, özellikle 1960'dan itibaren Erdemli nüfusunun kıyı beldelerinde artmakta olduğunu, bu alanlardaki kırmızı noktaların büyüklüğünden anlaşılabilir.

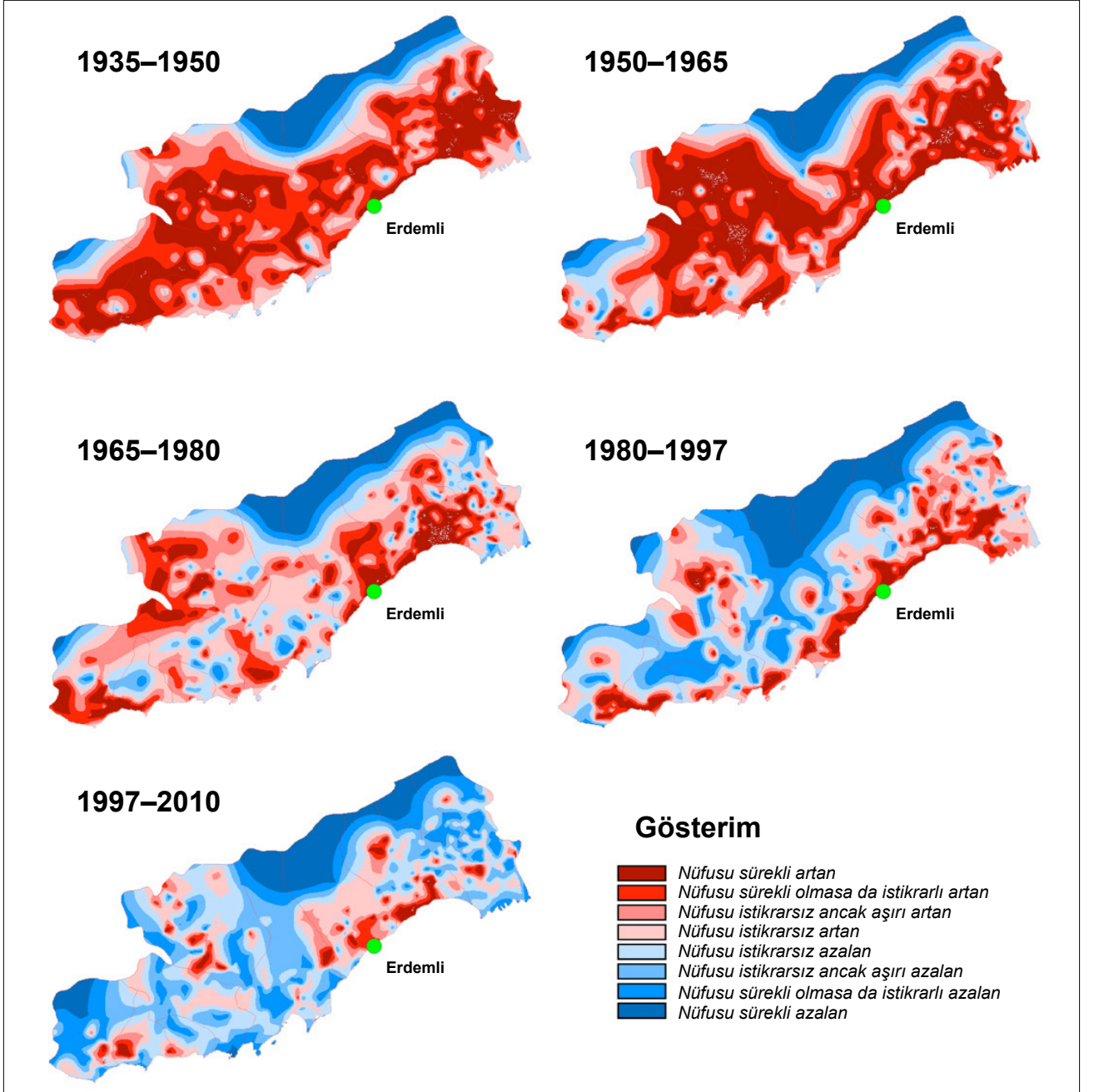
Harita 1. Mersin ilçelerinde nüfus artışı. (Kaynak: Beyhan & Yoloğlu, 2013).

Benzer bir manzarayı Harita 2'de de görebilmek mümkün. Sadece nüfus arttığı alanlar değil, nüfusun azaldığı alanlar da görselleştirildiğinde, kuzeydeki dağlık alanların net bir şekilde nüfus kaybettiği, özellikle 1980 sonrasında nüfusun gittikçe güneydeki kıyı alanlarında yoğunlaştığı görülmektedir.

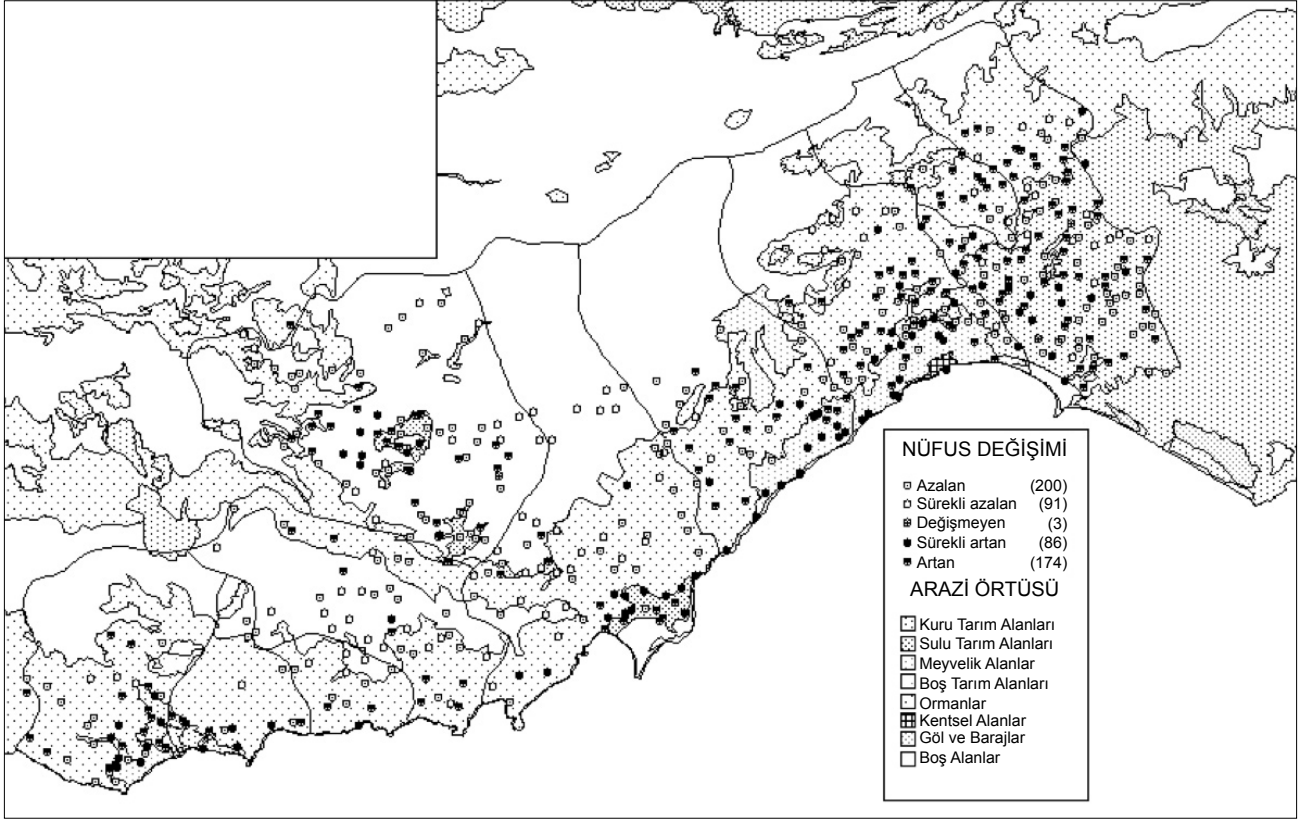
Haritalarda net bir şekilde görülen Mersin genelinin ve Erdemli özelinin kıyılaşmasını sadece deniz kenarına inmek olarak okuyamayız. Ekonomik gelişmelerin etkili olduğu bu demografik değişimin en önemli unsurlarından biri yöre eko-

nomisinin önde gelen sektörü olan tarımsal üretimdir. Harita 3, nüfus artışının yoğunlaştığı kıyı bölgelerinin aynı zamanda sulu tarım yapılan araziler ve meyve bahçelerinden oluştuğunu gözler önüne sermektedir.

Özellikle 1980 sonrası tarım politikalarında yaşanan gelişmeler çiftçilerin bu sürece farklı stratejiler geliştirerek uyum sağlamaları zorunluluğunu getirmiştir. Küresel gıda üreticilerinin ulusal pazarda hakim pozisyona gelmeleri, üreticinin pazarlık gücünü çok zayıflatırken, rekabeti çok ağırlaştırmıştır. Artan

Harita 2. Dönemlere göre eş nüfus değişim türü eğrileri. (Kaynak: Beyhan & Yoloğlu, 2013).

Harita 3. Mersin'de nüfus değişimi ve arazi örtüsü. (Kaynak: Beyhan (2001).)

rekabetin, birim araziden elde edilen verimi arttırma baskısı da, tarımsal girdilerin (kimyasal gübre, ilaç, hibrit tohum vb.) ve üretim altyapılarının (özellikle sulama teknolojileri) çiftçiler için vazgeçilmez olması sonucunu doğurmuştur (Bor, 2014, pp. 92–93, 117–118).

Neoliberal dönemin söz konusu tarımsal üretim baskılarına karşı küçük üreticiler bir takım hayatta kalma stratejileri geliştirmek zorunda kalmışlardır. Erdemli, bu stratejilerin büyük bir kısmını gözleyebileceğimiz bir örnek vaka olması bakımından önemli bir yerleşim yeri sayılabilir. Yazının geri kalan kısmında, bir tarımsal üretim merkezi olarak bilinen Erdemli'nin, 1980 sonrası siyasi ve ekonomik gelişmelere karşı ne gibi stratejiler geliştirdiği tartışılacaktır.

Tarımda Ürün Çeşitliliği ve Pazara Entegrasyon

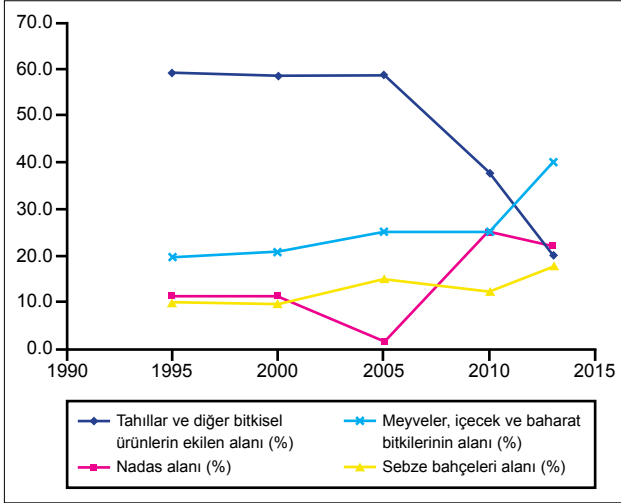
Keyder ve Yenal (2013a, p. 71), Türkiye'nin 1980 sonrasında, geleneksel ticari tarım ürünleri için uyguladığı korumacı politikalarından vazgeçmesinin ve bu ürünlerin piyasalarının, alıcı şirketlerin gölgesinde, gitgide istikrarsızlaşmasının çiftçileri ürün yelpazelerini çeşitlendirmeye sevk ettiğini belirtir. Karadeniz'de çay ve fındık, Ege'de tütün üretimi bakımından yaşananlar bunu doğrulamaktadır. Seracılık çiftçilerin yetiştirdikleri ürünleri çeşitlendirerek, üzerlerindeki piyasa baskıları

na direnmelerine izin veren önemli bir imkan sunmuştur. Erdemli çiftçilerinin de böyle bir ürün çeşitlendirme stratejisine yöneldikleri görülmektedir.

Erdemli ilçesindeki toplam ekili alan büyüklüğü TÜİK verilerine göre 1995 ve 2013 yılları arasında 450.000 dekadardan (da), 325.000 da'a gerilemiştir. Bu daralmanın yanı sıra ekilen ürünlerde de önemli değişiklikler gerçekleşmiştir. Tahıl ve diğer bitkisel üretim yapılan alanlar 250.000 da'dan 75.000 da'a gerilerken; meyve yetiştirilen alan büyüklüğü 100.000 da'dan 125.000 da'a çıkmıştır. Bununla birlikte 50.000 da büyüklüğündeki nadas alanı 75.000 da'a yükselirken, 50.000 da olan sebze yetiştirilen alan aynı miktarda kalmıştır. Bu da oransal olarak tahıl yetiştirilen alanın toplam içindeki oranının 1995-2013 arasında %60'tan %20'ye gerilediğini, meyve ekilen alan oranının ise aynı dönemde %20'den %40'a yükseldiğini göstermektedir. Sebze ekilen alan oranı ise %10'dan yaklaşık %20'ye yükselmiştir. Bu da yörede tahıl ağırlığının yerini sebze ve meyve ekimine bıraktığının, yani endüstriyel ve piyasa değeri yüksek ürünlere doğru bir yönelme olduğunun net bir resmi-dir (Şekil 2).

Piyasa değeri daha yüksek ürünlere yönelimin başta gelen yollarından biri seracılıktır. Doğal iklim koşulları itibarıyla yetişmeyen ürünleri yetiştirmeye ve doğal olarak yetişebilen ürünlerin

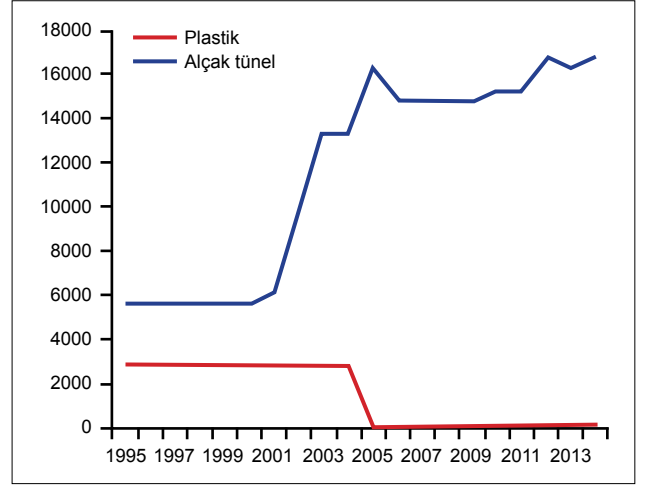

Şekil 2. Erdemli'deki ekili alanların ürün çeşidine göre değişimi (1995-2013). (Kaynak: TÜİK).

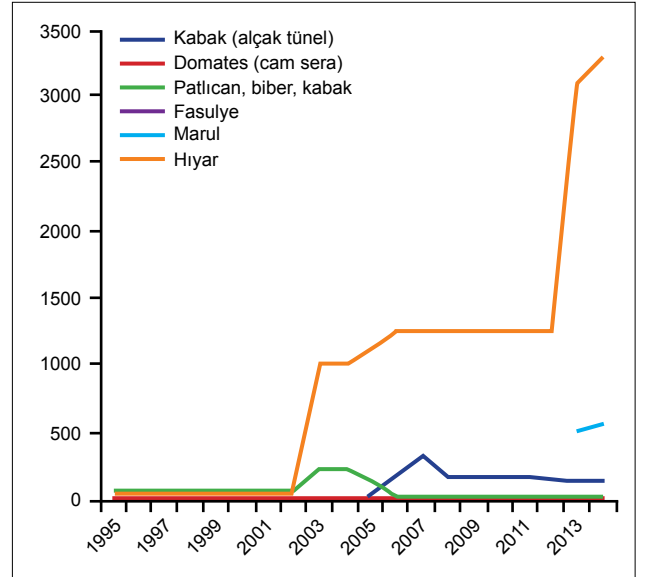
de mevsim dışı (turfanda) olarak yetiştirilmesine izin veren bu yapı özellikle Akdeniz ve Ege bölgelerinde güçlü bir eğilim haline gelmiştir (Keyder ve Yenal, 2013a, p. 72). Erdemli'de de gözlenen zirai ürün çeşitlenmesindeki en önemli unsurlardan biri şüphesiz seraların yaygınlaşmasıdır. Nitekim 1960 ve 1970'ler örtü altı sebze üretiminin Erdemli'de yaygınlaşmaya başladığı yıllardır. Önceleri "eğme" olarak adlandırılan basit strüktürle oluşturulan örtü altı sebze üretiminin bir sonraki aşaması olan "naylon sera" 1965'ten sonra gerek Alata Teknik Bahçıvanlık Okulunda teknik uzmanların,⁴ gerekse öncü çiftçilerin başka illerdeki uygulamalardan yararlanarak yaptıkları denemelerin başarılı sonuç vermesiyle yaygınlaşmaya başlamıştır.⁵

Erdemli'deki seraların toplam alanına dair TÜİK verileri, 2001-2005 yılları arasında plastik seraların hızlı bir şekilde arttığını gösteriyor. Şekil 3 aynı zamanda 2004 yılından itibaren alçak tünel seralarından vazgeçildiğini gösteriyor. Alçak tüneller; bitki sıraları üzerine, yarım daire kesitli strüktürün üzerinin yumuşak plastik örtülerle örtülmesi sonucu elde edilen ve turfanda sebze yetiştiriciliğine izin veren sera türüdür. Bu daha az yatırım gerektiren ve daha sınırlı sebze yetiştiriciliğine izin veren alçak tünellerden plastik seralara geçiş, ilçedeki tarımsal üretimin doğasının da değişmekte olduğunu düşündürüyor. Nitekim söz konusu dönemde alçak tünellerde neredeyse yalnızca kabak yetiştirildiği anlaşılıyor. Plastik seraların sayısının artması ürün çeşitliliğinin de artmasına neden olmaktadır.

1995-2014 dönemi için seralarda üretilen ürünlerin dağılımı incelendiğinde (Şekil 4), alçak tünellerde yetiştirilen kabağın yanı sıra patlıcan, biber, fasulye ve marul üretimini gözlemliyoruz. Ama asıl önemli olan ve sera üretiminin esas ağırlığını oluşturan

Şekil 3. Erdemli'de alçak tünel ve plastik seralar (dekar). (Kaynak: TÜİK).

Şekil 4. Serada sebze üretimi (dekar). (Kaynak: TÜİK).

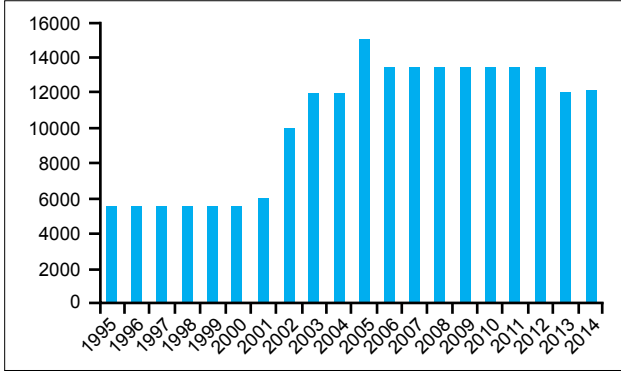
ran sebzelerin ise hıyar ve domates olduğu anlaşılıyor. 1995'te 20 da'lık bir alanda yapılan hıyar üretimi, 2003'te birden 1000 da'lık, 2014'te de 3283 da'lık bir alana yayılıyor.

Şekil 5'te, 164 katlık bu üretim artışını bile gölgede bırakan domates üretim miktarları gözleniyor. 1990ların ortalarında 5000 da civarında olan domates seraları alanı 2002'de ikiye katlanıp 10000 da'a, 2005'te 15000 da'a ulaşıyor. 2014'e gelindiğinde hafif bir düşüşle 12000 da'lık alanı kaplayan domates seraları alanı, en yoğun sera üretimini temsil etmektedir. Hala Antalya ilçelerinin üretim düzeyinin uzağında da olsa, domates üretiminin Erdemli için de çok önemli bir zirai ürün olduğu söylenebilir.⁶

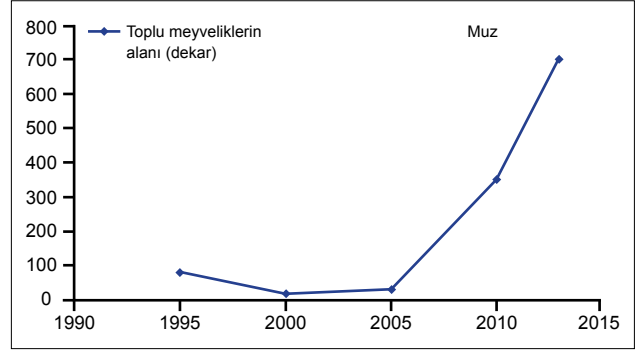
⁴ Turgut Kiper'e ait Çalışma Notları, 1961, Kiper Özel Arşivi.

⁵ M.Y. (7.4.2014, Erdemli) ve M. Ş. (11.4.2014, Erdemli) ile yapılan görüşmeler.

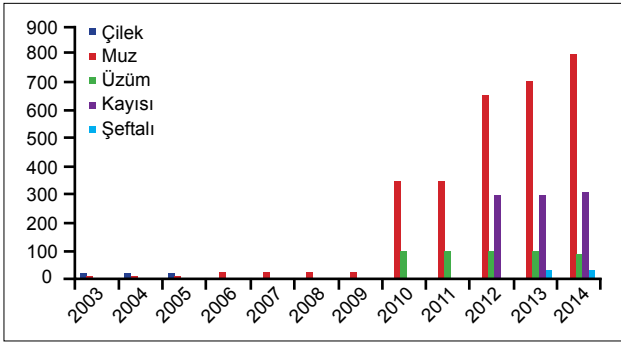
⁶ Erdemli'de 10 dekarlık alanda cam seralarda domates üretimi yapıldığı belirtilmeli. Bu alan miktarı plastik seralarla kıyaslandığında domates üretimi açısından kayda değer görünmese de, cam seraların Erdemli'de kullanıldığı tek ürün olması bakımından zikretmeye değer.

Şekil 5. Domates ekili alan seralar (dekar). (Kaynak: TÜİK).

Şekil 7. Erdemli'de Muz Üretimi (dekar) (Kaynak: TÜİK).

Şekil 6. Seralarda meyve yetiştiriciliği (dekar) (Kaynak: TÜİK).

Özellikle 2002 sonrasında, seraların yaygınlaşp, ürünlerin çeşitlenmekte olmasının bir diğer çehresi de, seralarda sebzenin yanı sıra meyve yetiştiriciliğine de başlanmış olmasıdır. Şekil 6'da görüldüğü gibi, 2003 yılına kadar ilçede hiç görülmemeyen meyve seraları, bu yıldan sonra öncelikle çilek üretiminde 2000 da'lık bir alanda ortaya çıkmış; 2010 yılında da muz seralarının toplam alanı hızlı bir artışla 2500 da'a ulaşmıştır. Çilek zaman içinde kaybolmuş, kayısı, şeftali, üzüm gibi diğer meyvelere ayrılan plastik seralarla, Erdemli'de yetiştirilen ürün çeşitliliği daha da artış göstermiştir.

Sera alanlarının bu kadar hızlı yayılması akla seralara ayrılan bu tarım sahasının nereden bulunduğu sorusunu getirmektedir. Akla ilk gelecek olan mevcut tarım alanlarının seraya dönüştürülmüş olduğudur. Nitekim yöreyle özdeşleşmiş narenciye bahçelerinin seralara dönüştürülmekte olduğu saha çalışması sırasında gerçekleştirilen görüşmelerde sık sık dile getirilen bir durumdur. Uydu fotoğrafları da bu gözlemin ne kadar yerinde olduğunu hiçbir şüpheye yer bırakmaksızın gözler önüne sermektedir.

Aşağıda alıntılarımız uydu fotoğrafları, son on yılda Erdemli'de narenciye üretiminden seracılığa kayışın boyutlarını net bir şekilde göstermektedir. Fotoğrafların bir başka önemi de, bu durumun Erdemli'nin herhangi bir mahallesinde değil, Lemas Vadisi'nde yaşanan değişimi özetliyor olmasıdır.

Lemas Vadisi yörede limonun ilk üretildiği yer olarak bilinmekte ve "Lemas Limonu" olarak bilinen çok özel bir limon türüne ev sahipliği yapmaktadır. Limonun bu yöredeki anavatanı sayılabilecek vadide, narenciye bahçelerinin gözden çıkarılması, seracılığın bölgedeki artan önemini sergilemektedir. İlk fotoğrafta görüldüğü gibi, 2004 yılında vadi tamamen narenciye bahçeleri ile kaplı iken, 2010 yılına gelindiğinde narenciye bahçeleri arasındaki muz seralarının sayısı artmaktadır. Bugüne geldiğimizde ise, kural tersine dönmekte; seralar tüm vadi alanına yayılırken, narenciye bahçeleri aralarda azınlıkta kalmaktadır.

Lemas Vadisi'nde yaşanan bu dönüşümün Erdemli geneline nasıl yansıdığını görmek için muz üretim istatistiklerine başvurulabilir. Şekil 7, Erdemli'de muz ekili alanların 1995-2014 yılları arasındaki gelişimini göstermektedir. Görüldüğü gibi 1995-2005 yılları arasında 100 da'ı geçmeyen muz bahçeleri, 2005 sonrasında çok hızlı bir gelişim gösterip, 2010 yılında 350 da'a ulaşmıştır. Sonraki dört yılda ikiye katlanan muz bahçeleri 700 da'lık bir alana yayılmış durumdadır. Böylesi bir alan genişlemesi tabii ki, muz rekoltesini de aynı oranda arttırmaktadır. Nitekim 2005 yılında kadar önemsiz düzeyler seyreden yıllık toplam muz üretimi, 2010 yılında 500 tonu geçmiştir. 2014 yılına gelindiğinde ise rekolte sekiz kat artarak 4000 ton seviyelerine geçmiştir (Şekil 8-10, Şekil 11).

Yürüttüğümüz araştırma projesi kapsamında Erdemli'nin sosyo-ekonomik aktörleri ile gerçekleştirdiğimiz mülakatlarda artan muz üretimi gözlemlerine eşlik eden bir diğer ifade de avokado üretiminin yaygınlaşmakta olmasıdır. Üretim istatistikleride bu eğilimi doğrulamaktadır. Avakado'nun yöredeki ilk üreticilerinden biri bu geçiş şöyle açıklıyor:

"Avakadoyu da işte yavaş yavaş bu narenciyenin gelirinin aşağı çekileceğini gördüğümüz için, Kargıpınarı'nda rahmetli oldu bir amcamız vardı. O ilk yapmıştı. Türkiye'nin ilk avakado üreticisi oydu... avakado biraz daha narenciye kıyasla geç verime yatan, efendim ilk başlarda da, verimliliği çok az olan, daha

Şekil 8. Lemas Vadisi 2004.

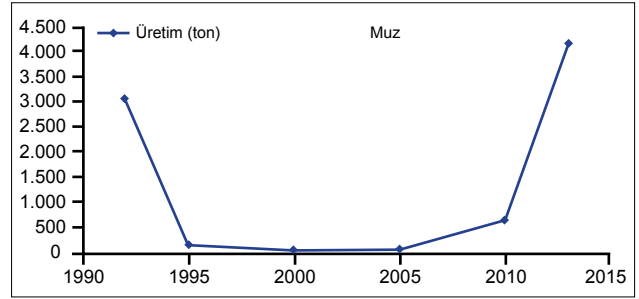

Şekil 9. Lemas Vadisi (2010).

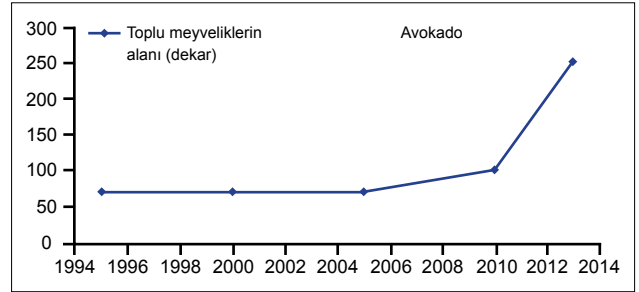

Şekil 10. Lemas Vadisi (2015).

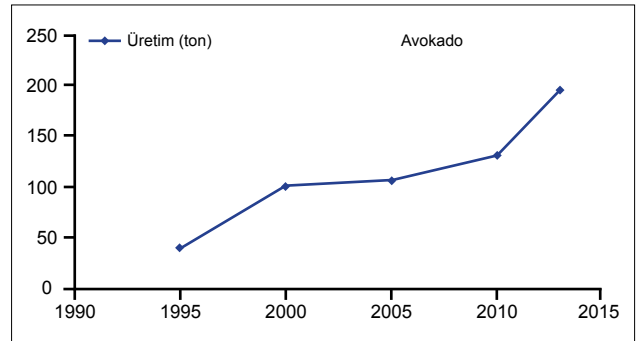
sonra verimi artan bir şey olduğu için çok hızlı gelişmiyor. Çok hızlı üretimi artmıyor. Onun için üretip de pazarlama sıkıntısını fazla yaşamadık. Vatandaşın da şu anda tüketim alışkanlığı yavaş yavaş artıyor bayağı bayağı artıyor. Bizim dahilideki üretimin artışı vatandaşın tüketiminin artışından daha yavaş... ben Ankara'da, İstanbul'da hallere gönderiyorum. Oralardaki şubelerimize. Bir de burada büyük bir marketin

Şekil 11. Erdemli'de Muz Üretimi (rekolte) (Kaynak: TÜİK).

Şekil 12. Avokado üretim alanlarının değişimi (Kaynak: TÜİK).

Şekil 13. Avokado yıllık üretim miktarları (Kaynak: TÜİK).

bölge müdürlüğü var onlara veriyoruz. Onlar da dağıtıyorlar kendilerince.”⁷

Bu itkilerle tıpkı muz üretiminde olduğu gibi 2005 yılı, avokado üretimi için de bir kırılma noktası oluyor. 2005'te 60-70 da olan üretim alanı, 2014'te 250 da'a erişirken, üretim miktarı da 40 tondan 200 tona çıkıyor (Şekil 12, 13).

Sonuç olarak, ürün çeşitlendirme Erdemli çiftçisi için de, ekonomik baskılara yönelik önemli bir hayatta kalma stratejisi haline gelmiştir. Bir yandan, meyve ve sebze üretimine geçiş diğer yandan seracılığın yaygınlaşması ile muz ve avokado gibi verimliliği daha yüksek ürünlerin tercih edilmesi bu ürünü çeşitlendirme stratejisinin somut yansımalarıdır. Bu süreçte aile bireylerinin emeğine başvurulmasının (self-exploitation)

⁷ A.Y. ile görüşme, 27/2/2015, Erdemli.

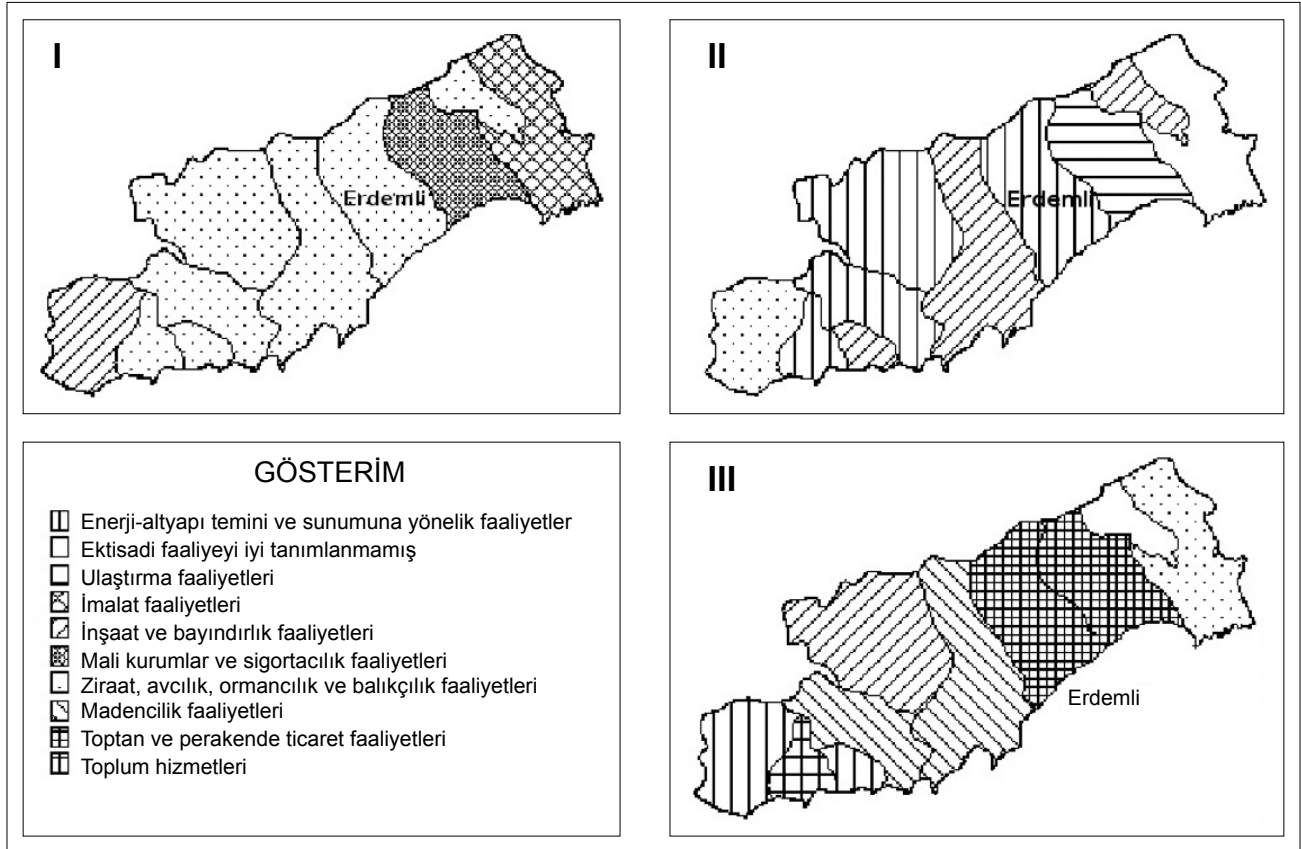
önemli bir unsur olduğu da akılda tutulmalı. Erdemli’de tarımsal üretimin sürdürülmesinde, ürün çeşitlendirmenin dışında başka bir önemli yöntemin de olduğu izleyen bölümün temel savı olacaktır.

Tarımdışı Kentsel Faaliyetler

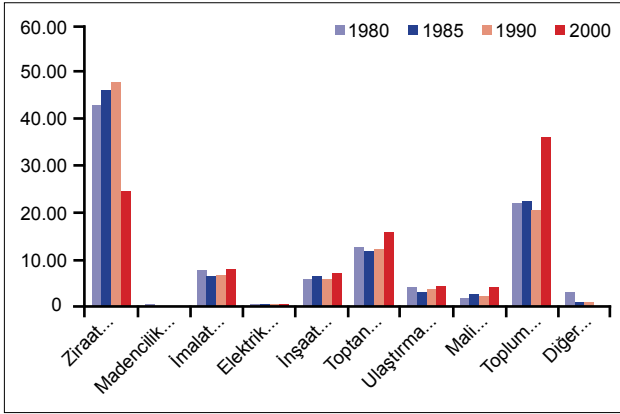
Keyder ve Yenal (2013a, p. 92), kırsal nüfusun gitgide daha yoğun bir şekilde tarım dışı faaliyetlerle hayatını kazandığını, bunun sonucunda da “kırsal kesimde gelir getiren faaliyetlerin çeşitliliği ve karmaşıklığı açısından kentsel bölgeleri andıran koşullarda yaşayanların oranında bir artış gözlemlenmeye” başlandığını belirtmektedir. Tarımdan kopuş (de-agrarianization) olarak adlandırılan bu sürecin Erdemli’de ne kadar geçerli olduğu görülerek, Erdemli’nin kırsal yaşamındaki kentsel niteliğe sahip bir başka boyut irdelenmeye çalışılacaktır.

Harita 4’de, 1990 yılı için (gösterimde belirtilmiş olan ve DİE’nin tanımlamış olduğu iktisadi faaliyetler dikkate alınarak) il geneli içindeki ağırlıkları tespit edilerek, ilçelerde en etkin olan 3 ekonomik sektör irdelenmektedir. Bu sektörlerin belirlenmesinde çalışan nüfusun ekonomik sektörlerdeki büyüklüğü ve dağılımı esas alınmıştır.

Harita 4/II’de Mersin’in batısındaki tüm ilçelerde hakim olan ekonomik sektörün tarım olduğu görülmektedir. Sadece bu harita dikkate alındığında Erdemli’nin ekonomik açıdan Silifke, Mut ve Anamur’dan farklı olmadığı söylenebilir. Ancak ilçede en etkili olan ikinci ve üçüncü sektörler nelerdir diye sorulduğunda fark ortaya çıkmaktadır. Harita 4/II’de bu fark çok önemli görünmemektedir. Zira Erdemli’de ikinci ve üçüncü önemdeki sektörler “enerji, altyapı temini ve sunumuna yönelik faaliyetler” olarak çıkmıştır. Bu sektörde çalışan sayısı genellikle tüm yerleşmelerde çok düşüktür. Ancak Harita 4/III Erdemli’nin diğer ilçelerden farkını ortaya çıkarmaktadır. Çünkü burada toptan ve perakende ticarete çalışanların oranının il geneli ile kıyaslandığında öne çıktığı görülmektedir. Bu tespitten ticaret sektörü bakımından Erdemli’nin Mersin’e benzediği gibi bir yorum çıkarmak doğru değildir. Ancak Erdemli’nin Mersin metropol alanına entegre olmaya başladığı ve batısındaki ilçelere göre ticaret faaliyetinin etkinliği açısından daha gelişmiş bir konuma yükseldiği düşünülebilir. Erdemli’de ticaret faaliyetindeki bu etkin durumun oluşumunda, özellikle tarımsal üretime bağlı olan komisyoncular ile ilaç, gübre, tarım alet ve makineleri, sulama teçhizatı vb ticareti yapan birimlerin payı ve bu birimlerin istihdam kapasiteleri daha detaylı bir irdelenemeyi beklemektedir.

Harita 4. İlçe toplamlarına göre birinci, ikinci ve üçüncü en yüksek yoğunlaşma katsayılarına karşılık gelen iktisadi faaliyet kolları (1990 nüfus sayımı) (Kaynak: Beyhan (2001)).

Şekil 14. Erdemli'nin İstihdam Alanlarının Dağılımı (Kaynak: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü [1983, 1987, 1993], TÜİK [2015d]).

Bu il içi ekonomik öncelik alan analizi, Erdemli özelinde istihdam yüzdesi olarak tartışıldığında; Şekil 14, ilçe merkezinde tarımın net bir şekilde ana istihdam alanı olduğunu göstermektedir. Tarım'da çalışan işgücü 2000 yılına kadar yüzde 40'lık bir ağırlığa sahipken, 2000 yılına geldiğimizde ise bu oran yüzde 25 seviyesine inmektedir. Buna mukabil hizmet sektörü aynı yıl yüzde 36'lık ağırlıkla birincil istihdam alanı olarak öne çıkmaktadır. 2000'den bu yana nüfus sayımlarının yapılmıyor ve nüfusun istihdamına ilişkin verilerin toplanmıyor oluşu ne yazık ki çalışan nüfusun ekonomik sektörlere dağılımının günümüzdeki durumunu görmemizi imkânsız kılmaktadır. Fakat yine de, 1990-2000 arasındaki kırılmanın büyüklüğü, hizmet sektörünün yüzde 55'lik artış Erdemli'nin ekonomik doğasında radikal bir dönüşüme işaret etmektedir. Artık tarımsal faaliyetlerin, istihdamdaki önemini korumakla birlikte, birinci sırada olmadığı bir yerleşim birimi söz konusudur. Bu anlamda demografik kıyışmanın 2000 yılından sonra kentsel bir ekonomik hayata evrildiği iddia edilebilir. Bu da Erdemli'nin ekonomisinin de gitgide kentselleştiğini düşündürmektedir.

İstihdam oranlarındaki kentsel sektörler lehine bu kayda değer değişim Erdemli'deki tarımsal üretim faaliyetlerinin sürdürülmesi ve tarım sahasının gelişmesi ile nasıl ilişkilendirilebilir? Alanda yapılan görüşme ve gözlemler sonucunda birincil geçim kaynağı ticaret ve kentsel hizmetler olan hanelerin tarımsal faaliyetlerini sürdürdükleri tespit edilmiştir. Söz konusu haneler kentsel sektörlerden elde ettikleri birikimle tarımsal üretimde kullanılan teknolojiyi yenileyebilmekte, risk alabilmekte, kar beklentisini erteleyebilmektedir. Öyle ki bazı küçük işletmeler kentsel sektörlerdeki pozisyonlarına dayanarak topraksız tarım gibi gelişmiş teknik ve ihtisaslaşmış bilgi gerektiren alanlara yatırım yapabilmektedirler.⁸ Öte yandan pazarın durgun olduğu dönemlerdeki zararlarını diğer gelirleriyle dengeleyebilmektedir. Ancak tarım işçisi, ortakçı veya başka gelir kaynağı olmayan küçük

işletme sahibi hanelerin yaşam koşulları giderek zorlaşmaktadır. Tarımın hanenin ikinci faaliyet alanı veya tarımın yanı sıra hane ekonomisini destekleyen bir diğer sektörün olması gerçeği farklı boyutlarıyla araştırılmayı bekleyen bir konudur. Özellikle 1980 öncesinde Türkiye'nin kentleşme sürecinde kentsel alanda kırsal kaynaklarla desteklenen aile ekonomisi karakterinin tersine dönebileceği, yani tarımsal üretimin sürdürülebilmesinde kırsal üretimin kentsel kaynaklarla desteklenmeye bağlı olduğu, 1990'lardan sonra Erdemli özelinde gözlenebilmektedir.

Sonuç

Joseph Szyliowicz (1966) "Political Change in Rural Turkey" başlıklı çalışmasını gerçekleştirdiğinde, ana sorunsalı çiçeği burnundaki Erdemli ilçesi ile Mersin arasındaki karayolunun bu yerleşim yerinin sosyo-kültürel ve siyasi hayatında nasıl bir değişikliğe sebep olacağıdır. Çalışmanın yer verdiği 40'lı yıllar da hesaba katılacak olursa, Erdemli'nin 70 yıllık gelişiminde bu değişkenin gerçekten de ana unsur olduğu gözlenebilir.

Bu gözlemin ilk doğrulaması nüfus artış şablonları izlediğinde edinilebilir. Karayolunun paralel olarak uzandığı kıyı şeridi aynı zamanda demografik açıdan ana cazibe hattı olmaktadır. Daha yüksek kuzey kesimleri istikrarlı olarak nüfus kaybederken, güneydeki kıyı şeridi gitgide kalabalıklaşmaktadır. Bu kıyışma, sadece bir demografik hareketin ötesinde ekonomik bir dönüşüm anlamına da gelmektedir.

Yarı göçebe hayatın hayvancılık odaklı ekonomisi, özellikle narenciye üretimi ile tarımsal bir nitelik kazanmıştır. Narenciyenin gelişimi hem Kapadokya'daki yatak imkanları,⁹ hem de ürünlerin doğrudan pazara ulaştırılabilmesi açısından karayolunun sağladığı entegrasyon imkanları ile doğrudan ilişkilidir. Bölgesel ve ulusal pazarlara ulaşımın düşük maliyeti olması, küçük üreticiliğin ayakta kalmasına izin veren bir etken olarak düşünülebilir. Aynı minvalde, daha sonrasında seraların yaygınlaşması ve tarımsal ürünlerin çeşitlenmesi de bu pazarlara ucuz erişimin bir sonucudur. 2000 sonrasında da, hizmet sektörünün hızlı gelişimi, Erdemli'nin Mersin metropoliten alanının ekonomisi ile bütünleşmesiyle doğrudan ilişkilidir.

Sonuç olarak, 1980 sonrasında Türkiye'de tarıma yönelik olumsuzluklar arttığı halde, zirai doğası hala belirgin olan Erdemli'nin nüfusunu koruması ve hatta arttırması, bu tarımsal hayatın kentsel avantajlara sahip olmasından kaynaklanıyor denebilir. Gerek tarımsal ürünlerin değerlendirilmesi ve çeşitlendirilmesinde, gerekse de daha kentsel istihdam olanakları ile desteklenmesinde, Erdemli'nin Mersin metropoliten alanına entegrasyonunun etkili olduğu ifade edilebilir. Başka bir deyişle, Erdemli'nin çiftçi niteliğinin devamını sağlayan, onun kentselliği gibi düşünülebilir.

⁸ A.S. ile görüşme, 22/7/2015, Erdemli.

⁹ Yataklama, narenciyenin hasadının ardından Kapadokya yöresinde, özellikle Ortahisar'daki kayadan oyma doğal soğuk hava depolarında 10 aya kadar bekletilmesine verilen addir. Her yıl yaklaşık 6 milyon sandık limonun bu şekilde bölgede bekletildiği ifade edilir (bkz. <http://www.sabah.com.tr/akdeniz/2014/02/12/mersinde-yetisiyor-kapadokya-lezzet-kazaniyor> son başvuru 1 Aralık 2015).

KAYNAKLAR

- Akşit, B. (2006). Köy, Kırsal Kalkınma ve Kırsal Hanehalkı / Aile Araştırmaları: 1923-2002 Yılları Arası Eleştirel Bir Yazın Taraması. Değişen Mekân-Mekânsal Süreçlere İlişkin Tartışma ve Araştırmalara toplu Bakış: 1923-2003. Ed. A. Eraydın (123-163). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Beyhan, B., & Yoloğlu, A. C. (2013). Nüfusun Makansal Dağılım Örtüsünün Değişimi: Yeni Bir Yöntem Arayışı ve Mersin Üzerinde Uygulanması (1935-2010). içinde Y. Sarıkaya Levent & M. Uçar (Eds.), Mersinden Mimarlık Planlama Tasarım Yazıları (pp. 177-199). Mersin: Mersin Üniversitesi Yay.
- Beyhan, B. (2001). İçel'in Sosyo-Ekonomik Yapısının Mekansal Olarak Çözümlemesi ve Nüfus Tahminleri, basılmamış teknik rapor.
- Bor, Ö. (2014). Yeni Tarım Düzeni. In A. Aysu & M. S. Kayaoğlu (Eds.), Köylülükten Sonra Tarım: Osmanlıdan Günümüze Çiftçinin İlgası ve Şirketleşme (pp. 82-121). Ankara: Epos yay.
- Keyder, Ç., & Yenal, Z. (2013a). Artık Her Şey Metalaşıyor: Küreselleşen Türkiye'de Tarımsal Dönüşüm. In Bildiğimiz Tarımın Sonu: Küresel İktidar ve Köylülük (pp. 49-102). İletişim yay.
- Keyder, Ç., & Yenal, Z. (2013b). Değişen Köyler ve Tarım Tartışmaları. içinde Bildiğimiz Tarımın Sonu: Küresel İktidar ve Köylülük (pp. 169-190). İstanbul: İletişim yay.
- Keyder, Ç. (2009). Türk Tarımında Küçük Köylü Mülkiyetinin Tarihsel Oluşumu ve Bugünkü Yapısı. Toplumsal Tarih Çalışmaları (pp. 257-302). İstanbul: İletişim yay.
- Kıray, M. B. (1982). Ereğli: Ağır Sanayiden Önce Bir Sahil Kasabası, İletişim Yayınları, Ankara.
- Kiper, N., Bayraktar, U., & Yoloğlu, A. C. (2014). Köyden Büyüğeşire: Erdemli Kentinin Kırsallığı. içinde V. Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Sempozyumu bildiriler kitabı (pp. 495-511).
- Köse, E. (2013). Âyanlar Çağında İçel Sancağında Sosyal Hareketlilik. İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Mazak, M. (2011). Osmanlı Arşiv Belgelerinde Erdemli Alata İskelesi ve Ticari Potansiyeli. içinde Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu - III: Mersin ve Doğu Akdeniz Bildiriler Kitabı. Mersin: Mersin Üniversitesi ve Mersin Deniz Ticaret Odası.
- Önal, N. E. (2014). Varlığı bir dert, yokluğu yara: Cumhuriyet tarihi boyunca devletin tarıma müdahaleleri. içinde A. Aysu & M. S. Kayaoğlu (Eds.), Köylülükten Sonra Tarım: Osmanlıdan Günümüze Çiftçinin İlgası ve Şirketleşme (pp. 283-305). Ankara: Epos yay.
- Szyliowicz, J. (1966). Political Change in Rural Turkey. The Hague: Mouton & Co.
- Tabak, F. (1998). Bereketli Hilal'in Batısında Tarımsal Dalgalanmalar ve Emeğin Kontrolü. Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım. Ed. Keyder ve Tabak (pp. 139-159). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü (1937) Genel Nüfus Sayımı: Kati ve Mufassal Neticeler, Köyler Nüfusu – 20 İlk Teşrin 1935, Hüsnü Tabiat Basımevi, İstanbul.
- T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (1940) Genel Nüfus Sayımı: Vilâyetler, Kazalar, Nahiyeler ve Köyler İtibariyle Nüfus ve Yüzey ölçü – 20 İlk Teşrin 1940, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Kitaplığı, 305-313.
- T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (1945) Genel Nüfus Sayımı – 21.10.1945, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Kitaplığı, 279-287.
- T.C. Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü (1954) Umumi Nüfus Sayımı: Vilâyet, Kaza, Nahiye ve Köyler İtibariyle Nüfus – 22.10.1950, İstatistik Umum Müdürlüğü, 200-205.
- T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (1961) Genel Nüfus Sayımı: Vilâyet, Kaza, Nahiye ve Köyler İtibariyle Nüfus – 23.10.1955, İstatistik Genel Müdürlüğü, 255-263.
- T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü (1963) Genel Nüfus Sayımı: İl, İlçe, Bucak ve Köyler İtibariyle Nüfus – 23.10.1960, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 280-288.
- T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1968) Genel Nüfus Sayımı: İdari bölünüş - il, ilçe, bucak ve köy (muhtarlık) nüfusları – 24.10.1965, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, 321-330.
- T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1973) Genel nüfus sayımı: İdari bölünüş - il, ilçe, bucak ve köy (muhtarlık) nüfusları – 25.10.1970, Ankara: DİE Matbaası.
- T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1978) Genel nüfus sayımı: İdari bölünüş - il, ilçe, bucak ve köy (muhtarlık) nüfusları – 26.10.1975, Ankara: DİE Matbaası.
- T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1981) Genel nüfus sayımı: idari bölünüş – 12.10.1980, Ankara: DİE Matbaası.
- T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1983) Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri – 12.10.1980 – İçel İli, Ankara: DİE Matbaası.
- T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1986) Genel nüfus sayımı: idari bölünüş – 20.10.1985, Ankara: DİE Matbaası.
- T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1987) 1985 Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri – 20.10.1985 – İçel İli, Ankara: DİE Matbaası.
- T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1991) 1990 Genel nüfus sayımı: idari bölünüş, Ankara: DİE Matbaası.
- T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (1993) 1990 Genel Nüfus Sayımı: Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri – İçel İli, Ankara: DİE Matbaası.
- T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü (2001) 1997 Nüfus Tespiti, sayısal ortamda temin edilen idari bölünüşe göre Mersin ili nüfus bilgisi.
- TÜİK (2015a) 2000 Genel Nüfus Sayımı, internet üzerinden ulaşılabilir, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/nufusmenuapp/menu.zul>.
- TÜİK (2015b) 2007 Adrese Dayalı Nüfus Sayımı, internet üzerinden ulaşılabilir, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>.
- TÜİK (2015c) 2010 Adrese Dayalı Nüfus Sayımı, internet üzerinden ulaşılabilir, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>.
- TÜİK (2015d) 2000 Genel Nüfus Sayımı, Ekonomik Nitelikler, internet üzerinden ulaşılabilir, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/nufusapp/idari.zul?>
- Yalçın, A.R. (1993). Cenupta Türkmen Oymakları. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

ARAŞTIRMA / ARTICLE

LGBTT Bireylerin Buluşma Noktası Olarak Kullandıkları Mekânların Şehir Planlama Kapsamında İncelenmesi

An Examination of Spaces Used as Meeting Points by LGBTT Individuals in the Scope of City Planning

Mercan Efe Güney,¹ Funda Demircioğlu²

¹Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, İzmir

²TMMOB Şehir Plancıları Odası İzmir Şubesi, İzmir

ÖZ

Kimliğin (yeniden) oluşumu, günlük hayatın tüm mekânlarında gerçekleşmektedir. Dolayısıyla mekânlar sosyo-kültürel dinamiklerin sürekli olarak yeniden müzakere edilmesi ile yapılandırılmalıdır. Ancak Türkiye’de bazı gruplar ötekileştirilmektedir. Ötekileştirilen gruplardan biri olarak LGBTT (lezbiyen, gey, biseksüel, transeksüel ve travesti) bireylerin de mekânları planlı olarak üretilmemektedir. Bu durumun nedeni, planlamanın kendisinin “heteroseksist bir proje” (Frisch, 2002: 254) olmasının yanı sıra Türkiye’nin toplumsal cinsiyetinin erkek olmasıdır. Türkiye’de toplumun sadece kadınlardan ve erkeklerden oluştuğunu görmek isteyen bir anlayış bulunduğundan, LGBTT bireyleri de kapsayan ve onlara yönelik mekânları sunan bir kenti oluşturmak zor görünmektedir. Bu nedenle, cinsiyet dinamikleri planlamanın veri alanına girememektedir. Oysaki mekânın ve kentin toplumsal süreçlerden ve beşeri pratiklerden bağımsız ele alınamayacak bir olgu olması onun cinsiyet ve cinsel kimlikler temelinde yeniden düşünülmesini ve tanımlanmasını zorunlu kılar. Makale, tamamlanmış bir projenin sonuçlarından birini yeni bir çalışma konusu olarak ele almıştır.¹ Bu kapsamda makale, İzmir’de LGBTT bireylerin buluşma noktaları bilgisini temel veri olarak, bunların ortak ve ayrılan özellikleri üzerinden LGBTT bireylerin kent içerisinde dolaşırken ne tür yerleri seçtiğini ortaya koymakta ve dolayısıyla LGBTT bireyleri de kapsayan kentin nasıl olması gerektiğini değerlendirmeye çalışmaktadır.

Anahtar sözcükler: Kent; kentin ortaklığı; kimlik; LGBTT, mekân; planlama.

ABSTRACT

The (re)formation of identity takes place in all spaces used in daily life. Hence, spaces must be structured through continuous renegotiation of socio-cultural dynamics. However, in Turkey, certain groups are marginalized. Spaces used by lesbian, gay, bisexual, transsexual, and transvestite (LGBTT) individuals, as members of a marginalized group, are not created through planning, because planning itself is a ‘heterosexist project’ (Frisch, 2002: 254), and because Turkey’s social gender is male. Creating a city that provides spaces that include and are designed for LGBTT individuals presents difficulties in Turkey due to an attitude that views Turkish society as composed only of men and women. For this reason, the dynamics of sexuality have not been incorporated into the data field of planning. Yet, as spaces and cities are inseparable from social processes and human practices, it is necessary that they be reconsidered and redefined from a basis of sexuality and sexual identity. In the present article, one result from a completed project is taken as a new working topic. In this context, the authors endeavor to reveal what kinds of places LGBTT individuals choose as they move about cities, based on the common and distinguishing factors of the meeting points of İzmir’s LGBTT population, and evaluate how cities must be designed to include LGBTT individuals.

Keywords: City; city partnership; identity; LGBTT; space; planning.

¹ Cinsel Alanda Ötekî Olarak Tanımlanan Nüfusun Kentsel Alan Kullanımı – Ankara ve İzmir Örneği [Proje Kodu: 2011.KB.FEN.039, Proje Ekibi: Yrd. Doç. Dr. Mercan Efe Güney (yürütücü), Prof. Dr. -Ing. Şenel Ergin (çalışan), Araş. Gör. İrem Ayhan Selçuk (çalışan)] adlı projenin anket sonuçlarıyla elde edilen, “LGBTT bireylerin İzmir’de buluşma noktası olarak kullandıkları yerler” verisini 2014–2015 Güz Dönemi PLN 6020 Ötekiler ve Fiziksel Planlama dersi kapsamında yerinde yapılan gözlem ve araştırmalarla geliştirmiş ve sonuçları ilgili literatüre dayalı olarak değerlendirmiştir.

¹ The article was created based on the project “The Usage of Space By The Population Defined as Other in Sexuality: The Case of Ankara and İzmir” [Project Code: 2011.KB.FEN.039, Project Team: Asst. Docent Dr. Mercan Efe Güney (director), Prof.Dr.-Eng. Şenel Ergin (project worker), Research Asst. İrem Ayhan Selçuk (project worker)], data on “places in İzmir used as meeting points by LGBTT individuals” collected within the scope of PLN 6020 Others People and Physical Planning lessons in the 2014-2015 Fall Term, and observation and evaluation in these meeting points carried out inspired by those interviews.

Geliş tarihi: 08.04.2015 Kabul tarihi: 16.09.2015

İletişim: Mercan Efe Güney.

e-posta: mercan.efe@deu.edu.tr

TMMOB
Şehir Plancıları Odası

Giriş

Cinselliklerin çağdaş coğrafyası ile birlikte farklı cinsel kimliklerin, uygulamaların ve hayatların yapısına bağlı olarak mekânların ve yerlerin kendilerine yönelik bilgi verdiği kabul edilen bir gerçektir. Günlük mekânların performatif yapısının analizleri, alanların nasıl heteroseksüelleştirildiğine ve bu heteroseksüelleştirmenin heteronormatif alanının *queerleşmesi* süresince nasıl bozulduğuna ilişkin bilgiler vermektedir (Bell vd., 1994; Hubbard 2002; Valentine, 1996). Dolayısıyla bu tür bir araştırma, farklı cinselliklere ilişkin bilgi vermesinin yanı sıra cinsiyeti düzenleyen normatif rejimin mekânda nasıl oluşturulduğunu anlamayı kolaylaştırır. Bir alanın zaten her zaman heteroseksüel olduğunu varsaymak, bu alanın normatif olarak kadın/erkek ikilemi bozulana kadar toplumsal cinsiyete sahip olduğunu gösterir. Oysaki bir alan cinsel kimlik açısından her zaman gelişime açıktır.

Gerçek durum böyleyken şehir planlama “sosyal süreçlerdeki hedeflerine ulaşmak için bilinçli bir çaba” (Fainstein ve Fainstein 1996: 265–66) olarak işlemektedir. Bir başka deyişle şehir planlama sosyal bir projedir. Yiftachel (1998), bu süreçte aklı vurgulayarak, planlamayı sosyal kontrol süreci olarak görmekte ve planlamanın “baskının karanlık yüzü” ne sahip olduğunu; bunu sınıf, ırk, etnik köken, cinsiyet ve cinsel yönelimleri kapsayacak şekilde olası mümkün bölünmeler boyunca insanlara uyguladığını tartışmaktadır. Bu kapsamda, planlama heteroseksist bir projedir; homoseksüelliği bastırır ve düzenlemeler, yönetmelikler ve yasalar yoluyla heteroseksüelliği teşvik eder. Dolayısıyla yapılması gereken kapsayıcı bir planlama ile tüm ötekileştirilenlerin ele alınmasıdır. Ancak bu sayede “*queer* mekanlar” bastırılmıştan çok planlanmış olabilir (Frisch, 2002: 254, 255).

Günümüz kentlerinde, planlama sadece heteroseksüelliği var saydığından homoseksüelliği *closeted*² bırakır. Literatür, gündelik kamusal alanların toplumun normlarına göre düzenlenen heteroseksüel bölgeler olduğunu göstermektedir. Örneğin, samimiyet gösterilerinin yalnızca karşıt cinslerdeki partnerlerde olması gerektiği kabullenilmiştir. Tam tersi gey/lezbiyen cinselliği tipik olarak hoş karşılanmayan ve sıklıkla sözselleşen ya da fiziksel tehdide maruz kalan bir durum haline gelmiştir. (Kirby& Hay, 1997; Kitchin&Lysaght, 2003; Valentine, 1993). Dolayısıyla, LGBTT bireylerin kimlikleri görünmez hale getirilmiş ve böylece planlama literatüründe ve uygulamada bu kimlikler susturulmuştur. Sonuçta, cinsellik üzerine açık söylemin olmaması heteroseksizm ile mücadeleyi zorlaştırmıştır. Ancak, son dönem akademik çalışmalar ile bu eksiklikler çeşitli şekillerde giderilmeye başlamıştır (Bkz. Doan, 2011; Nusser&Anacker, 2012).

Bu amaçla metinde aşağıda LGBTT bireylerin İzmir’deki buluşma yerleri incelenmiş ve değerlendirilmiştir. Bu çalışma teorik olarak Knopp’tan (2007) esinlenmiştir. Knopp’a (2007: 23) göre, bedenlenmiş ve yaşanmış *queer* deneyimlerden öğrenilen *queer* perspektif, bizim yer, yersizlik ve hareketi içeren mekânsal ontolojileri yeniden düşünmemize yardım eder. Bu kapsamda, homofobi ve heteroseksizm ancak araştırma ile daha iyi anlaşılabilir ve bu araştırma, heteroseksüel yaşam ve mekânlar ve *queer* yaşam ve mekânlar arasındaki örtük ayrılığa meydan okur.

Sosyolojide kamu ve özel alanların değişim ve müzakereyi konu alan bir kültürel yapı olduğu ileri sürülmektedir. Mekân, koşulların ve sosyal ilişkilerin oluşturduğu bir “süreç ve sosyal ürün” olarak tanımlanmaktadır (Visser, 2008: 1345). Mekânlardaki kararlar, grup kimliği gerçekliğinin görünürlüğü ve bunun tanınmasıyla ilgili yapılan müzakereler ile elde edilir. Bireysel kimlikler gibi grup kimliklerinin de kimlik yapısı ve güç ilişkileri için bir yere bağlanmaları gereklidir. Mekânlar, yeni sosyal kimliklerin oluşturulması ve sosyal kimliklerin sergilenmesi için önemli bir platform olmasının yanı sıra sosyal sınırların oluşturulması, diğer grupların dışlanması ve toplumun bazı üyelerinin görünürlükleri veya görünmezlikleri konularında teşvik oluşturmaktadır. Bu nedenle mekânlar, sosyo-kültürel dinamiklerin sürekli olarak yeniden müzakere edilmesi ile yapılandırılmalıdır.

Çünkü mekân dil, tarih, hukuk ve kültür özelliklerinin geliştirilmesinde cinsellikte üretken rol oynar, yakınlıkları ve mesafeleri biçimlendirir, zor da olsa sosyalleşmeye ve iletişimsel fonksiyona yönelik eylem ve edinimler için fırsatları tayin eder ya da geri çevirir (Green vd., 2010: 10, 11).

1980’lerde, coğrafyacılar sınıf, ırk, cinsiyet ve cinsellik gibi kategorilerle mekân arasındaki bağıntıları yeniden ele almak için post-yapısalcı fikirler kullanmaya başlamıştır (Valentine 2002). Post-yapısalcı coğrafyacılar, “gündelik mekânların, sosyal pratikler yoluyla oluşturulduğunu” (Browne vd.,2007:2) ve bu sebeple çeşitli toplumların mekâna ilişkilerini, ona dair deneyimlerini; mekâna kattıklarını ve mekândan dışlanmışlıklarını analiz etmenin önemli olduğunu savunmuştur. 1980’lerde başlayıp 1990’larda hız kazanarak, bazı bilim adamları mekânların nasıl cinselleştirilip cinsiyetlendirildiğini ve buna karşılık cinsiyet, cinsel yönelim ve cinselliğin nasıl mekânsallaştırıldığını araştırmaya başlamıştır (Bkz. Valentine, 2002).

İşyerleri, sokaklar, evler vb. pek çok yer genellikle ve açıkça homoseksüel hareketlerin dışlandığı, kanıksanmış heteroseksüel normlar tarafından düzenlenmektedir (Valentine 1993; Kirby& Hay 1997) ve heteroseksüellik, birçok mekânda cinsiyet akışkanlığı ve cinsiyet sınırlarını aşmanın yasaklandığı

² Closet olmak, “sessizliğin bir konuşma eylemidir” (Sedgwick, 1990: 3). Closet homoseksüelliği susturur ve onu heteroseksüelliğin emrine bağlar. Closet’in kurumsallaşması, lezbiyen ve geyler için hayatta kalma stratejisi olarak gelişmiştir (Frisch, 2002: 256, 263). Çünkü LGBTT bireyler closet değillerse şiddet yaşamaktadırlar.

anlamına gelen asimetric eril ve dişil cinsiyet rolleri üzerine kuruludur (Browne 2005, 2007). Bu nedenle heteroseksüel olmayanlar çoğunlukla yönelimlerini açıklamaz ve bu sessizlik mekânların heteroseksüel olarak oluşturulmasını pekiştirir (Phillips, 2004). Cinsellik tüm durum ve mekânlarda sergilenen insani bir durum olmasına rağmen (Brown&Knopp 2003) bu konu üzerine yapılan çalışmalar da ötekileştirilmektedir.

Görünürlük ve mekânlar üzerine yapılan araştırmaların büyük çoğunluğu gey erkekler için yapılmış komşuluk üniteleri (Collins 2004; Knopp 1998) barlar (Holt&Griffin 2003; Valentine&Skelton 2003), hamamlar (Bell1997; Nash&Bain 2007; Rubin, 2000; Tattelman, 2007), parti mekânları (Greenvd, 2010; Johnston 2005; Waitt&Markwell 2006) üzerine odaklanmıştır. Lezbiyen kadınlar için varolan mekânların az sayıda olması daha az dikkat çekmelerine sebep olmuştur. Lezbiyen mekânlar üzerine araştırmalar öncelikle Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri'nin kentsel alanlarında yeni oluşmuş küçük lezbiyen mekânları üzerine yapılmıştır (Mitchell,1995; Valentine, 1996). Bu araştırmaların odak noktası lezbiyenlerin dışarı çıkmasına ve şehirdeki lezbiyen mekânların gelişmesine engel olan geniş sosyal faktörleri tanımlamak olmuştur. Bu faktörler kadın ve erkek arasındaki eşitsiz ekonomik dağılım (Wolfe, 1992), kamusal alanlara kadınların erişimini sınırlayan ataerkil normlar (Pritchard, 2002), eşcinselliği anormal bir şey ve gizli kalması gereken bir durum olarak çerçeveleyen heteronormativite (Bell&Valentine, 1995) gibi konuları içermektedir. Ancak çok az araştırma lezbiyen kadınların mekânlara olan bağlılıklarının ne anlama geldiğini ve bu anlamların onların kimlikleri, görünebilirlikleri ve sosyal pozisyonları ile olan bağlantısının detaylarını ele almıştır (Fobear, 2012: 724).Türkiye'de cinsiyet ve cinselliğin mekânla ilişkilerini ortaya koyan çok az çalışma vardır. Bunlar ya toplumsal cinsiyeti erkek olan Türkiye'nin erkekliği nasıl yeniden ürettiğini (Arık, 2009 gibi) ya da örnek mekânlar üzerinden LGBTT bireylerin kendi aralarındaki kavram ve anlayış farklılıklarını (Özby, 2010; Özby; 2012 ve Savcı, 2012 gibi) tartışmıştır.³

Kişi ve grup kimlikleri için mekânın olması ve bu mekânda görünür olabilmek herkes kadar LGBTT bireyler için de önemlidir. Dolayısıyla görünürlük, "mekânların içinde ve ya dışında görgül (ampirik) tanınma", bu tanınmanın temeli olan "kişinin olması gereken bir yerde olduğunu bilme" inancı ve bunun sonucunda mekânlar üzerine iddiada bulunmaya dayandırılabilir (Skeggs, 1999: 220, 221). Bu ilişki, Knopp'un (1992) mekânsal

tasarım ile cinsel pratikler ve cinsel kimlik oluşumu arasındaki bağların altını çizdiği çalışmasında da görülmektedir.

Mekânlar, eril ya da dişil ve hetero- ya da homoseksüel olarak kodlanmaktadır. Barlar, gece kulüpleri ve striptiz kulüpleri gibi (kamusal alanların çoğunu kapsayan) eril ve heteroseksüellikle kodlanmış yerler, davranışları bu yönde şekillendirerek erkeksi eğlence, arzu ve boş zaman arayışları ile üretimden arta kalan zamanı belirtmektedir. Böylece mekânlar belirli hareketleri teşvik ederken diğerlerinden caydırarak ya da onları baskılayarak, belirli davranışların sınırları ve parametrelerini belirleyerek bir yol haritası çizmektedir (Weinberg & Williams 1975'den aktaran Hammers, 2009: 309). Bu şekilde, yeni performanslar ortaya çıkmaktadır ve bunlar sosyo-kültürel bağlama bağlıdır. Cinsel davranış, pratik ve etkileşimler kültürel bağlamın dışında mevcut olmamaktadır ancak belirli mekânlara derinlemesine yerleşmiş ve birleşmiştir (Hammers, 2009: 309, 330). Bu nedenle metin aşağıda "kişinin olması gereken bir yerde olduğunu bilme" (Skeggs, 1999) inancına dayalı olarak LGBTT bireylerin kendilerine uygun olduğunu düşündükleri mekânlar üzerine odaklanmıştır.

Yukarıda belirtilen kapsayıcı planlamada LGBTT bireyleri de kapsayan kentin oluşturulması için gerekli etkenler;

- Yer-merkezli güçlü siyasi noktalar oluşturulması [(Bkz. örneğin Bell ve Binnie 2000, 2006; Richardson 2004, 2005). Örneğin Knopp (1998), gey seçmenlerin etkin olduğu bölgelerde politikacıların hedeflerine gey bireylerin isteklerini eklediğini; Browne ve Lim (2010), trans bireylerin resmi politik süreçlerde etkili olamasalar da İngiltere'de LGBT'nin azınlık topluluğu olmalarına rağmen bir parçası olarak güç ortamı yarattığını belirtmiştir],
- LGBTT dostu mekânlar yaratılması (Örneğin Sibalıs (2004), eşcinsel bar ve diğer işletme sahiplerinin ve işletmelerinin sayısının artmasının gey dostu olmayı kolaylaştırdığını anlatmıştır),
- Bu mekânların kentin LGBTT bireylerin güvenli olduğunu düşündüğü alanlarda seçilmesidir.⁴

LGBTT bireylere yönelik mekânlar olması beklenen ve talep edilen bir durumdur.⁵ Bu nedenle, LGBTT bireylere yönelik mekânlar oluşturulması ve bu mekanların biçimleri önemlidir. Çünkü evinde bile kendisi gibi olamayan⁶ bu bireylere yönelik mekânlar, özel pratiklerin (sosyalleşme ve cinsel yakınlık gibi) barlara ve diğer yerlere esnetilmesi sonucu ev gibi olmaktadır

³ Özby (2010, 2012), İstanbul Taksim'de yer alan üç gey bara (Bientot, Boogie ve SenGel) odaklı olarak İstanbul'daki "Rentboyarı" ve bu kavramı; Savcı (2012), İstanbul Taksim'de yer alan ve cumartesi günleri sadece kadınlara açık olan Kadınca Kulübü üzerinden LGBTT bireyler arasındaki kavram ve anlayış farklılıklarını tartışmıştır. Bu her iki çalışmanın ve Nusser&Anacker'in (2012) çalışmasının bu makaleyle ortak özelliği yapılan çalışmaların kentin yoğun bölgelerinde yapılmasıdır.

⁴ Örneğin Doan (2007: 65, 66), trans bireylerin ara sıra uğradıkları yer olarak bile şehirdeki belli bir queer alanın trans bireyler için koruyucu şemsiye görevi gördüğünü ve trans bireylerin buralarda güvende hissettiğini belirtmiştir.

⁵ Verilen proje kapsamında yapılan anket çalışmasında bireylerin %35'i günlük hayatta kendileri için yapılabilecekler konusunda, LGBTT bireyler için mekanlar yapılmasını, LGBTT dostu mekan olduklarını gösteren işaretler olmasını ve mekanların sadece heteroseksüel olmamasını önermişlerdir (Ayrıntılar için Bkz. Efe Güney, M., Ergin, Ş. ve Ayhan Selçuk, 2014: 282).

⁶ Yapılmış çalışmalarda LGBTT bireylerin evlerinde bile kendileri olamadıkları (Elwood 2000; Johnston and Valentine 1995; Valentine 1993; Valentine et al. 2003); bir başka deyişle closet olarak cinsel yönelimlerini gizledikleri ortaya çıkmaktadır.

Tablo 1. İzmir Konak İlçesi'nde LGBTT bireylerin buluşma yerleri ve cinsel yönelime dağılımı

Mekân adı	Kullanıcının cinsel yönelimi				
	Lezbiyen	Gey	Biseksüel	Transeksüel	Travesti
Sevinç Pastanesi	23	29	21	9	5
Defne Cafe	1	1	2	0	0
Starbucks	0	2	0	0	0
Kahve Diyarı	1	0	0	0	0
Pi Kafe	1	0	0	0	0
Ekmekiçi	1	0	0	0	0
Taş Fırın	1	0	0	4	0
Ka bar	0	0	0	0	1

(Gorman-Murray, 2012: 116). Bu model kendisi için kentin çeşitli alanlarında tekrarlanmaktadır (Frisch, 2002: 262).

LGBTT bireyler, mekânlarda algıladıkları çeşitli ipuçlarına dayanarak bu mekânların kendi kimliklerini düzenleyip düzenlemeyeceğini anlarlar (Bell vd., 2001; Holliday, 1999; Holliday&Thompson, 2001; Valentine,1996). Bu nedenle çalışma aşağıdaki üç düşünce çevresinde geliştirilmiştir:

- Tüm mekânlar cinselleştirilmiştir (yani mekân, kullanıcıları tarafından hissedilen cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği hakkındaki tüm değerleri etkiler).
- Kentsel formlar ve bu mekânlardaki insanlar arasında önemli etkileşimler vardır.
- Bir yerin mekânsal kapsayıcılığı onun hak temelli kapsayıcılık iddialarıyla doğrudan ilişkili değildir.

Yöntem

İmar planı yapma eyleminin mevcut işleyişi LGBTT bireyleri kapsamadığından makale, şehir planlama mesleğinin LGBTT bireyler için neler yapması gerektiği yolundaki düşüncelere dayanmaktadır. Bu kapsamda, LGBTT bireylerin İzmir'in Konak ilçesindeki buluşma yerleri olarak kullandıkları mekânlar incelenmiştir. Bu mekânlar kullanım yoğunluğuna göre Sevinç Pastanesi, Taş Fırın, Defne Kafe, Starbucks, Ekmekiçi, Kahve Diyarı, Pi Kafe⁷ ve Ka Bar'dır.

Bu mekânların konumu, çevresindeki kullanımlarla ilişkileri, fiziksel özellikleri ve kullanıcı profilleri Ekim-Kasım 2014 tarihleri arasında yerinde gözlem, inceleme ve mekân çalışanlarıyla görüşmeye dayalı olarak saptanmıştır. Bu saptamalardan, LGBTT bireyleri de kabul eden bir kentin nasıl olması gerek-

tiği konusunda önemli aşamalardan biri olarak kentte olması gereken mekânların özellikleri tartışılarak önerilerde bulunulması amaçlanmıştır.

Cinsel yönelimlere ilişkin bilgiler, bilgisi verilen projenin anket aşamasında elde edilmiş olup anket yapılan bireylere cinsel yönelimlerinin ne olduğunun sorulmasıyla elde edilmiştir.

Çalışma Nusser ve Anacker'in (2012), çalışmasında *queer* mekânlara yönelik değerlendirmelerin İzmir Konak İlçesi'ndeki bazı buluşma mekânlarında geçerli olup olmadığını da değerlendirmiştir.

Mekânların her iki yanındaki ve karşısındaki kullanım kategorisi İller Bankası A.Ş.'nin Ticaret ve Küçük Sanatlar Kullanış Sınıflandırma Tablosu'ndan yararlanılarak düzenlenmiştir.

Bulgular

İzmir'deki LGBTT bireylerin Konak İlçesi içerisinde buluşma yerleri Sevinç Pastanesi, Taş Fırın, Defne Kafe, Starbucks, Ekmekiçi, Kahve Diyarı, Pi Kafe ve Ka Bar'ın cinsel yönelime göre dağılımı Tablo 1'de verilmiştir.⁸

Bu mekânlar, İzmir'in en rahat, en güvenli, en estetik bulunan ilçesi Konak'ın yine aynı nitelendirmelerine sahip Kıbrıs Şehitleri Caddesi ve çevresinde konumlanmaktadır.⁹ İlçenin ve Caddenin ve çevresinin ve buluşma mekânlarının konumunu gösteren haritalar (Şekil 1 ve Şekil 2) aşağıda verilmiştir.

Buluşma mekânlarının buldukları yerler incelendiğinde bu yerlerin (Efe Güney ve Ayhan Selçuk, 2014: 221, 222):

⁷ Proje 2011–2013 yıllarını kapsayacak şekilde tamamlanmıştır. Bu süre içerisinde Pi Kafe işler durumdayken, bu çalışmanın yapıldığı 2014–2015 Güz Dönemi Ekim-Kasım ayları içerisinde işletmenin kapatıldığı gözlenmiştir. Bununla birlikte Kafe kapsam dışında tutulmamış elde edilebilen bilgiler doğrultusunda değerlendirmeye alınmıştır.

⁸ Anket yapılan 155 kişinin %66'sı buluşma yerini Konak İlçe sınırları içerisinde seçmiştir.

⁹ Bu bilgilerin kaynağı ve ayrıntıları için Bkz. Efe Güney, M., Ergin, Ş., Ayhan Selçuk, 2014, ss.178–197.

¹⁰ Savcı'nın (2012) çalışmasında geçen Kadınca Kulübü de Lambda İstanbul ve LGBTT İstanbul Dernekleri'nin olduğu Taksim'in İstiklal Caddesi'ndedir.

Şekil 1. İzmir'de Konak İlçesi ve Konak İlçesi'nde Kıbrıs Şehitleri Caddesi ve çevresinin konumu. Kaynak: Efe Güney ve Ayhan Selçuk, 2014: 215.

- Gece ve gündüz sürekli kullanılan arazi kullanım türlerini içerdiği,
- Bu nedenle sürekli aydınlık kaldığı,
- Sürekli belirli yoğunlukta nüfus taşıdığı,
- Ve LGBTT bireylerin görünür olmak isteme eğilimine yönelik eğlence hayatı alternatifleri sunduğu görülmektedir.

Bu özellikler, LGBTT bireylerin buluşma mekânlarını neden bu çevreden seçtiğini açıklamaktadır. Çünkü bu çevre, belirtildiği gibi gece ve gündüz kalabalık nüfusuyla görünür olmanın önüne geçerek sosyalleşmeye imkân tanıdığı gibi gece hayatına katılmak için öncesinde bekleme durakları olarak da kullanılabilir. Ek olarak Siyah-Pembe Üçgen Dernek'inin de Kıbrıs Şehitleri Caddesi'ne açılan ve çok kullanılan bir sokakta olması bu çevreyi kullananlara LGBTT bireylerin de olduğunu hatırlatmaktadır.¹⁰ Bunlara ek olarak literatürün de doğruladığı LGBTT bireylerin sosyo-kültürel aktivitelerle yakından ilgili olması konusu LGBTT bireyleri de tanıyan kentte öne çıkmak-

tadır ve Cadde ve çevresi bu özelliği de taşımaktadır. Bir başka deyişle LGBTT bireyler bir taraftan bu bölgede sosyalleşirken bir taraftan da sosyalleşme gereksinimlerini güvende hissederek karşılamaktadırlar. Çünkü bölge gece ve gündüz kullanılan arazi kullanım örüntüsüyle sürekli belirli bir yoğunlukta nüfus taşıyarak doğal gözetim (natural surveillance) sağlamaktadır (Newman, 1996). Bir başka deyişle sürekli olan bir nüfus sayesinde sokaktaki hareketi izleyen gözler ("Eyes on the Street") vardır (Jacobs, 1961).¹¹

Diğer taraftan literatür, LGBTT bireylerin şehirlerde çok çeşitli mekan türlerini ve yapılandırmaları savunma, yaşama, toplum oluşturma, siyasi temsil kazanma, ibadet ve arzu ifade etmek gibi farklı ihtiyaçlar için kullandığını göstermektedir (Nusser&Anacker, 2012: 175). Buluşma mekânlarının bulunduğu çevrenin zengin fonksiyonel çeşitliliği, bu özellikleriyle seçilen bu çevrede bazı yerlerde de buluşulduğunu göstermektedir. Tablo 2'de LGBTT bireylerin buluşma yerleri özelliklerine göre verilmiştir.

¹¹ Bunlar LGBTT bireylerin bu bölgeleri rahat ve güvenli bulmasının açıklayıcı durumundadır.

¹² Verilen referans Kansas'ta görüşüğü LGBTT bireylerin daha çok kullandığı mekânların ortak özelliklerini sıralayarak değerlendirme yapmaktadır. Dolayısıyla makale, durumu kendi çalışma alanında test etmiştir.

Tablo 2. LGBTT bireylerin buluşma yerlerinin özellikleri

Mekânın adı	Kullanım türü	Bulunduğu cadde/sokak	İki yanındaki kullanım	Karşısındaki kullanım	Kullanıcı profili	Aydınlatma	Giriş kapısı	Ön cephe malzemesi	Dış mekân kullanımı ve sokak arası
Sevinç Pastanesi	Yeme-içme	Ali Çetinkaya Bulvarı	Diğer ticari birim, Gıda maddeleri satışı	Yeme-içme	Orta ve üstü yaş grubu	Güçlü	Otomatik	Camkân	Ayırıcı unsur yok
Starbucks	Eğlence	Ali Çetinkaya Bulvarı	Kişisel bakım hizmeti, yeme-içme	Eğlence (Kahve Diyarı)	Genç ve orta yaş grubu	Görelî olarak düşük	Klasik	Camkân	Ayırıcı unsur yok
Kahve Diyarı	Eğlence	Ali Çetinkaya Bulvarı	Giyim, Eğlence	Eğlence (Starbucks)	Genç ve orta yaş grubu	Güçlü	Otomatik	Camkân	Ayırıcı unsur yok
Ekmekçi	Yeme-içme	Kıbrıs Şehitleri Caddesi	Giyim, giyim	Yeme-içme	Genç yaş grubu	Güçlü	Otomatik (Ancak sürekli açık)	Camkân	Ayırıcı unsur yok
Defne Kafe	Eğlence	Can Yücel Sokak	Eğlence, eğlence	Eğlence	Genç ve orta yaş grubu	Görelî olarak çok düşük (masalarda mum var)	Otomatik (Ancak genellikle açık)	Camkân	Ayırıcı unsur yok
Taş Fırın	Yeme-içme	Kıbrıs Şehitleri Caddesi	Giyim, yeme-içme	Giyim	Çeşitli	Güçlü	Klasik	Camkân	Ayırıcı unsur yok
Kafi Pi	Eğlence	Atatürk Caddesi	Eğlence, eğlence	Deniz manzarası	Genç ve orta yaş grubu	Görelî olarak çok düşük (masalarda mum var)	Klasik	Camkân	Peysaj öğeleri var
Ka Bar	Eğlence	1471 Sokak	Diğer ticari birim, gıda maddeleri satışı	Diğer ticari birim	Her yaş grubu	Çok düşük	Klasik	Siyah metal	Dış mekân kullanımı yok

Kamusal alanda, bir şehirde LGBTT bireylerin toplum tarafından izlendiği/kontrol altında tutulduğu göz önünde bulundurulduğunda bu bireylerin bir yerde bulunma hakkı ve özgürce davranma hakkı arasındaki ayırım özellikle yararlıdır (Nusser&Anacker, 2012: 179). Dolayısıyla LGBTT bireylerin bu mekânlarda bulunuyor olmaları her mekânda özgürce davranabildikleri bir başka deyişle cinsel yönelimlerini gösterir biçimde orada oldukları anlamına gelmez.

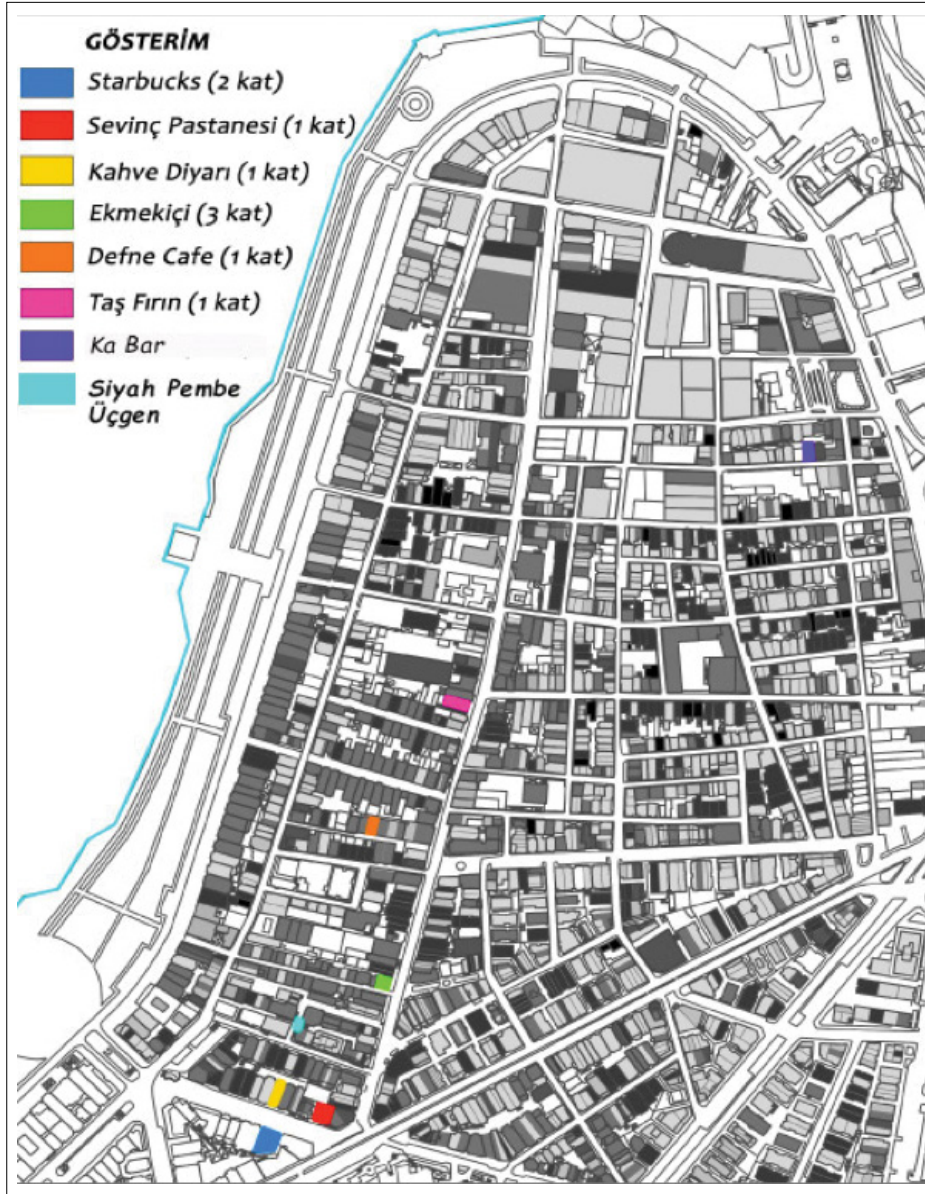
LGBTT bireyleri kapsayan mekânları inceleyen bir çalış-

mada bu mekânların özellikleri şöyle sıralanmıştır (Bkz. Nusser&Anacker, 2012: 181–188):¹²

- Kabul eden ve güvenlidir,
- LGBTT sahipliğinde veya LGBTT dostudur,
- Çalışanları ve/veya yöneticileri LGBTT'dir,
- Oldukça kapalıdır; açık ve kapalı alanlar arasında "uyumsuz" davranışların kabul edildiği ayrı bir alana sahiptir,
- Samimi arkadaşlar ve önemli diğer kişilerle rahatça görüşülen evden uzakta ev gibidir,
- Queer işaretler ve sembolleri vardır (hiçbir şey mekânı

¹³ Ulaşılamayan ve Türkiye'de bugünkü koşullarla öğrenilmesi zor olan bilgiler ise çalışanların, yöneticilerin ve sahiplerinin LGBTT olup olmadığını.

¹⁴ Queer mekân tanımı için Bkz. Nusser ve Anacker, 2012.

Şekil 2. İzmir Konak İlçesi'nde LGBTT bireylerin buluşma noktaları ve konumları.

- açıkça *queer* yapmaz),
- Daha çok küçüktür ve bileşim açısından esnekler;
  - Çoğunda iç ve dış mekân arasında geçiş mekânı çeşitliliği vardır ve her iki alanın da cadde ve sokak arasında tampon olmasını sağlar.
  - *Queer* bölgelerde olma eğilimindedir.

Diğer taraftan (Nusser&Anacker, 2012: 183, 184, 188);

- İç ve dış (yarı kamusal) kullanımı olan kafeler, dükkân ve sokak arasında yarı kamusal alanlar oluşturarak bu mekanları daha davetkâr yapar.
- Mekânda LGBTT bireylerin görülmesi buraları *queer* sem-

bol ve işaretlerle aynı işi yaptırır; bu mekânı LGBTT bireyler açısından davetkâr olarak etiketler veya gösterir.

- Çevrede daha çok alternatifin olması ve açık fikirli insanların olduğunun bilinmesi güvenli hissettirir ve sevdirebilir.

Görüldüğü gibi incelenen mekânlar, yukarıda sıralanan özelliklerden bilgisine ulaşılan,

- Hemen tüm fiziksel özellikleri içermesinin yanı sıra
- Mekânın bulunduğu çevrenin özelliklerini de içermektedir.¹³

Çünkü mekânların hepsinin (Ka Bar hariç) içeride ve dışarda oturma alanı bulunmakta olup ön cephelerinin camekân

olması oturanlar ve oradan geçenler tarafından içerinin ve dışarının görülmesini sağlamaktadır. Dolayısıyla bir tür yarı kamusal alanları vardır ve LGBTT bireylerin de buraları kullanıyor olması *queer* sembol olarak LGBTT bireyler açısından davet edici nitelik taşımaktadır. Çevrelerinde çok çeşitli arazi kullanım türlerinin olması bu bölgeye geldiklerinde pek çok gereksinimlerini karşılayacaklarını düşündürmesinin yanında sürekli hareket eden nüfus olması güvenlik açısından da önemli görülmektedir. Alsancak'ın İzmir'in gözde semtlerinden sayılması sonucu açık fikirli insanların (ve elit bir grubun) orada olacağını bilmesi de güvenlik anlamında önem taşımaktadır. Yukarıda bilgisi verildiği gibi LGBTT bireylerin en rahat ve güvende hissettikleri bir bölgede olmaları da mekânların *queer*¹⁴ bir bölgede toplandığını göstermektedir.

İzmir'in pek çok yerinde şubesi olan ve benzer nitelikler taşıyan Starbucks ve Kahve Diyarı dışındakiler isim ve kullanım biçimi olarak İzmir'de tekdir (biricik). Hepsinin yoğun kullanıldığı yer zemin katlarıdır (Starbucks ve Ekmekiçi'nin üst katlarındaki kullanım yoğunluğu zemine göre düşüktür).

Bunlara ek olarak herkesin kullanımına açık (Ka Bar hariç) bu mekânların hemen hepsinde,

- Çalışanlar üniforma giymektedir (Defne Kafe hariç),
- Masaya servis hizmeti vardır (Ekmekiçi hariç),
- Kullanıcı profili genç ve/veya orta yaş grubudur (Sevinç Pastanesi hariç).

Bu saptamalara göre şu yorumları yapmak mümkündür: Kullanıcıların genç ve/veya orta yaş grubu olması hoş görü seviyesini artırmakta; masaya servis hizmeti yapılması ve üniforma giyilmesi ise müşteri olma süresi boyunca çalışanlarla muhataplığı azaltarak tanınmayı/görünür olmayı engellemekte ve bu nedenlerle bu mekânların seçilmesini sağlamaktadır. Diğer taraftan görüşme yapılan çalışanlar tarafından da LGBTT bireylerin kullandığı alan olarak bilinen ve alkol kullanımına sahip tek mekân olan (kapalı Pi Kafe ve dış mekân kullanımı dışında bilgisine ulaşılabilen Ka Bar hariç) Defne Kafe, karşıdaki ve yanındaki diğer eğlence mekânlarıyla iç içe geçmiş durumdadır. Çok fazla aynaya sahip mekânın masalarında mum olması da diğer mekânlardan farklı bir samimiyet içermektedir. Bir başka deyişle Defne Kafe, yukarıda belirtildiği gibi yeme-içme ve kısa süreli bekleme durağı olarak kullanılabilir di-

ğer mekânlara kıyasla doğrudan gidilme amacı taşıyan mekân olarak nitelendirilebilir.

İncelenen bu mekânlarla ilgili şu değerlendirmeleri yapmak mümkündür:

- Bu mekânlar herkesin kullanımına açıktır. Çünkü sadece LGBTT bireylerin sahipliğinde ve/veya kullanımında değildir (Ka Bar hariç),
- LGBTT bireyler şehrin heteroseksüel yapısına entegre olduğundan (Fobear, 2012: 722) bu mekânlar LGBTT bireyler tarafından da kullanılmaktadır.¹⁵

Diğer farklı bir özellik taşıyan Ka Bar ise gündüzleri asma kilit ile kilitlenmektedir. Mekânın tanıtımı daha çok sosyal medya üzerinden ve bir aynanın bulunduğu köşede çekilen fotoğrafların paylaşılması ile yapılmakta, mekânın önünde veya yakınında adının yazılı olduğu herhangi bir tabela veya işaret bulunmamaktadır. Giriş çıkışlar ise kapıdaki güvenlik görevlisinin denetiminde gerçekleşmektedir.

Konu genelleştirildiğinde, LGBTT bireylerin buluşma noktalarının oldukça merkezi, herkes tarafından bilinen, kolay erişilebilir, farklı kullanıcı tiplerine hitap eden ve menüleri incelendiğinde ekonomik olduğu söylenebilecek mekânlar oldukları görülmektedir. Bu bilgiler, LGBTT bireylerin literatürde geçen yaşam pratiklerine uyum göstermektedir.

Çünkü, kentsel büyüme ve LGBTT bireyler ile ilgili yapılan çalışmaların çoğu "kültürel aktiviteler" (Lloyd&Clark, 2001) veya "sokak kültürü" gibi çok spesifik aktivitelere yoğunlaşır. Özellikle, çocuksuz LGBTT bireylerin, geleneksel eğlence konseptinin dışında, canlı sokak hayatı ve eğlence seçeneklerini tercih ettikleri ve hatta barların LGBTT bireylerin kent içindeki görünürlüklerini artırmasında önemli etki bıraktığı iddia edilebilir (Nestle, 1987; Adler&Brenner, 1992; Faderman, 1992; Chamberland, 1993; Kennedy&Davis, 1994; Retter, 1997; Thorpe, 1997; Wolfe, 1997; Lloyd & Clark, 2001; Clark, vd., 2002; Florida, 2002; Lloyd, 2002). Dolayısıyla, LGBTT bireyler bu buluşma mekânlarına ya doğrudan orayı tercih ederek gitmektedir ya da canlı sokak ve gece hayatının bir parçası olarak ve gece hayatını bekledikleri durak olarak kullanılmaktadır. Bunlara ek olarak, kendi aralarındaki ilişkilerde bu mekânlarda rahat edildiğinin tanıtılmış olması konusu da

¹⁵ LGBTT bireylerin yaşadığı yerler daha çok kalabalık nüfusu olan şehirlerdir (Cooke&Rapino, 2007: 291). Kalabalık nüfus closette kalmalarına ve dolayısıyla görünmez biçimde yaşamlarını sürdürmelerine yardımcı olmaktadır. Çalışma alanının yer aldığı İzmir ise şu an ülkenin üçüncü (İstanbul ve Ankara'dan sonra) en yüksek nüfusa sahip ilidir.

¹⁶ Yöntem kısmında belirtildiği gibi mekân çalışanlarıyla görüşülmüştür. Çalışanlar LGBTT bireylerin bu mekânlarda rahat ettiğini ve çevrelerine de anlattıklarını düşünmektedir. Bu bilgiye ek olarak, LGBTT bireylerin İzmir'de en çok kafelerde kendilerini rahat hissettiği öğrenilmiştir (Bkz. Efe Güney, M., Ergin, Ş., Ayhan Selçuk, 2014: 200).

¹⁷ Geleneksel yapının tutuculuğu nedeniyle çalışma yapmanın güçlüğüne başka bir örnek için Bkz. Özbay, 2010.

¹⁸ "Türkiye'de ataerkil yapı nedeniyle erkeğe erkekliğin öğretildiği ve dolayısıyla erkekliğin yeniden üretildiği mekan olarak kahvehaneler (Arık, 2009: 177) ve aile merkezli sosyal düzen için esas görülen erkeğe cinselliği öğreten genelevler (Chauncey, 1995: 138) devlet ve sivil toplum kuruluşları tarafından önemle korunmaktadır. Durum böyle olduğundan Türkiye'de LGBTT bireylerin nasıl mekânlar ve kentler istediği planlama kurumlarının merak konusu dahi olmamıştır. Bugün Türkiye'de LGBTT bireylerin sağlıklı kullanabildiği mekânlar yalnızca barlar ve internettir (Güner, 2011: 31)".

göz ardı edilemez.¹⁶

Sonuç

LGBTT bireylerin kullandıkları mekânlar ve bunların çevrelerinin incelemesi, LGBTT bireyleri de kapsayan kentin planlanmasında önemlidir. Çünkü Türkiye gibi henüz bu bireyleri Anayasası'nda tanımayan ülkeler için bu mekânların incelenmesinin iki düşünce yanı vardır:

- Bu mekânların LGBTT bireylerin sahipliğinde ve/veya kullanımındaki mekânlar olduğu bilgisi, geleneksel yapı (ataerkil yapı) ve buna bağlı olarak ortaya çıkan tutuculuk nedeniyle bireylere açıkça sorulmadığından ve LGBTT bireyler closet olduğundan gözlem yapılarak ve bu mekânların kullanıcısı olarak elde edilebilir.¹⁷
- Bu mekânların incelemesi, henüz kendilerine yönelik planlı mekânları olmayan¹⁸ LGBTT bireyler için ipuçları vermektedir. Çünkü yakınındaki ve/veya aynı içerikteki bir başka mekânın yerine seçilen bu yer, LGBTT bireylerin gerçekte istediği mekân olmasa da tasarım özellikleri nedeniyle nasıl mekânlar istendiğine dair bilgiler taşımaktadır.

Çünkü mekânlar bu yapılaşma ve sosyal kimliklerin oluşmasında aktif rol oynayabilir veya sosyal kimlikler, ifadeler ve ilişkiler bu alanları oluşturabilir (Valentine, 2002:146; Van Ingen, 2003).

Türkiye'de mekânlar izlendiğinde ağırlıklı olarak ataerkil sistemin daha görünür olduğu söylenebilir (Şentürk, 2011: 14). Çünkü cinsel yönelimler anayasada tanınmamakta ve geleneksel yapı nedeniyle benimsenmemektedir. Ayrıca cinsel yönelimler tedavi edilebilir bir durum olarak görülmektedir (Bereket ve Adam, 2006; 2008; Tapinc, 1992). Verilen tüm bu sorunlar nedeniyle LGBTT bireylerin mekânsal talepleri closet olmaları nedeniyle kendilerine sorulmadığı gibi planlanmanın heteroseksist bir proje olması da bu tür bir arayışı engellemektedir. Sonuçta LGBTT bireyler "hayatta kalma stratejisi" (Frisch, 2002: 256) olarak closette kalırken planlama herkes için yapılamamaktadır. Erkek hegemonyasına dayanan normlar ve düzenlemeler yasal sistemle de sürdürülmektedir (Koğacıoğlu, 2004'ten aktaran Öztürk, 2011: 1105). Oysaki kent yaşayan herkesindir dolayısıyla Lefebvre'nin (1991) de vurguladığı gibi kent hakkı kapsamında herkesin kenti kullanma ve kentle ilgili her düzeyde verilen her türlü karara katılma hakkı vardır.

Dolayısıyla, Türkiye'de cinsel yönelime ilişkin sorunların çözümü normlar, kurumlar, yasal metinler ve politikalarda toptan bir değişiklik gerektirir. Konu şehir ve mekânları olduğunda da elbette imar mevzuatının ele alınması kaçınılmazdır. Bu kapsamda öncelikli iş cinsel yönelimleri tanımak ve bu içerikte vatandaşlık haklarını sunmaktır.

Durum, kendi içerisinde tezatlık da taşımaktadır: Bir taraftan LGBTT bireylerin sosyal damgalanma yaşamamak için ve sosyal olarak hayatta kalmanın bir modu olarak kimliklerini gizlediğini görürken bir taraftan da bireylerin genellikle cinsel yönelim temelinde cezai suçlamalarla karşı karşıya olmadığını söylemek mümkündür. LGBTT bireyler, sivil kurumlar, çeşitli kafeler ve barlar oluşturmakta ve korumaya çalışmaktadır (Öztürk, 2011: 1107). Özellikle 1990'ların başından itibaren gittikçe artan sayıda Türk erkeği kendi benlik duygularına homoseksüel davranışlarını dahil etmeye başlamış ve sosyal bir kimlik olarak rahat biçimde kendilerini gey etiketi altında tanımlamıştır. Giderek artan sayılarına rağmen azınlığı temsil eden gey erkekler Kaos GL gibi kuruluşlar aracılığıyla cinsel yönelimi savunan aktörler olarak sivil topluma müdahale etmeye başlamıştır. Bu "homoseksüelliğin yeni cinsel bilinçli tabaka nüfusu" (Tapinc, 1992: 46) özellikle kentsel, genç, eğitimli ve orta sınıf homoseksüeller arasındadır (Bereket, s.132).

LGBTT bireyleri de içeren kent için kapsayıcı bir planlama yapılmalıdır. Bunun için Sennett (1970), "temas noktalarının çokluğunu" önermiş; kentte karmaşıklık ve çatışmayı artırmak istemiştir ve bu sayede tek çözümün ortak anlaşma ve sosyal etkileşim olacağını ileri sürmüştür. Ayrıca yazar, insanları aileyle ilgili ve korunmuş alanların dışına çekmek istemiştir (ss.57, 147, 148, 168, 169). Bu, kapsayıcı bir planlama için yeterli değildir. Yapılması gereken etkileşim alanlarının artırılmasıdır (Frisch, 2002: 264). Çünkü şehirlerdeki karşılaşmaların çok ve çeşitli olması kültürler arası saygı ve anlayışı kolaylaştırmakta (Sennett, 1990; Amin, 2002; Valentine, 2008); gettolaşma ise kültürler arası alış-veriş engel olmaktadır (Marcuse, 2002). Farklılıklar arasındaki iletişimi güçlendiren benimseme ise bir şehrin gelişmesi ve canlılığının artması için gereken en önemli faktörlerden biridir (Hayslett&Kane, 2011: 132).

O halde bir taraftan kentin herkes için olması etkeni ve bir taraftan da kentte kabul edilir ve görünür olmak isteyen LGBTT bireylerin talepleri gereği kent LGBTT bireyleri de gözeterek

¹⁹ Örneğin Fobear (2012: 736, 737), çalışmasında ankete dayalı olarak lezbiyenlerin farklı yaş gruplarına göre farklı mekânlar istediklerini göstermiş; Murray (2012: 117), bir geyle yaptığı görüşmede yaşadığında kalacağı bir huzurevi ve gey erkekleri kabul eden bir kurum kaygısı taşıdığını görmüştür.

²⁰ Nusser & Anacker (2012: 187), queerler için queer bölgelerin birbirine ve diğer yerlere bağlantısının teşvik edilmesini önermiştir.

²¹ Örneğin Öztürk (2011: 1110), çalışmasında anket yaptığı geylerin yasaları güvenlik için çok gerekli gördüğünü, AB sürecinin bu kapsamda bir şans olarak değerlendirdiğini, güvenlikle ilişkili endişelerinin Adalet ve Kalkınma Partisi'yle arttığını saptamıştır. Bu saptama, yine bir geyin anısıyla desteklenmiştir: Bir restoranın dışında bir gey arkadaşıyla oturan bir gey, gey olduklarını gösteren tipik bir durumları olmamasına karşın polis gelip kendilerini karakola götürdüklerini anlatmıştır.

²² Şiddet konusu için Bkz. Efe Güney, Ergin ve Ayhan Selçuk 2014: 295-306. Ek olarak, Öztürk (2011), çalışmasında cinsel azınlıkları sürekli ve kesintisiz olarak disipline etmek için heteronormativitenin kullanıldığını; LGBTT bireylerin sözlü taciz veya şiddet korkusuyla evlerinin ve işyerlerinin dışında olmadıklarını ve sosyal olarak reddedilmemek için görünmez olduklarını saptamıştır.

planlanmalıdır. Bu kapsamda;

- Kent, her bir cinsel yönelim grubuna ve bu cinsel yönelim gruplarının farklı yaş dağılımına göre işlevlendirilmelidir. Bu sosyal anlamda yapılacaklar ve rekreatif-eğlence amaçlı yapılacaklar şeklinde çeşitlenebilir.¹⁹
- Planlama LGBTT bireyler için önemli ve anlamlı yerleri ve bu yerlere yakın yerleri birbirine bağlayarak LGBTT bireyler için mekânları teşvik etmelidir.²⁰
- Mekânların LGBTT dostu olduğunu gösteren işaretlerin olması sağlanmalıdır. Bir başka deyişle şehirlerin *queer* tarafı görünmelidir.

Örneğin, LGBTT bireylerin bazı posterler, dergiler, kitaplar ve kişisel fotoğraflar gibi materyaller yoluyla cinsel kimliklerini ev ortamlarına taşıdığına vurgu yapan çalışmalar bulunmaktadır (Bkz. Johnston&Valentine, 1995; Kirby& Hay, 1997 ve Elwood, 2000). Bu tarz evsel düzenlemeler, LGBTT kimliklerle materyal bağlantılarının kurulduğunu göstermektedir. Dolayısıyla LGBTT dostu olduğunu gösteren işaretler önem kazanmaktadır. Buna ek olarak kentin *queer* kimlik kazanması LGBTT bireyler için önemlidir. Çünkü *queer* şehir, dolaylı olarak kentin birçok bölümünde hetero-normatif doğasının yanı sıra *queer* kimliğe sahip insanlar için kimlik güvenli bir yer oluşturmaktadır (Bell vd., 1994).

LGBTT bireylerin güvenliği sağlanmalıdır. Feminist bilim adamları erkekler tarafından tasarlanan ve inşa edilen şehirlerin kadınlar için tehlikeli olduğu konusunda birleşmiştir (Valentine, 1989; Pain, 1991; Peake, 1993; Day, 1999). Erkek egemenliğindeki şehirsiz alanlarda kadına karşı sözlü taciz, fiziksel istismar ve diğer ayrımcılıklar oldukça belirgin şekilde hissedilmektedir.

Kamusal alanlar, parklar, sokaklar, alış-veriş merkezleri herhangi bir azınlık için güvenli değilse o kentin diğer azınlıkları için de güvenli olmayabilir. Cinsiyet ayrımcılığına bağlı şiddet olaylarının yaşandığı şehirlerde ve kent alanlarında çok daha geniş bir nüfusu etkileyecek olan hoşgörüsüz davranışların görülmesi olağan bir durumdur. Bünyesindeki azınlığın güvenliğini koruyabilen bir şehir bunu şehrin tüm bireyleri için de başarabilir (Doan, 2007, s.70).

Ataerkil yapıya bağlı ev heteroseksüel bir ortamdır ve LGBTT bireyler evde kendileri olamadıkları için ve çevrelerinden sözlü ve fiziksel taciz gördükleri için korku ve endişe duymaktadır. Dolayısıyla evinde bile kendisi olamayan LGBTT bireyler için mekân yaratmak zordur. Dolayısıyla yukarıda sıralanan özelliklere ek olarak,

- LGBTT bireyleri tanıyan yasaların olması,²¹
- Toplumun ayrımcı ve homofobik olmaması²² gerekmektedir.

Bu kapsamda umut verici bir durum, Avrupa Birliği'ne üye devletlerin çoğunda LGBTT bireyler için tasarlanmış ayrımcı olmayan mevzuatın bulunmasıdır (Öztürk, 2011: 1101). Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne aday bir ülke olması, uyum sürecinde umut verici bir gelişme olarak cinsel yönelimlere duyarlı bir yasal mevzuatın oluşturulacağını düşündürmektedir. Bununla birlikte;

- Ülkenin ataerkil yapısının bir anda değiştirilemeyeceği göz önünde bulundurulmalı;
- Ve dolayısıyla LGBTT bireyler için oluşturulacak mekânların onları işaret eden şiddet alanları olmamasına özen gösterilmelidir.

KAYNAKLAR

- Adler, S., & Brenner, J. (1992). Gender and space: lesbians and gay men in the city. *International journal of urban and regional research*, 16, 24-34.
- Amin, A. (2002). Ethnicity and the multicultural city: living with diversity. *Environment and Planning*.
- Arık, H. (2009). Kahvehane Erkek Olmak: Kamusal Alanda Erkek Egemenliğin Antropolojisi. Ayten Alkan (Ed.), *Cins Cins Mekân içinde* (s.168-201). İstanbul: Varlık Yayınları.
- Bell, D. (1997). One-Handed Geographies: An Archaeology of Public Sex. Gordon Brent Ingram, Anne-Marie Bouthillette, Yolanda Retter (Ed.), *Queers in Space: Communities, Public Spaces, Sites of Resistance içinde* (s. 81-90). Seattle: Bay Press.
- Bell, D., & Jon, B. (2006). Geographies of Sexual Citizenship. *Political Geography* 25, 8, 869-873.
- Bell, D., & Jon, B. (2000). *The Sexual Citizen: Queer Politics and Beyond*. Cambridge: Polity Press.
- Bell, D., & Valentine, G. (1995). *Mapping Desire: Geographies of Sexualities*. London: Routledge.
- Bell, D., Jon, B., Holliday, R., Longhurst, R., & Peace, R. (2001). *Pleasure Zones: Bodies, Cities, Spaces*. New York: Syracuse University Press.
- Bell, D., Jon, B., Julia, C., & Valentine, G. (1994). All Hyped up and No Place to Go. *Gender, Place and Culture*, 1, 31-47.
- Bell, D., Jon, B., Julia, C., & Valentine, G. (1994). All Hyped up and No Place to Go. *Gender, Place, and Culture*, 31-48.
- Bereket, T., & Adam, B. (2008). Navigating Islam and Same-sex Liaisons Among Men in Turkey. *Journal of Homosexuality* 55, 204-222.
- Browne, K. (2007). Drag Queens and Drab Dykes: Deploying and Exploring Femininities. Kath Browne, Jason Lim, Gawin Brown (Ed.), *Geographies of Sexualities: Theory, Practices and Politics içinde* (s. 113-124). Burlington: Ashgate.
- Browne, K. (2010). Trans Lives in the "Gay Capital of the UK". *Gender, Place and Culture: A Journal of Feminist Geography* 17, 615-633.
- Browne, K. (2005). Stages and Streets: reading and (mis)reading femela masculinities.
- Kathrin Hörschelmann, Bettina van Hoven (Ed.), *Spaces of Masculinities içinde* (s. 237-248). London: Routledge Press.
- Browne, K., Lim, J., & Brown, G. (2007). From Lesbian and Gay to Queer Geographies: Pasts, Prospects and Possibilities. Kath Browne, Jason Lim, Gawin Brown (Ed.), *Geographies of Sexualities: Theory, Practices and Politics içinde* (s. 21-28). Burlington: Ashgate.
- Campbell, S., & Fainstein, S. (1996). In *Readings in Planning Theory*. Susan S. Fainstein, Norman I. Fainstein (Ed.), *City Planning and Political Values: An Updated View içinde* (s. 265-287). Malden: Blackwell.
- Chamberland, L. (1993). *Remembering Lesbian Bars: Montreal, 1955-1975*. Rolmel Mendes-Leite, Pierre O de Busscher (Ed.), *Gay Studies From the French Cultures: Voices from France, Belgium, Brazil, Canada and Netherlands içinde* (s.231-269). Binghamton: Harrington Park Press.
- Chauncey, G. (1995). *Gay Newyork: The Making of the Gay Male World, 1890-1940*. London: Flamingo.
- Clark, T. N., Lloyd, R., Wong, K. K., & Jain, P. (2002). Amenities Drive Urban Growth. *Journal of Urban Affairs* 24, 493-515.
- Collins, A. (2004). Sexual Dissidence, Enterprise and Assimilation: Bed Fellows in Urban Regeneration. *Urban Studies* 41, 1789-1806.
- Cooke, T. J. & Rapino, M. (2007). The Migration of Partnered Gays and Lesbians Between 1995 and 2000. *The Professional Geographer* 59 (3), 285-297.
- Day, K. (1999). Embassies and Public Sanctuaries: Women's Experiences of Race and Fear in Public Space. *Environment and Planning D: Society and Self* 17, 307-328.
- Doan, P. L. (2011). Queering Identity: Planning and the Tyranny of Gender. Petra L. Doan (Ed.), *Queering Planning: Challenging Heteronormative Assumptions and Reframing Planning Practice içinde* (s.89-106). Burlington: Ashgate.
- Efe Güney, M., & Ayhan Selçuk, İ. (2014). Herkes İçin Olan Kentin Oluşturulmasında Bir Adım: LGBTT Bireylerin Mekanları. 5. Kentel ve Bölgesel Araştırmalar Sempozyumu Bildiri Kitabı içinde (s.211-224). Ankara.
- Efe Güney, M., Ergin, Ş. & Ayhan Selçuk, İ. (2014). Cinsel Alanda Öteki Olarak Tanımlanan Nüfusun Kentel Alan Kullanımı. İzmir: Bilim Ofset. DEÜ Mimarlık Fakültesi Yayını (MİMF-AR-02-2014) .
- Elwood, S. (2000). *Lesbian Living Spaces: Multiple Meanings of Home*. Gill Valentine (Ed.), *From Nowhere to Everywhere: Lesbian Geographies içinde* (s. 11-28). Newyork: Haworth.
- Faderman, L. (1992). *Odd Girls and Twilight Lovers: A History of Lesbian Life in Twentieth-century America*. New York: Penguin Books.
- Florida, R. (2002). *The Rise of the Creative Class: and how it's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life in Cities and Creative Class*. New York: Routledge.
- Fobear, K. (2012). Beyond a Lesbian Space? An Investigation on the International Discourse Surrounding Lesbian Public Social Places in Amsterdam. *Journal of Homosexuality* 59, V, 721-747.
- Frisch, M. (2002). Planning as a Heterosexist Project. *Journal of Planning Education and Research* 21, 254-266.
- Gorman, A., & Murray, A. (2012). Queer Politics at Home: Gay Men's Management of the Public/Private Boundary. *New Zealand Geographer* 68, 111-120.
- Green, A. I., Follert, M., Osterlund, K., & Paquin, J. (2010). Space, Place and Sexual Sociality: Towards and "Atmospheric Analysis". *Gender, Work and Organization*, 17, 7-27.
- Güner, U. (2011). Burası Bizim Değil, Bizi Öldürmek İsteyenlerin Ülkesi. *Kent/Mekan* 120, 31.
- Hammers, C. (2009). An Examination of Lesbian/Queer Bathhouse Culture and the Social Organization of (im)personal Sex. *Journal of Contemporary Ethnography*, 38, 308-335.
- Hayslett, K. L., & Kane, M. D. (2011). "Out" in Columbus: A Geospatial Analysis of the Neighborhood-level Distribution of Gay and Lesbian Households. *City & Community*, 10, 131-156.
- Holliday, R. (1999). The Comfort of Identity. *Sexualities* 2, 475-491.
- Holliday, R., & Thompson, G. (2001). A Body of Work. Ruth Holliday, John Hassard (Ed.), *Contested Bodies içinde* (s.117-133). New York: Routledge.
- Holt, M. & Griffin, C. (2003). Being Gay, Being Straight and Being Yourself: Local and Global Reflections on Identity, Authenticity and the Lesbian and Gay Scene. *European Journal Of Cultural Studies* 6, 404-425.
- Hubbard, P. (2002). Sexing the Self: Geographies of Engagement and Encounter. *Social and Cultural Geography* 3, IV, 365-382.
- Jacobs, J. (1961). *The Death and Life of Great American Cities*. New York: Vintage Books.
- Johnston, L. (2005). Queering Tourism: Paradoxical Performances at Gay Pride Parades. London: Routledge.
- Johnston, L., & Valentine, G. (1995). Wherever I Lay My Girlfriend, That's My Home: The Performance and Surveillance of Lesbian Identities in Domestic Environments. David Bell, Gill Valentine (Ed.), *Mapping Desire: Geographies of Sexualities içinde* (s. 99-113). London: Routledge.
- Kennedy, E. L., & Davis, M. D. (1994). *Boots of Leather, Slippers of Gold: The History of a Lesbian Community*. New York: Penguin Books.
- Kirby, S. & Hay, I. (1997). (Hetero)sexing Space: Gay Men and "Straight" Space in Adelaide, South Australia. *Professional Geographer* 49, 295-305.
- Kitchin, R., & Lysaght, K. (2003). Heterosexism and the Geographies of Everyday Life in Belfast, Northern Ireland. *Environment and Planning A* 35, 489-510.
- Knopp, L. (1992). Sexuality and The Spatial Dynamics of Capitalism. *Environment and Planning D: Society and Space* 10, 651-669.
- Knopp, L. (1998). Sexuality and Urban Space: Gay Male Identity Politics in the United States, The United Kingdom, and Australia. Ruth Fincher, Jane M. Jacobs (Ed.), *Cities of Difference içinde* (s. 149-176). New York: Guilford.

- Lefebvre, H. (1991). *The Production Of Space*. Oxford: Blackwell.
- Lloyd, R. (2002). Neo-Bohemia: Art and Neighborhood Redevelopment in Chicago. *Journal of Urban Affairs*, V, 517-532.
- Lloyd, R., & Clark, T. N. (2001). *The City as an Entertainment Machine. Critical Perspectives on Urban Development*, 357-378.
- Marcuse P. (2002). *The Layered City*. Peter Madsen, Richard Plunz (Ed.), *The Urban Lifeworld: Formation, Perception, Representation içinde* (s.94-114). London: Routledge.
- Mitchell, D. (1995). The End of Public Space? People's Park, Definitions of the Public, and Democracy. *Annals of the Association of American Geographers*, 85, 108-133.
- Nash, C.J. & Bain, A. (2007). *Pussies Declawed: Unpacking the Politics of a Queer Women's Bathhouse Raid*. Kath Browne, Jason Lim, Gavin Brown (Ed.), *Geographies of Sexualities: Theory, Practices and Politics içinde* (s. 159-168). Aldershot: Ashgate.
- Nestle, J. (1987). *A Restricted Country: Documents of Desire and Resistance*. New York: Firebrand Books.
- Newman, O. (1996). *Creating defensible Space*. Washington: Rutgers University.
- Nusser, S. P., & Anacker, K. B. (2012). What Sexuality is This Place? Building a Framework For Evaluating Sexualized Space: The Case of Cansas City, Missouri. *Journal of Urban Affairs*, 35, 173-193.
- Özbay, C. (2010). Nocturnal Queers: Rentboys' Masculinity in Istanbul. *Sexualities* 13 (5), 645-663.
- Özbay, C. (2012). Rentboylar'ın Queer Öznelliği: İstanbul'da Norm-Karşıtı Zaman, Mekân, Cinsellik ve Sınıfsallık. Cüneyt Çakırlar, Sekan Delive (Ed.), *Cinsellik Muamması: Türkiye'de Queer Kültür ve Muhalefet içinde* (s. 281-300). İstanbul: Metis.
- Öztürk, M. B. (2011). Sexual Orientation Discrimination: Exploring The Experiences of Lesbian, Gay and Bisexual Employees in Turkey. *Human Relations* 64 , 1099-1118.
- Pain, R. (1991). Space, Sexual Violence, and Social Control: Integrating Geographical and Feminist Analyses of Women's Fear of Crime. *Progress in Human Geography*, 15, 415-431.
- Peake, L. (1993). Challenging the Patriarchal Structuring of Urban Social Space. *Environment and Planning D: Society and Self*, 11, 415-432.
- Phillips, R. (2004). *Sexuality*. James Duncan, Nuala Johnson, Richard Schein (Ed.), *A Companion to Cultural Geography içinde* (s. 265-278). Malden: Blackwell.
- Retter, Y. (1997). *Lesbian Spaces in Los Angeles. 1970-90*. Gordon Brent Ingram, Anne-Marie Bouthillette, Yolanda Retter (Ed.), *Queers in Space: Communities, Public Spaces, Sites of Resistance içinde* (s. 325-337). Seattle: Bay Press.
- Pritchard, A. (2002). In Search of Lesbian Space? The Experience of Manchester's Gay Village. *Leisure Studies* 21 , 105-123.
- Richardson, D. (2005). Desiring Sameness? The Rise of a Neoliberal Politics of Normalisation. *Antipode* 37, III, 515-535.
- Richardson, D. (2004). Locating Sexualities: From Here To Normality. *Sexualities* 7, IV, 391-411.
- Rubin, G. (2000). Sites, Settlements, and Urban Sex: Archaeology and the Study of Gay Leathermen in San Francisco 1955-1995. Robert Schmidt, Barbara Voss (Ed.), *Archaeologies of Sexuality içinde* (s. 62-88). New York: Routledge.
- Savcı, E. (2012). *Queer Dil Meselesi: İstanbullu Queer Özneler Arasında Batılı Bilgi , Politik-Kültürel Sermaye ve Aidiyet*. Cüneyt Çakırlar, Sekan Delive (Ed.), *Cinsellik Muamması: Türkiye'de Queer Kültür ve Muhalefet içinde* (s. 248-280). İstanbul: Metis.
- Sedwick, E. K. (1990). *Epistemology of the Closet*. Berkeley: University of California Press.
- Sennett, R. (1970). *The Uses of Disorder: Personal Identity and City Life*. New York: Norton Press.
- Sennett, R. (1990). *The Conscience of the Eye: The Design and Social Life of Cities*. London: Faber and Faber.
- Sibalis, M. (2004). "Urban Space and Homosexuality: The Example of the Marais, Paris""Gay Ghetto". *Urban Studies* 41, 9, 1739-1758.
- Skeggs, B. (1999). Matter out of Place: Visibility and Sexualities in Leisure Spaces. *Leisure Studies* 18 , 213-232.
- Şentürk, L. (2011). Kentsel (F)aktörler. *Kent/Mekân* 120, 14-15.
- Tapinc, H. (1992). Masculinity, Femininity and Turkish Male Homosexuality. In K. Plummer, *Modern Homosexualities: Fragments of Lesbian and Gay Experience* (pp. 39-49). London: Routledge.
- Tattelman, I. (1997). *The Meaning at the Wall: Tracing the Gay Bathhouse*. Gordon Brent Ingram, Anne-Marie Bouthillette, Yolanda Retter (Ed.), *Queers in Space: Communities, Public Spaces, Sites of Resistance içinde* (s. 391-406). Seattle: Bay Press.
- Thorpe, R. (1997). *The Changing Face of Lesbian Bars in Detroit, 1938-1965*. Brett Beemyn (Ed.), *Creating Place for Ourselves: Lesbian, Gay, and Bisexual Community Histories içinde* (s. 165-182). New York And London: Routledge.
- Valentine, G. (1993). (Hetero)sexing Space: Lesbian Perceptions and Experiences of Everyday Space. *Environment and Planning D: Society and Space* 11 , 395-413.
- Valentine, G. (1996). (Re)negotiating the "Heterosexual Street": Lesbian Productions of Space. Nancy Duncan (Ed.), In *Body Space: Destabilising Geographies of Gender and Sexualities içinde* (s. 146-155). London: Routledge.
- Valentine, G. (2008). Living with Difference: Reflections on Geographies of Encounter. *Progress in Human Geography* 32 , 323-337.
- Valentine, G. (2002). *Queer Bodies and the Production of Space*. Diane Richardson, Steven Seidman (Ed.), *Handbook of Lesbian and Gay Studies içinde* (s. 145-160). London: Sage Press.
- Valentine, G. (1989). *The Geography of Women's Fear*. *Area* 21 , 385-390.
- Valentine, G. & Skelton, T. (2003). Finding Oneself, Losing Oneself: the Lesbian and Gay "Scene" as a Paradoxical Space. *International Journal of Urban and Regional Research* 27, 849-866.
- Valentine, G., Skelton, T., & Butler, R. (2003). Coming Out and Outcomes: Negotiating Lesbian and Gay Identities with, and in, Family. *Environment and Planning D: Society and Space* 21 , 479-499.
- Van Ingen, C. (2003). Geographies of Gender, Sexuality and Race: Reframing the Focus of Space in Sport Sociology. *International Review for the Sociology of Sport* 38 , 201-216.
- Visser, G. (2008). The Homornormalisation of White Heterosexual Leisure Spaces in Bloemfontein, South Africa. *Geoforum* 39 , 1345-1361.
- Waitt, G.& Markwell, K. (2006). *Gay Tourism: Culture and Context*, Binghamton: Haworth Press.
- Wolfe, M. (1992). Invisible Women in Invisible Places: Lesbians, Lesbian Bars, and the Social Production of People/Environment Relationships. *Architecture and Comportment/Architecture and Behavior* 8 , 137-158.
- Wolfe, M. (1997). Invisible Women in Invisible Places: The Production of Social Space in Lesbian Bars. Gordon Brent Ingram, Anne-Marie Bouthillette, Yolanda Retter (Ed.), *Queers in Space: Communities, Public Spaces, Sites of Resistance içinde* (s. 301-324). Seattle: Bay Press.
- Yiftachel, O. (1998). Planning and Social Control: Exploring the Dark Side. *Journal of Planning Literature* 12, IV, 395-420.

